

SAFE.TO.BE BY SPEAK OUT
PROJECT

HANDBOOK

SAFETOBE: **HANDBOOK**

Редактори: Алекси Де Хрейф, Кели Гростал
Корекция на националната глава: Saag & Semevsky
Keelestuudio OÜ
Графичен дизайн: Ена Юров
Издател: консорциум на проекта "Надигни глас", Safe To Be

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.5 (CC BY-NC-SA 2.5)

Благодарности на всички служби за сигурност и за подкрепа на жертви, с които бяха проведени интервюта и консултации за този наръчник.

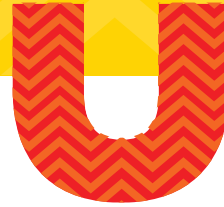
SAFE.TO.BE BY SPEAK OUT
PROJECT

Тази публикация е създадена като част от проекта „Надигни глас: Борба с анти-ЛГБТ реч на омразата и престъпления от омраза“, съфинансиран по програма „Права, равенство и гражданство“ на Европейския съюз.

Съдържанието на тази публикация представлява единствено възгледите на авторите и те носят пълна отговорност. Европейската комисия не поема каквато и да било отговорност за използването на информацията, която се съдържа в публикацията.

CONTENTS

- 9** **БЛАГОДАРНОСТИ**
- 17** **ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ – СБОРНИК С ЕСЕТА**
- 17** **„МОДЕЛИ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ: НЕПРЕКЪСНАТ ПРОЦЕС НА РАЗВИТИЕ“ ОТ ПРОФ. Д-Р ДОБРИНКА ЧАНКОВА, ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ, БЪЛГАРИЯ**
- 52** **„ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ В СЛУЧАИТЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА СРЕЩУ ЛГБТИ ХОРА (АНГЛИЯ И УЕЛС)“**
ОТ ЛИНДА МИЛИНГТЪН, WNU ME?
- 86** **„ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА УВАЖЕНИЕТО: СПРАВЯНЕ С АНТИ-ЛГБТК ИНЦИДЕНТИ НА ОМРАЗАТА В УНИВЕРСИТЕТСКИТЕ КАМПУСИ ЧРЕЗ ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ“**
ОТ ЛИЯНА КАЯЛИ И МАРК А. УОЛТЪРС
ОТ ПОЛ БОРГС
- 127** **„ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА, МОТИВИРАНИ ОТ СЕКСУАЛНА ОРИЕНТАЦИЯ И ПОЛОВА ИДЕНТИЧНОСТ – ЕФЕКТИТЕ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ ВЪРХУ ЖЕРТВИТЕ И ИЗВЪРШИТЕЛИТЕ“**
ОТ ЧАРО АЛИСЕС
- 139** **НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ**
- 141** **НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ: ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ В БЪЛГАРИЯ**

Потенциалът за прилагане на възстановително правосъдие в случаи на престъпления от омраза

Експертен сборник с есета и практическо наблюдение в 9 европейски държави

КОНСОРЦИУМ

Safe To Be на Speak Out е европейски проект, в който участват девет държави членки на ЕС. Целите на проекта Safe To Be са три: в началото на 2020 г. консорциумът разработи инструментариум за повишаване на осведомеността в службите за подкрепа на жертви и правоприлагащите органи относно въздействието на речта на омразата и престъпленията от омраза върху ЛГБТИ общността. Пред вас е вторият продукт от работата по проекта – предназначен за професионалисти наръчник за възстановително правосъдие и прилагането на тази техника за разрешаване на конфликти при престъпления от омраза. Третият и последен фокус на Safe To Be е създаването на уебсайт за (и от) ЛГБТИ общността, който предлага овластяващ контранаратив за основани на омраза съобщения и инциденти (www.speakout-project.eu).

Всички организации, участващи в Safe To Be, са свързани с ЛГБТИ общностите в съответните държави и имат опит по темата за престъпленията от омраза и речта на омразата, който искат да поставят в услуга на своите общности и на заинтересовани страни, работещи в сферата.

ФОНДАЦИЯ БИЛИТИС

10

Билитис е най-старата действаща ЛГБТИ организация в България. Дейността ѝ започва през 2004 г. като група за подкрепа на лесбийки и бисексуални жени и постепенно включва транс и интерсекс хора в своето ръководство. Днес Билитис активно се застъпва за премахване на всички форми на дискриминация и постигане на пълно равенство за ЛГБТИ хора в България, чрез работата си в различни сфери, като организиране на общността, застъпничество, провеждане на научни изследвания и обучения за професионалисти в различни области.

ÇAVARIA

Çavaria е обединение на над 120 регистрирани ЛГБТИ+ асоциации, на които се предоставя подкрепа и безплатно обучение. Заедно те представляват ЛГБТИ+ общността във Фландрия и Брюксел. В допълнение към това съществува инициатива за равни възможности, насочена към широката общественост. Çavaria се застъпва за ЛГБТИ+ хората, като работи на структурно ниво. Çavaria провежда кампании, информира, създава осведоменост сред обществото, лобира и представлява мнения. Безплатната и анонимна услуга Lumi предлага помощ и възможност за подаване на сигнали за дискриминация. ZiZo Magazine е публичният онлайн глас на Çavaria.

ЕНРС (ЕСТОНСКИ ЦЕНТЪР ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА)

Естонският център за правата на човека EHRC е независима неправителствена организация за защита на правата на човека. Мисията на EHRC е да работи заедно за една Естония, която зачита правата на всеки човек. EHRC развива своята дейност според нуждите на обществото. В момента фокусът им е върху напредъка в посока на равното третиране на малцинствените групи и многообразието и приобщаването, както и човешките права на търсещите убежище и бежанците. Центърът наблюдава общата ситуация с правата на човека в Естония и публикува двугодишни независими доклади за ситуацията в Естония в сферата на правата на човека. EHRC се управлява от независим Съвет, представляващ различни гледни точки и обществени групи

FELGTB

FELGTB The Federación Estatal de Lesbianas, Gais, Trans y Bisexuales (FELGTB) е най-голямата ЛГБТИ организация – с 55 члена, в Испания и една от най-големите в Европа. Тя е една от малкото ЛГБТИ организации в света, която има консултативен статут в Организацията на обединените нации и е обявена за институция, предоставяща обществени услуги. С почти 30-годишна история, тя е ориентиран в насърчаването и защитата на правата на ЛГБТИ хората. Тя стои зад националния призив за ЛГБТИ Прайд демонстрацията в Мадрид, в която всяка година участват повече от половин милион души

11

GALOP

GALOP е британската ЛГБТИ организация, която се бори с насилието. През последните 35 години тя предоставя съвети, подкрепа и застъпничество на ЛГБТИ жертви и се стреми към прекратяване на анти-ЛГБТИ насилието и тормоза. Galop работи в три ключови области: престъпления от омраза, домашно насилие и сексуално насилие. Целта на организацията е да направи живота безопасен и справедлив за ЛГБТИ хората. Тя работи за подпомагане на ЛГБТИ хората да постигнат положителна промяна чрез практическа и емоционална подкрепа за развиване на устойчивост и за изграждане на живот, свободен от насилие и тормоз.

HÁTTÉR SOCIETY

Háttér Society, основана през 1995 г., е най-голямата и най-старата действаща в момента организация на лесбийки, гей мъже, бисексуални, трансджендър, куиър и интерсекс хора (ЛГБТКИ) в Унгария. Целите на Háttér са насочване на вниманието към проблемите, с които се сблъскват ЛГБТКИ хората; предоставяне на услуги за подкрепа; проучване на ситуацията и нуждите на ЛГБТКИ хората; включване на тези проблеми в законите и обществените услуги; защита правата на ЛГБТКИ хората и противодействие на дискриминацията срещу тях; насърчаване на здравето и благополучието на ЛГБТКИ хората; насърчаване на самоорганизирането на ЛГБТКИ общностите; и запазване и разпространение на ЛГБТКИ наследството и културата.

ILGA PORTUGAL

12

Основана през 1995 г., ILGA Portugal е най-голямата и най-стара НПО в Португалия, която се стреми към равенство и срещу дискриминация въз основа на сексуална ориентация, изразяване на пола, полова идентичност и полови характеристики. Нейната мисия е социалната интеграция на лесбийските, гей мъжете, бисексуалните, транс и интерсекс хората и техните семейства в Португалия чрез програма за социална подкрепа, която подобрява качеството на живот на ЛГБТИ хората и техните семейства, чрез борба срещу дискриминацията въз основа на сексуална ориентация, изразяване на пола, полова идентичност и полови характеристики, и чрез насърчаване на пълно гражданство, права на човека и равенството между половете. ILGA Portugal е национална организация и въпреки че е базирана в Лисабон, има проекти и офис и в Порто. ILGA Portugal има силна политика за многообразие и много активни групи, посветени на конкретни теми като проблеми на лесбийките или проблеми на транс хората, както и група, посветена на ЛГБТИ семейства. Организацията е член на ILGA Europe's Advocacy Network, членове-учредители на NELFA, кореспонденти на IDAHO, членове на Платформата за основни права на FRA и на Консултативния съвет на Португалската комисия за гражданство и равенство на половете (национален механизъм за равенство).

LGL

Националната асоциация за правата на лесбийките, гей мъжете, бисексуалните и трансджендър хората (ЛГБТ) LGL е единствената неправителствена организация в Литва, която представлява изключително интересите на местната ЛГБТ общност. LGL е една от най-стабилните и зрели организации в гражданския сектор в страната, тъй като е основана на 3 декември 1993 г. Основният принцип, който характеризира дейността на асоциацията, е независимостта от всякакви политически или финансови интереси с цел постигане на ефективно социално включване и интеграция на местната ЛГБТ общност в Литва. Въз основа на своите експертни познания в областта на застъпничеството, повишаването на осведомеността и изграждането на общността, натрупани през двадесет години съществуване на организацията, LGL се стреми към последователен напредък в областта на правата на ЛГБТ хората.

Асоциацията на ЛГБТ хората и техните приятели MOZAĪKA (LGBT un viņu draugu apvienība MOZAĪKA) е единствената към момента ЛГБТИ организация в Латвия. Тя е създадена с цел да подобри положението на ЛГБТИ хората в Латвия, включително подобряването на правната рамка, която защитава ЛГБТИ хората от дискриминация, законодателство за престъпления на омраза и реч на омразата, както и законодателство, насочено към признаването на еднополовите семейства в Латвия. MOZAĪKA предоставя широкоспектърни възможности за ангажиране на ЛГБТИ общността и нейните поддръжници, както и предоставя професионално обучение и ресурси за изследователи и други заинтересовани страни.

Европейският съюз е съюз на различни държави, ценности и хора. И все пак мотото на Съюза е „обединени в многообразието“, което означава, че различията, които ние като хора притежаваме и споделяме, формират основата на нашата споделена европейска идентичност. Отворили сте на екрана си или държите в ръцете си наръчник, съставен от организации на гражданското общество и експерти от цяла Европа, които ценят правата на всеки човек и отстояват правата на ЛГБТИ общността.

Настоящият Наръчник представлява сборник от есета на експерти и глави за отделните страни, участващи в проекта, за историята, политиките, практиките и процедурите, които са се оформили и се използват в областта на възстановителното правосъдие. Той ще ви преведе през развитието на темата и ще ви даде представа за текущата ситуация в различни страни. Наръчникът се фокусира по-конкретно върху възможностите и предизвикателствата, които подходите на възстановителното правосъдие имат и могат да имат при прилагане в случаи на престъпления от омраза срещу ЛГБТИ хора.

Лесбийките, гей мъжете, бисексуалните, транс и интерсекс хора (ЛГБТИ) преживяват дискриминация, тормоз и насилие в различни области на живота. Тези явления, както и нашата социална среда, която не цени човешкото многообразие, могат да доведат до престъпления от омраза, които са престъпни деяния срещу дадено лице или имущество, мотивирани изцяло или отчасти от предразсъдъците на дееца спрямо реална или възприемана идентичност на жертвите. Престъпленията от омраза са специален вид престъпления, те предизвикват чувство на уязвимост, безпокойство, гняв и срам, но също така разпространяват страх и гняв в общностите. Така че въпросът е

как да се справим с проблемите на престъпленията от омраза и други основани на предразсъдъци човешки конфликти по начин, който продуктивно да включва ценностите на многообразието, уважението, поемането на отговорност и в крайна сметка помирението.

16

Няма лесен начин за промяна на нагласите и предразсъдъците на хората, но възстановителното правосъдие предлага някои добри подходи за справяне с първопричините и последиците от престъпленията от омраза. Възстановителното правосъдие разглежда престъплението много по-широко, отколкото просто като нарушаване на закона и вземане на решение за наказание. Всяко престъпление причинява вреда на хората, отношенията и общността, към която жертвата принадлежи. Практиките на възстановителното правосъдие се фокусират върху възстановяването на вредата, причинена от престъплението, и намаляването на бъдещата вреда чрез превенция на престъпността. То също така дава активна роля на жертвата в процеса и дава на извършителя възможност да разбере причината за престъплението.

В днешната ера на глобалните знания и технологии, нашата мрежа от организации за правата на ЛГБТИ хората може да допринесе много за дискусията за възстановителното правосъдие, така че то да може да служи смислено на общността ни. И все пак често изглежда, че където и да се намираме в нашето пътуване към общество, което напълно зачита правата на човека и на ЛГБТИ хората в частност, все още ни предстои дълъг път. В същото време пътуването е много по-лесно, ако сме структурирали основите и познаваме наличните инструменти. Надяваме се, че този наръчник ще въведе и улесни много добри практики в работата за по-безопасна Европа за ЛГБТИ хора и за мирно съвместно съществуване за всички.

**„МОДЕЛИ НА
ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО
ПРАВОСЪДИЕ: НЕПРЕКЪСНАТ
ПРОЦЕС НА РАЗВИТИЕ“
ОТ ПРОФ. Д-Р ДОБРИНКА
ЧАНКОВА, ЮГОЗАПАДЕН
УНИВЕРСИТЕТ, БЪЛГАРИЯ**

e-mail: chankova@yahoo.com

ВЪВЕДЕНИЕ

През последните десетилетия, в преследването на алтернативи на незадоволително функциониращата система на наказателното правосъдие в глобален контекст, бяха преоткрити някои стари подходи към престъпленията и конфликтите. Един от основните, макар и в нов формат и конотация, е възстановителното правосъдие (ВП), и през последните години на него бяха възложени огромни очаквания. Напоследък тази концепция и моделите, чрез които тя функционира, постигат значителен напредък в Европа и по света и получават съществено внима-

ние от учени, професионалисти и политици. В допълнение към традиционните практики, които се радват на възраждане, са разработени и експериментирани нови модели и подходи.

18

Философията зад ВП е да се овладее нанесената вреда и жертвата и извършителят да бъдат възстановени до първоначалното им състояние, доколкото това е възможно. ВП представя алтернатива на установените начини на съдене и наказание и се стреми да включи общността и обществото като цяло във възстановителния процес. Сред най-важните ценности на ВП е зачитането на човешкото достойнство, солидарността, поемането на отговорност, недискриминацията независимо от пол, раса, религия, етническа принадлежност или сексуалност, активното участие на гражданите в демократичните общества. ВП признава взаимозависимостта и многообразието на хората и критичното значение на качеството на взаимоотношенията за индивидуалното благополучие и социалното сближаване.

Това проучване има за цел да направи кратък преглед на генеалогията и еволюцията на моделите на ВП, тяхното развитие и разширяване през годините в различни страни, както и да представи изключително разнообразната картина на ВП. Основната цел е да се предложи най-подходящата реакция на престъпление от омраза, когато и където и да е извършено.

1. ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ – СТАРА ТРАДИЦИЯ В СЪВРЕМЕННОТО ОБЩЕСТВО. ИСТОРИЧЕСКА ЕВОЛЮЦИЯ

19

Както емоционалните корени, така и обосновката на възстановителното правосъдие се основават наред с другото на религиозни идеали. Но днес само някои застъпници за ВП разбират и представляват възстановителното правосъдие като приложение на основани на вярата принципи на помирение, възстановяване и изцеление (Hadley, 2001). Днешните ценности на ВП обикновено се описват с чисто светски понятия. Въпреки че основните характеристики на възстановителното правосъдие остават същите, те неизбежно се тълкуват по различен начин в съвременния контекст. Валидността на основните допускания на възстановителното правосъдие, например злодеянието като лошо поведение, което изисква учене, както и необходимостта да се подчертае връщането към баланса / хармонията (Ross, 1996), се препотвърждава. Все пак не можем да го правим по същия начин и вероятно не в същата степен, както е правено преди векове. Трудно за вярване и дори утопично е да се мисли, че ВП може да бъде консервирано, пренесено през времето и използвано в същия формат, както е правено от коренното население. В първоначалния си вид възстановителното правосъдие изглежда вече е доста остаряло, така че са разкрити нови измерения.

За щастие главните ценности и основи на възстановителното правосъдие, макар и изразени на съвременен език, си остават същите. Жертвата на престъплението е икона за главните герои на ВП (Zehr, 1995; Wright, 1996 и 1999; Umbreit, 2001). Сега, както и преди, възстановителното правосъдие не се извършва, защото е заслужено, а защото е необходимо. Възвръщането към началното състояние е средство за възстановяване на двете страни; целта е помирението / възстановяването (Zehr, 1985). Тук може да се добави още много, например някои хора поставят акцента върху диалога, други върху участието на общността.

Възстановителното правосъдие продължава да се разглежда като начин конфликтът да се превърне в сътрудничество и причиняването на болка да се сведе до минимум (Christie, 1982). Възстановителните интервенции имат за цел да подобрят ка-

чеството на живот на жертвата, извършителите, семействата, съседите и т.н. Възстановителното правосъдие е широко признато за по-малко разрушителна и по-малко скъпа алтернатива на конвенционалното наказателно правосъдие. Голямо предимство за съвременния човек е поверителността на възстановителния процес. Всички тези широко приети аргументи биха могли да ни доведат до извода, че днес ВП е пресечна точка на съвременния прагматизъм и духовността.

20

Има много определения на възстановителното правосъдие. Едно определение го нарича процес, при който всички страни, засегнати от определено престъпление, се събират, за да разрешат колективно как да се справят с последствията от престъплението и последиците от него за бъдещето (Marshall, 1999). Други определения подчертават резултата, който е възстановяването на вредите на жертвата, а също и на общността (Weitekamp, 1999). Възстановителните философии включват не само начина на реагиране на престъплението. Те са свикнали да адресират широк обхват от проблемни области, които не могат да бъдат адекватно разрешени чрез репресивни мерки, като например "тормоз" в училищата, трудови конфликти, проблеми с миграцията, масови престъпления.

В първоначалния си вид ВП е предназначено да лекува начините, по които престъплението вреди на отношенията между хората, които живеят в една общност. Престъплението се разглежда като нещо, извършено срещу жертвата и общността – не просто като закононарушително деяние, което уязвява държавата. Възстановителното правосъдие включва както жертвите, така и извършителите. Възстановяването на вредата, причинена на жертвите, е възможно само когато извършителите поемат отговорност за своите действия и за причинените от тях вреди. Възстановителното правосъдие има за цел да включи общността в различни превантивни програми и програми за реакция за преодоляване на различията между хората, изграждане на тяхното чувство за безопасност и укрепване на общностните връзки (Zehr, 1985).

Историята на ВП започва със старите традиционни практики на маори, местно население в Америка, африканци и аборигени. Новата западна вълна започва с първото посредничество между жертва и извършител – експеримент в Кичънър, Онтарио, Канада, в началото на 70-те години, когато младежки пробационен служител убеждава съдия, че двама младежи, осъдени за ван-

дализъм, трябва да се срещнат с жертвите на своите престъпления. Експериментът от Кичънър се превръща в организирана програма за помиряване на жертви и извършители, финансирана от църковни дарения и държавни субсидии с подкрепата на различни общности. След няколко други канадски инициативи възстановителните практики се разпространяват в целите Съединени щати. В края на 80-те години в Нова Зеландия са разработени Фамилните групови конференции. Оттогава се наблюдава разпространение на нови и разнообразни модели на ВП.

Настоящото движение за възстановително правосъдие в Европа е свързано с началото на 80-те години, но дебатът за това как може да се даде възможност на жертвите и извършителите да се изправят пред свързаните с престъплението проблеми и да ги разрешат не е новост. Критичните криминолози обръщат внимание на недостатъците на наказателното правосъдие и неспособността му да осигури мир в социалния живот. Нилс Кристи (1977) описва как адвокатите изземват конфликтите от хората и често ги лишават от всяка възможност да постигнат решение по независим начин. Това се прави и от повечето други експерти. Възстановителното правосъдие е предложено като алтернатива на наказателното правосъдие или правораздаването за непълнолетни лица.

В последната четвърт на XX век в няколко европейски държави са въведени пилотни проекти и първично законодателство. До 1998 г. има повече от 900 програми за медиация (Lauwaert и Aertsen, 2002). В един от последните сборници относно възстановителното правосъдие и медиацията по наказателни дела (Dünkel, Grzywa-Holten and Horsfield, 2015) се разкрива, че в 36 европейски юрисдикции продължава да съществува и функционира значително разнообразие от модели.¹ Гъвкавостта и неформалността – основни характеристики на ВП, позволяват сливането на моделите, формирането на хибриди, изобретяването на нови интервенции. Така че може да е дръзко твърдение, че сега ВП е наистина глобално явление (Чанкова, 2011).

1 За това проучване възстановителни модели, възстановителни интервенции, възстановителни практики, възстановителни програми, въпреки някои разлики, ще се използват взаимозаменяемо.

2. ГЕОГРАФСКОТО РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА МОДЕЛИТЕ НА ВП

А/ ОСНОВНИ МОДЕЛИ НА ВП, РАЗПРОСТРАНЕНИ ПО ЦЕЛИЯ СВЯТ

22

МЕДИАЦИЯ МЕЖДУ ЖЕРТВАТА И ИЗВЪРШИТЕЛЯ

В продължение на известно време медиацията между жертвата и извършителя е почти единственият модел на възстановителното правосъдие. Сега той е най-широко прилаганият модел – в повечето европейски страни и по света, и се смята за универсален и класически инструмент на ВП. Медиацията между жертвата и извършителя (МЖИ) се определя като всеки процес, при който на жертвата и на извършителя се дава възможност, ако свободно дадат съгласие, активно да участват в съвместното намиране на разрешаване на въпроси, произтичащи от престъплението, с помощта на безпристрастна трета страна (медиатор). МЖИ може да се извършва както по пряк, така и по косвен начин. Пряката медиация представлява среща лице в лице между жертвата и извършителя на престъпление, в присъствието на обучен медиатор. Непряката медиация не включва срещи лице в лице и медиаторът играе ролята на „посредник“ или „предавател“, за да даде възможност за комуникация между жертвата и извършителя. МЖИ има правно основание в повечето страни, особено (но не само) за непълнолетните лица (Чанкова, 2002).

Много медиирани случаи включват относително дребни престъпления, извършени от лица, за които това е първо провинение. Тежките престъпления и престъпленията, свързани с насилие, обаче не са изключени – нито на теория, нито на практика, и някои програми в Европа и Северна Америка включват конкретно по-тежките случаи, например убийства, сексуални посегателства и насилие в семейства и партньорства. В повечето страни МЖИ е предимно начин за отклоняване на случаите от наказателното правораздаване. Следователно сезирането се прави от прокуратурата или когато това е законово възможно – от полицията. Положителният резултат често води до прекратяване и се избягва издаването на присъда. Ако не прокурорите, то съдиите вземат предвид резултатите от медиацията и не

налагат присъди. Разбира се, това може да се случи само ако и жертвата, и извършителят се съгласят да съобщят резултатите от процеса на прокурорите и / или съдията. В Белгия например това е абсолютно изискване. Ако се съгласи на разпространение само едната страна или никоя от тях, фасилитаторът или медиаторът няма право да говори за това.

Успешната МЖИ е поне смекчаващо обстоятелство.

Медиацията се прилага на всеки етап от наказателната процедура. Препоръчва се използването на този инструмент на по-ранен етап – тогава положителните ефекти (спестяване на време, разходи, човешки ресурси, емоции и т.н.) са повече и по-сериозни. Няколко проекта са се занимавали с медиация след присъда или по време на изпълнението на присъда в затвора (Aertsen, Mackay, Pelikan, Willemsens, and Wright, 2004).

Напоследък се предлагат някои по-нови модели на ВП, различни от МЖИ.

23

СЕМЕЙНО-ГРУПОВО КОНФЕРИРАНЕ

На първо място трябва да се спомене семейно-груповото конферирание. Този процес, специално предназначен за непълнолетни нарушители, събира „заинтересованите страни“ – жертва, извършител, семейство, приятели и ключови поддръжници и на двамата, както и евентуално представители на ведомства, например социални служби, служби за пробация и полиция в намирането на решение относно начина за справяне с последиците от престъплението. Обикновено срещата се фасилитира от независим фасилитатор. Това означава, че фасилитаторът е независим от извършителя и жертвата, но може да бъде свързан с полицията или социални служби за непълнолетни. В някои модели, след като са изложени всички мнения, семейството на извършителя има лично време за среща, за да състави план, който се представя на цялата конференция за приемане (Hudson, Morris, Maxwell, and Galaway, 1996). В допълнение към целите на МЖИ, конферирането има за цел също така да даде възможност на извършителите да разпознаят въздействието, което техните престъпления имат не само върху жертвите и техните семейства, но и върху техните собствени семейства и приятели, като се предоставя възможност за възстановяване на тези отношения. Тъй като в конференциите има тенденция да участват по-широк

кръг от засегнатите лица, включително хората, които може да са в състояние да работят с извършителя и да го подкрепят, процесите на конфеиране са особено полезни като средство за гарантиране, че извършителят спазва договорените последващи действия. Други членове на групата често имат постоянна роля за наблюдение на бъдещото поведение на извършителя и гарантиране, че той / тя спазва превъзпитателните и възстановителните мерки, на които се е съгласил / съгласила (Handbook of Restorative Justice Programmes, 2020).

КОНФЕРИРАНЕ В РАМКИТЕ НА ОБЩНОСТТА

На второ място трябва да се посочи *конфеирането в рамките на общността*. Този термин се използва главно за процес, подобен на семейно-груповото конфеиране, за пълнолетни извършители. На някои места има процедурни вариации. Например фасилитаторът може да бъде полицейски служител; може да следва предписан сценарий. Жертвите също може да бъдат насърчавани да доведат семейства и поддръжници. Възможно е да има „тайм аут“ за обсъждания на страните отделно една от друга или може да няма лично време – всички страни да бъдат в стаята през цялото време. Тъй като участието в тези формати е доброволно, е възможно да се поддържа по-голяма гъвкавост, отколкото в традиционната система.

Агенцията или общностната група, към която е насочен извършителят, също е отговорна за наблюдението на спазването от страна на извършителя на условията на споразумението и може да функционира под прекия надзор на органите на реда или правосъдието или пък не.

КРЪГОВЕ

На трето място са *кръговете* (наричани преди осъждащи кръгове) – това са по-нови възстановителни процеси, които вече са сравнително широко разпространени в различни страни. В зависимост от фокуса те основно могат да бъдат кръгове за решаване на проблеми (за конкретен проблем, например кръгове в училищата във Великобритания) или омиротворяващи кръгове (за по-широки цели – в турбулентното ромско общество в Унгария). Първоначално те се основават на ценностите и традициите на северноамериканското местно население. Срещите са твър-

до базирани в общността, като жертви, извършители, техните семейства и поддръжници, както и всеки друг заинтересован член на общността и служители на наказателното правосъдие, участват като равноправни членове. За да се различава от другите модели на конфериране, се използва „говорещ предмет“ за управление на общуването, като той се предава около кръга. На свой ред участниците получават непрекъснато време, за да кажат каквото желаят във връзка с целта на кръга, докато държат говорещия предмет. Кръговете са опция без налагане на присъда; те се използват за решаване на проблем на общността, за предоставяне на подкрепа и грижи за жертви или извършители и т.н. (Raye and Roberts, 2007). Има практически доказателства, че кръгът може да бъде приложен в случаи на междуобщностни конфликти и престъпления от омраза. Те могат да бъдат използвани и за изграждане на по-добри взаимоотношения и намаляване на насилието в затворите и други места за задържане.

В сравнение с медиацията между жертвата и извършителя, по-новите модели показват много предимства: по-голямо въздействие върху участниците; по-голямо участие на общността – мрежите както на жертвата, така и на извършителя, квартала, училището; освен това те показват, че справедливостта и възстановяването не са частни и лични въпроси, а са важни за общността и всички засегнати; те работят за дългосрочно решение, като се насочват и към по-широки проблеми, ако е необходимо, и т.н. Разбира се, има и някои недостатъци: по-трудно е да се организират, може да се генерират по-големи разходи и т.н.

ДИАЛОГИЧНИ МОДЕЛИ

През вековете различни форми на *dialogue*, често с неутрално или мъдро участие на трети страни, са били широко използвани за разрешаване на конфликти, включително тези между жертви и извършители. Разговорът е съществена част от повечето програми за възстановително правосъдие, въпреки че от САЩ до Япония има много модели, наречени „диалог между жертва и извършител“ или от същия вид. На възстановителния диалог се приписват следните основни характеристики: той е приобщаващ, тъй като приканва всички заинтересовани страни да участват в процес, който да отговаря на техните нужди и интереси; той се основава на възстановителни принципи и ценности и фасилитирането се провежда по такъв начин, че участниците да

могат да общуват помежду си чрез споделяне на опит, емоции и гледни точки. При „модела на непрекия диалог“ жертвата и извършителят не се събират физически – взаимодействието се осъществява чрез писма, видеоклипове или словесни коментари, направени пред фасилитатора, който ги предава на другата страна. Във „фасилитирания диалог между жертва и извършител“ (прототип на МЖИ) страните взаимодействат директно с помощта на медиатор. Теорията и практиката също разграничават „фасилитиран диалог между жертва, извършител и поддръжници“ (свързан с модела на конфеиране), „фасилитиран двустранен диалог“ (свързан с модела на кръга), „ръководен диалог“ и „насочван диалог“, където ролята на фасилитатора е по-активна (Raye and Roberts, 2007).

Б/ СПЕЦИФИЧНИ МОДЕЛИ НА ВП, ПРИЛАГАНИ В РАЗЛИЧНИ СТРАНИ

ЗАПОВЕДИ ЗА ПРЕПРАЩАНЕ

Във Великобритания са въведени *заповеди за препращане*. Те се използват широко за млади нарушители с първи провинения, които признават вината си за престъпления, считани за недостатъчно опасни, за да изискват задържане, но достатъчно тежки, за да бъдат повдигнати обвинения на нарушителя. В тези случаи съдилищата трябва да насочат младите нарушители към Панела за млади правонарушители. Панелът се състои от двама обучени доброволци и един служител. Той има за цел да предостави конструктивен форум, на който младите нарушители да се изправят пред последиците от престъплението си и да се съгласят да изпълняват програма със смислени за тях дейности. Тази програма може да включва осигуряване на обезщетение, посредничество или работа в общността, както и други дейности. Условиата на това споразумение не могат да бъдат с продължителност от по-малко от 3 месеца или повече от 12 месеца.²

2 www.gov.uk/government/publications/young-offenders-referral-orders. Достъп на 22 март 2020.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/746365/referral-order-guidance-9-october-2018.pdf. Достъп на 22 март 2020.

ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ

Възстановителното предупреждение за непълнолетни се практикува от [полицията в долината на Темза](#) в продължение на почти две десетилетия. То използва метода на семейно-груповото конфериране, за да предупреждава младите нарушители за голям набор от престъпни деяния. От 1998 г. всички предупреждения, порицания и окончателни предупреждения на непълнолетните в тази област използват подход на възстановителното конфериране. Често на нарушителя се налагат условия и при възстановителното предупреждение те могат да включват среща с жертви, които са съгласни да участват, или с представители на общността, извинения, изплащане на обезщетение или извършване на общественополезен труд. Нарушителят се насърчава да мисли за последиците от действията си върху жертвата, но жертвата рядко присъства (Hoyle, Young, and Hill, 2002). Условното предупреждение за възрастни е въведено в Закона за наказателното правосъдие от 2003 г във Великобритания.

27

ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО КОНФЕРИРАНЕ

Във Великобритания и Ирландия на някои места е въведено *възстановителното конфериране*. Това е лека вариация на възстановителното предупреждение и обикновено придружава предупреждението, но поддръжниците, както и жертвите и извършителите, се срещат заедно в конференция с обучен фасилитатор. Споразуменията, създадени в резултат на процеса, определят какво ще направи извършителят, за да се отстрани нанесената вреда. Може да бъдат договорени обезщетяване и участие в рехабилитационна програма – за справяне с основните причини за престъпното поведение³.

3 www.gov.uk/government/organisations/youth-justice-board-for-england-and-wales. Достъп на 22 март 2020.

Комисиите за истина и помирение (КИП) са предимно *ad hoc* инструменти, използвани за преход и възстановяване от репресивното правило и вътрешните конфликти. Те се занимават възстановително с минали, тежки и широкоразпространени злоупотреби с правата на човека и насилие, дори геноцид. КИП се използват широко в Южна Африка след края на апартейда. Жертвите на тежки нарушения на правата на човека са поканени да дадат изявления за своя опит, а някои са избрани за публични изслушвания. Извършителите на насилие също могат да дават показания и да искат амнистия както от гражданско, така и от наказателно преследване. Това възстановително правосъдие, подобно на съда, помага за установяването на свободна демокрация в Южна Африка и като цяло е оценено като успешно. Много други страни прилагат този модел под различни имена след периоди на вътрешни размирици, гражданска война и диктатура (Parmentier, 2001).

В/ ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ ИНТЕРВЕНЦИИ В НОРВЕГИЯ

Норвегия без никакво съмнение може да бъде определена като една от страните не само в Европа, но и в глобален контекст, с напреднала наказателна политика, често определяща стандартите за други страни. Тя се характеризира с традиционно ниски нива на престъпност, сравнително либерално наказателно законодателство, предлагащо широк спектър от мерки за реагиране, и малък брой затворници. В исторически план Норвегия проявява хуманно отношение към правонарушителите, свеждайки до минимум наказателните репресии, използвайки разнообразни мерки, които не са свързани с лишаване от свобода, поставяйки висок приоритет на социализацията и реинтеграцията на нарушителите в общността с активното участие на последните. Освен това в Норвегия винаги е имало особено отношение и силна загриженост към жертвите на престъпления. Следователно не е изненадващо, че видният норвежки учен Нилс Кристи през 70-те години на миналия век формулира теорията, която глобално промени цялата концепция на съвременната наказателна политика.

В продължение на десетилетия, изхождайки от тези съображения, Норвегия прилага наказателна политика, която я нарежда сред най-развитите наказателни системи на европейско ниво и от която възстановителното правосъдие е неразделна част. Генезисът на идеята за възстановителното правосъдие в Норвегия има своите дълбоки корени в опитите да се намери адекватен отговор на младежката престъпност. Предишните методи за противодействие са показали своята неефективност. Търсенето на нова парадигма отначало води до медиация, а след това и до други модели – конфеиране и кръгове за решаване на проблемите, макар и прилагани отскоро и в тесен диапазон.

Новият Закон за услугите за медиация в Норвегия е в сила от 1 юли 2014 г.⁴ Той запазва постиженията на предишната рамка, но в същото време значително я надгражда. Законът регламентира иновативно вече класическия метод за медиация между жертвата и извършителя, прилаган спрямо възрастни и непълнолетни. Едновременно с това за първи път той регулира нови инструменти на ВП, използвани специално за непълнолетни (на възраст 15-18 години): така нареченото „младежко наказание“, запазено за по-тежки престъпления, и „младежко проследяване“. Съдържанието на мерките се състои от младежка конференция, подготовка на индивидуално адаптиран младежки план за действие и последващи действия по плана. Основната цел е непълнолетните да не бъдат изпращани в затвора, така че дори когато определянето на това наказание е практически неизбежно, се полагат повече усилия, за да се постигне отклоняване от ефективното му изпълнение.

Тези мерки се прилагат при условия, определени в Наказателния кодекс. На практика те се базират на новозеландския модел на конфеиране, трансформиран в норвежката реалност. Съгласно норвежкия наказателен закон при налагане на „младежко наказание“ съдът определя продължителността на мярката, която варира между шест месеца и две години, а в изключителни случаи – до три години, през който период лицето се наблюдава от специалисти с цел да предотврати по-нататъшното развитие на престъпната му кариера и да се упражни положително влияние върху послед-

ната. Съдът определя алтернативната мярка затвор, която би била наложена в случай на неизпълнение на „младежкото наказание“. Срокът на мярката „младежко проследяване“ е една година. В някои случаи тази мярка може да бъде предприета по инициатива на прокурора.

30

И при двете мерки централният елемент е младежката конференция. Службата за медиация, която е основната структурна единица, прилагаща МЖИ и други практики на ВП, започва подготовка за разширена среща с непълнолетния малко след изпращането на делото от съда. Сесията се води от координатор, който осигурява присъствието или представителството на засегнатите лица. Това могат да бъдат представители на Администрацията на затворите и пробационните служби, училището, детските социални служби, здравеопазването, социалните грижи или други, свързани с осъденото лице, с жертвите или със случая като цяло. Целта е да се ангажират по-широк кръг от хора и институции, които да се грижат допълнително за непълнолетния (Чанкова, 2017).

Новите мерки се смятат за ценно допълнение към норвежката система за наказания и изпълнение на наказания, тъй като съгласно Закона за изпълнение на наказанията от 2001 г.⁵ корекционните служби също предлагат ВП. Въпреки някои критики относно потенциалните непредвидени последици от системата (напр. за младежкото наказание може да се смята, че противоречи на целта за общо възпиране и общественото чувство за справедливост, когато се използва за доста тежки правонарушения) и ограничената практика, съществуват категорични положителни сигнали, че тези мерки са по-добра възможност за жертвата и извършителя (Holmboe, 2017).

Г / ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ ПОДХОДИ НА ИЗТОК

Има значителен обем от изследвания, сочещи, че възстановителните подходи традиционно са преобладаващият модел в източната традиция. Япония и японската система за разрешаване на конфликти се смятат за пример за възстановително правосъдие (Braithwaite, 1989; Haley, 1989 and 1997 и т.н.). Твърди се, че в Япония има силен културен ангажимент да се включи възстановителна концепция. Тези автори твърдят, че от векове

японското общество е използвало неформални методи за разрешаване на спорове, които поддържат хармонията (принципа на *wa*) между членовете на групата. Докато другите системи наблягат на наказанието, лишаването от права или превъзпитанието, Япония изглежда подчертава ненасилието и хармонията. От първоначалния полицейски разпит до окончателното съдебно заседание за произнасяне на присъда, по-голямата част от обвинените в престъпни деяния правят признания, показват покаяние, преговарят за прошката на жертвите си и се оставят на милостта на властите. Културните основи на техния подход се смятат за стабилни. Извинението и помилването се смятат от много автори за доминиращи нишки в японската социална тъкан. Джон Брайтуайт твърди, че опитите за обезщетяване и поправяне е най-вероятно да са успешни, когато емоции като срам се предизвикват по начин, който не унижава или заклеява извършителя, а по-скоро осъжда престъпното поведение и е последвано от жестове за повторно приемане в общността на спазващите закона граждани (концепцията за реинтегративния срам). В подкрепа на този аргумент Брайтуайт посочва ролите, играни от извинението и прошката в ежедневието в Япония, и акцентът върху постигането на помирение. Този акцент върху извинението и прошката се вижда в целия процес на правосъдието. Възможно е извършител или представител да се обърне към жертвата, преди да отиде в съда. Тази неформална медиация, *jidan*, се стреми да създаде възстановително споразумение между жертвата и нарушителя за материални и емоционални вреди по граждански и наказателни дела. Въпреки че *jidan* е неофициално извънсъдебно споразумение между страните, резултатът може да повлияе на официалното съдебно производство. В японската теория обаче има съмнения относно способността за възстановяване на цикъла извинение / прошка. Учени като Йоко Хосой и Харуо Нишимура (1999) тълкуват периода като оставящ жертвата извън процеса, както и като непозволяващ „истинско разкаяние“ от страна на извършителя.

Така че макар и отвън да изглежда, че японското общество поддържа *wa*, като разчита на цикъл „извинение и прошка“, по-внимателно вглеждане показва, че този цикъл е по-скоро навик, упражняване на социално задължение. Изглежда, че работи квази „обективно“. Добър пример е „извинителното писмо“ (*shimatsusho*). *Shimatsusho* е писмено извинение, в което извършителят признава грешката си, съжалява дълбоко, обещава никога да не повтаря деянието и моли да получи снизхождение. Понякога извършителят предлага някакви пари или дру-

ги предмети като символ на искрено съжаление. Обикновено извършителят е длъжен да напише и да представи *shimatsusho* на работодателя или учителите (тъй като работните места и училищата са обичайните места, където това се прилага), за да избегне прибягването до официално съдебно производство. Понякога *shimatsusho* притъпява чувствителността към вината на извършителя, както и болката на пострадалия, и работи главно в полза на извършителя (Hosoi and Nishimura, 1999).

32 Изразява се и допълнително мнение, че Япония няма „възможности за възстановително осъждане“ (Hamai and Ellis, 2008). Освен това, въпреки че най-разпространеното тълкуване е, че Япония има култура на срама и извинението е високо оценявано, се признава, че често извинение се предлага, за да се избегне изключване от групата. Ако извършителите могат да покажат своето покаяние, те ще бъдат интегрирани в света на *uchi* (вътрешен кръг, дом, група). Това е единственият пример, който се доближава до „реинтегративен срам“. Ето защо се прави изводът, че реинтегративната функция на тези декларации е ограничена – тя е по-малко интегративна и превантивна за изключването. Следователно най-убедителната причина за ниския процент на престъпност в Япония може да се открие в природата на обществото преди, а не след извършването на престъпление (Chankova and Kirchhoff, 2009).

Има научни доказателства, че ВП в Китай бележи добър напредък (Shen, 2016). Основните категории на конфуцианската философия – *li* – моралният код на отношенията в хармонично общество, и *ren* – идеята за алтруизъм и човечност, успешно се включват не само в превенцията на престъпността, но и в съвременната концепция и практики на ВП. Възстановителният етос е неразделен компонент на политиката за превенция на младежката престъпност в Хонконг и Тайланд, въпреки че обхватът на приложение и името на методите варират (Чанкова, 2011; Wong, 2019).

Съвременното движение за възстановително правосъдие стартира на арената на наказателното и младежкото правосъдие. Сега то е в състояние да повлияе на практика всеки аспект на тези системи. В европейски мащаб обаче имаше разгорещен дебат: трябва ли ВП да се ограничи до прилагане в наказателното правосъдие или да се прилага широко. Уолгрейв (2008) избира „ограничена дефиниция“, според която то се занимава само с наказателни въпроси, а не с всички други конфликти в училищата, социалните дейности, кварталите. Други твърдят, че има достатъчно аргументи, че ВП е част от по-широко понятие, което е наречено „възстановителни практики“ и включва успешно развитие на ВП в различни области – училища, затвори, общности и работно място (Hopkins, 2004; Liebmann, 2000). Можем да се осмелим да кажем, че ВП вече е престъпило нивото на системата на наказателното правосъдие и е внедрено в много нови области.

Използването на *възстановителни подходи в училищата* вече се случва често. Медиацията и по-конкретно нейната училищна версия „медиация на връстници“ се използва като отговор на тормоза в училище. Кръговете се прилагат в много класни стаи, за да дадат на учениците безопасно място да изразят чувства, страхове или идеи, докато учат правилата за уважение и изслушват другите. Конферирането се използва широко, когато възникнат сериозни проблеми. Уменията за мирно разрешаване на конфликти, придобити в училище, могат да се използват и в извънкласни ситуации. Чрез възстановителните подходи младите хора се научават да носят отговорност за своите действия. Тези подходи насърчават осъзнатостта, повишават моралните стандарти и самочувствието и спомагат за създаването на култура на приобщаване и принадлежност. „Бумът“ на използването на възстановителни практики в училище обаче все още предстои.

Има много *възстановителни инициативи*, които се провеждат в *затворите*. Някои адресират отношенията между жертвата и извършителя, други – разрешаване на конфликти сред затворниците или функционирането на самите затвори. Богатият инструментариум на възстановителното правосъдие включва и различни програми за *разбиране и съпричастност с жертвите* – някои са предназначени за младежи закононарушители, но предимно те са наказателно базирани. Когато жертвите или извършителите биха искали да се проведе среща, но другата

страна не иска или не може да го направи, групи жертви се срещат с несвързани групи извършители в сурогатен процес (извършителите не са извършили престъпленията срещу тези конкретни жертви). По време на срещите жертвите, извършителите, а понякога и представители на общността говорят за причините и последиците от престъплението. Целта е да се накарат затворниците да обмислят ефекта от поведението си върху жертвите си (Walker, 1999). Сега с това се експериментира и в Белгия.

3. АНАЛИЗ

В различни среди функционират различни модели на ВП. Не е възможно да ги сравним. Освен това един и същ модел, прилаган в различни страни, води до различни резултати. Може да се твърди само, че всеки модел има право на живот, ако се спазват основните принципи, ценности и стандарти на ВП и ако той обслужва добре нуждите на жертвите, извършителите и общностите.

35

В някои страни (Франция, Финландия, Норвегия, Полша) фасилитаторите са доброволци. В други страни (Австрия, Германия, Белгия) интервенцията е силно професионализирана. Включването на доброволци на някои места е следствие от липсата на средства за заплащане на професионалисти, но като цяло това са две конкуриращи се визии за развитието на ВП.

Има многообразие във връзките на моделите на ВП със системата на наказателното правосъдие. В някои страни откриваме изключително системно базирани програми (наказателна медиация в Белгия). В други страни има предимно програми в общността (определени инициативи във Франция, Германия и др.). Следователно има и многообразие в ролята на институциите за наказателно правосъдие при приемането на програми за ВП. Докато в Норвегия и Финландия медиацията възниква изцяло автономно заедно с близките сфери на пробация и подкрепа на жертвите, в Австрия, Франция и Чехия пробацията или подкрепата на жертвите играят централна роля. Местното и регионално развитие на моделите на ВП все още са норма; разпространението на национално равнище е идеал, който трябва да се преследва. Финансирането от централните правителства в много страни е знак, че моделите на ВП се смятат за необходими в национален мащаб.

Обобщавайки най-новите процеси в Европа, може да се каже, че има добри перспективи за по-нататъшно развитие на моделите на ВП в наказателното производство. Очакванията са практиките на ВП да се прилагат първично както за непълнолетни, така и за възрастни. Вероятно семейно-груповото конферирание и конферирането в рамките на общността ще бъдат допълнително развити и институционализирани в национален мащаб. В някои страни се очаква разширяване на приложението на кръговете. Ще се развиват и базираните в общността модели.

Има обаче и място за скептицизъм, когато практиките на ВП (главно МЖИ) се превръщат в нищо повече от инструмент за вертикално правосъдие. Изразяват се мнения, че ще има по-широко приложение на ВП, но че то ще бъде използвано в рамките на ценностите на официалната система на наказателното правосъдие, и въпреки това то може да остане маргинализирано, още повече ако се опита да запази известна независимост от системата (Fattah, 2004). Идеята за институционализиране на ВП носи риск от изкривяване на оригиналната философия на ВП чрез кооптация и инструментализация (Aertsen, Daems и Robert, 2006). По-новите изследвания показват, че тези страхове са преувеличени и ВП се установява все по-здравео и функционира добре в симбиоза или автономно от системата на наказателното правосъдие (Cornwell, Blad, and Wright, 2013).

Групите за подкрепа на жертвите могат да подкрепят мнението, че промотирането на интересите на жертвите и тези на извършителите в някои ситуации може да са в конфликт. В усилията да се подпомогне рехабилитацията на извършителите, необходимостта жертвата да се чувства сигурна се пренебрегва. В добре изпълнена възстановителна програма обаче нуждите и интересите на жертвите и извършителите не трябва да са в конфликт. Жертвите и извършителите имат общ интерес да поправят ситуацията.

Трябва да се подчертае, че правният, политически или социален контекст, в който ВП се изпълнява в определена държава, силно влияе върху начина, по който то се прилага. В страните от континенталната правна система правният контекст е решаващ за по-нататъшното развитие на практиките на ВП. Разпознава се необходимостта от законова рамка както за доверието във ВП, така и за редовното финансиране. Преобладаващото мнение е, че законовата основа създава търсене на дела, но когато липсва законова основа, препращането на дела зависи от усмотрението и добронамереността на служителите на наказателното правосъдие. Но това е така, дори ако са налице законовите основи.

Значението на политическия контекст също е широко признато, тъй като той пряко засяга наказателната политика. Управляващата партия разпределя средства и определя приоритети, а това е от решаващо значение и за ВП. Авторитарните правителства са почитатели на принудата. По-консервативният климат в социалната и правна политика не благоприятства ВП.

За съжаление трябва да се даде отрицателен пример с България. Българската политика, особено във връзка с правата на човека и на жертвите и с наказателното правосъдие, далеч не може да бъде квалифицирана като прогресивна. Липсата на разбиране и погрешното тълкуване на така наречения „джендър въпрос“ доведе до отказ за ратифициране на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (CETS No. 210, наречена Истанбулска конвенция), която дори беше обявена от Конституционния съд за противоконституционна (Илчева, 2019). Въпреки изричното делегиране от Закона за медиацията от 2004 г.⁶ (чл. 3, ал. 2) предстоящият (по онова време) Наказателно-процесуален кодекс (2006 г.) да урежда прилагането на медиация между жертвата и извършителя, поради липса на визия за съвременната наказателна политика и поддържане на различни „частни интереси“ от сегашното статукво, това все още не е направено (Чанкова, 2014). Междувременно, според последните развития на Наказателния кодекс, наказателната политика става все по-репресивна. В правителствената актуализирана стратегия за продължаване на реформата в съдебната система⁷ от 2014 г. възстановителното правосъдие е споменато като приоритет, но засега не са последвали законодателни действия. Всичко това поставя България зад останалите европейски страни и лишава българските граждани от възможността да използват инструменти на ВП.

Доста интересно развитие на ВП се наблюдава в Нидерландия. През последните десетилетия се появяваха и проваляха различни локални интервенции „отдолу нагоре“. Финансирани от държавата пилотни проекти в Хага и Ротердам бяха започвани, но въпреки интересния опит бяха спирани след няколко години. За адекватно разбиране на развитието на възстановителните идеи и практики в Нидерландия са разкрити три основни фактора – жизненоважната роля на отклоняването в нидерландското наказателно право, ролята на жертвата и критичните научни изследвания и развитие на мисълта за възстановителните идеи и практики в световен мащаб, което е частично вдъхновено и разработено от нидерландски изследвания в областта на виктимологията (van Drie, van Groningen, and Weijers, 2015). Проучванията на жертвите изясниха, че съществуват силни съмнения

6 Държавен вестник, брой 110 от 2004 г.

7 <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=957>. Достъп на 27 май 2020.

относно желателността на процедурите на ВП за няколко категории жертви, главно жертви на тежки престъпления и травмирани жертви (въпреки че в литературата има противоположни мнения). Това доведе до критично мислене върху принципите, ползите и рисковете на ВП и ограничаване на прилагането му в цялата страна, тъй като нидерландското правителство избра ясна ориентация към жертвите. Това също така изигра съществена роля за предпазливостта към осигуряване на повече пространство и регулиране на ВП. С дясно правителство и популистка партия в доста силна позиция, настоящият политически климат поставя акцента върху наказанието и не поражда голям ентузиазъм за практиките на ВП в Нидерландия.

Наблюденията върху балтийските държави показват някои прилики. Изглежда възстановителното правосъдие не е водещо в дневния ред на създателите на наказателни политики в Литва, където могат да бъдат забелязани само някои елементи на ВП (Gruodyte, 2014). Отбелязва се стагнация или дори забавяне в установяването на съвременен наказателен правосъдие в други страни в региона (Pettai, E.-C. and Pettai, V., 2015). Определено те не стимулират възстановителни инициативи дори от неправителствения сектор и възпрепятстват изграждането на възстановително общество.

Значението на социалния контекст също трябва да се подчертае. Развитието на ВП е силно повлияно от съществуващите системи и културната среда. Когато обществото е по-широко запознато с ВП, то винаги има по-благоприятна нагласа към неговото използване. Не е изненадващо, че в много страни, особено в Европа, основният двигател за установяване и прилагане на ВП са академичните среди и НПО. Те играят решаваща роля при разработването на модели и практики на ВП, стартирането на пилотни проекти, създаването на инфраструктура, организирането на образование и обучение и т.н. Няма да е преувеличено да се твърди, че НПО са водещият доставчик на услуги на ВП. Няколко примера:

Foresee Research Group⁸ (FORESEE-Унгария) е неправителствена организация, която работи в областта на консултациите, превенцията, интервенцията и изграждането на мрежи в областта на конструктивното разрешаване на конфликти, възстановителното правосъдие и предотвратяването на со-

циална поляризация и изключване. Foresee е мултиведомствен екип от изследователи и фасилитатори, които работят с групи в неравностойно положение, местни общности, училища, НПО, както и с практикуващи и създатели на политики в области на наказателното правосъдие (жертви, извършители, пробация, затвор), социалните дейности и образованието. Foresee прилага гъвкаво редица техники като посредничество, конфеиране, омиротворяващи кръгове, семейно-груповото конфеиране, фасилитирани дискусии и възстановителни диалози на четири очи. Наскоро Foresee завърши пилотния си проект за медиация и възстановително правосъдие в затвора, като работи със затворници, семейства, жертви, както и с персонал и като цяло проучва нови методологии, които са подходящи за въпроси в сферата на престъпленията от омраза и екстремизма и за интервенции за дерадикализация. Те са създали няколко видеоклипа относно метода на различни подходи за диалог в училищата, в местните общности и в съдебната система. През 2018 г. Foresee Research Group получи наградата на Европейския форум за възстановително правосъдие (Mirski, 2018).

Restorative Justice Nederland⁹ (RJN) е център на експертни познания и иновации в областта на ВП. Действа в три области: в рамките на гражданското общество (училища, квартали, на работното място), в рамките на наказателното правораздаване и в задържане и последващи грижи. RJN извършва изследвания, предоставя консултации и изгражда капацитет и лобира в среда, която не винаги е лесна. Чрез своята Академия за възстановително правосъдие, която се състои от десет опитни обучители в областта на ВП, осигурява изграждане на капацитет за медиатори, съдебни специалисти и други практикуващи. Например около 500 служители в затвори са получили едnodневно обучение за напреднали за ВП през последните години. С RJN се консултират и създатели на политики в Министерството на правосъдието и съдебните организации, които разработват и прилагат политика на ВП. RJN е разработил няколко инструмента за внедряване и доразвиване на ВП в рамките на правни организации (например матрица за организационна зрелост за ВП; формат за план за действие на ВП, който се прилага във всички затвори). Заедно с Маастрихтския университет е разработено законодателно предложение за въвеждане на разпоредби, регулиращи услугите на ВП в нидерландския Наказателно-процесуален кодекс (Wolthuis, Claessen, Slump and Van Hoek, 2019).

9 <http://www.restorativejustice.nl/>

Първата програма за медиация между жертва и извършител в Албания е въведена през 2001 г. от Албанската фондация за разрешаване на конфликти и помиряване на спорове (AFCR)¹⁰ като част от стратегията ѝ за развитие на медиацията по наказателни дела в Албания. Различни компоненти като дейности за насърчаване и повишаване на осведомеността, семинари, конференции и обучения със заинтересованите страни в правосъдието, както и положителните резултати от предоставянето на медиация при дела на непълнолетни оказаха силно влияние върху законовите промени, отразени главно в Кодекса за наказателно правосъдие за деца (КНПД, одобрен през 2017 г.), който съдържа набор от членове, които предвиждат използването на програма за възстановително правосъдие и медиация като мярка за отклоняване за непълнолетните. Медиатори са специално обучени за това. Поради популяризирането от страна на AFRCR, ВП е добре позната концепция сред специалистите по младежко правосъдие, а също и сред организациите на гражданското общество. Други централни интервенции на AFRCR включват подкрепа за прилагане на политиките и закона, хармонизиране на законодателството за изпълнение на програми за възстановително правосъдие за възрастни и консолидиране на съществуващите услуги с ресурси. AFRCR е подготвила много амбициозен план за дейностите по възстановително правосъдие в Албания в контекста на Стратегията на ВП за промяна от 2019 г.

Всичко това е доказателство за решаващата роля на специализираните НПО за напредъка на ВП.

Много дългата история на системите на наказателното правосъдие в световен мащаб ги прави надеждни, но също в известен смисъл по-малко гъвкави и по-сковани, а това не благоприятства разработването на нови подходи. В някои страни акцентът е върху поддържането на настоящата структура на наказателната система, което води до маргинализация на практиките на ВП. Все още съществуващата опозиция от страна на заинтересованите страни в правната сфера, поне на някои места, може би поради страх от загуба на власт, допълнително възпрепятства процеса. Всички тези аргументи могат да бъдат взети под внимание за съображението, че общественият контрол е в същността на наказателното право и че хоризонталните методи на обществен контрол трябва да бъдат взети предвид, преди да се прилагат репресивни вертикални методи.

¹⁰ <https://www.mediationalb.org/index.php?lang=2>

Много международни организации и инструменти на наднационално равнище насърчават или дори изискват от държавите членки да въведат МЖИ и други практики на ВП в своите правни системи. Резолюция 2002/12 на ООН относно Основните принципи при използването на програми на възстановителното правосъдие по наказателни дела¹¹ и Наръчникът за програми за възстановително правосъдие (ООН, 2006 г. 1-во издание и 2020 г. – второ издание)¹² трябва да бъдат изрично споменати. В този аспект Съветът на Европа е много активен. През 1999 г. Комитетът на министрите прие Препоръка (99)19 относно медиацията по наказателни дела¹³, която определя принципите на МЖИ като насоки за държавите членки. Последващо проучване през 2002 г. показва, че тази препоръка е изключително влиятелна. През 2007 г. Съветът на Европа прие друг акт на мекото право – Насоки за по-добро прилагане на съществуващата препоръка относно наказателната медиация¹⁴. Най-новата Препоръка CM/Rec (2018)8 на Комитета на министрите на Съвета на Европа относно възстановителното правосъдие по наказателноправни въпроси¹⁵ има за цел по-нататъшното му одобрение като ефективен инструмент за алтернативно решаване на наказателноправни спорове.

Трябва също да се подчертае ролята на ЕС. Рамковото решение на Съвета от 15 март 2001 година относно правното положение в наказателното производство на жертвите от престъпления (2001/220/ПВР)¹⁶ беше знаков инструмент. Държавите членки на Европейския съюз бяха задължени да адаптират националните си закони, така че да предоставят на жертвите на престъпления минимално ниво на защита. То предвижда също така, че държавите членки трябва да насърчават медиацията по наказателни дела за подходящи престъпления. Наскоро в Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални

11 Приета от Икономическия и социален съвет на 37-то пленарно заседание на 24 юли 2002 г., достъпна на адрес: www.refworld.org/docid/46c45582o.html. Достъп на 2 април 2020.

12 https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/2001146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf. Достъп на 22 май 2020.

13 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?Objec-tid=090000168062e02b. Достъп на 1 април 2020.

14 <https://rm.coe.int/1680747759>. Достъп на 1 април 2020.

15 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?Objec-tid=09000016808e35f3. Достъп на 1 април 2020.

16 Официален вестник на Европейските общности, 22.3.2001, L 82/1-4

стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета¹⁷ подробно са развити много права, които трябва да бъдат предоставени на жертвата, както в рамките на наказателното производство, така и извън него. Съгласно Директивата практиките за възстановително правосъдие могат да се използват само ако са в интерес на жертвата и се гарантира нейната безопасност. В нея се поставя акцент върху защитни мерки, за да се предотврати вторична и повтаряща се виктимизация, сплашване и отмъщение. Директивата изисква, преди да се съгласи да участва в процес на ВП, на жертвата да бъде предоставена пълна и безпристрастна информация за процеса и потенциалните резултати, както и информация за процедурата за контрол на изпълнението на всяко споразумение. В този смисъл Директивата е твърде предпазлива, тя смята ВП за нещо, за което трябва да се притесняваме, трябва да бъдем внимателни, и има отбранителен характер спрямо ВП. Въпреки това тя все пак признава, че възстановителното правосъдие може да бъде от голяма полза за жертвите. От държавите членки се изисква да улесняват насочването на дела към услугите за възстановително правосъдие, когато това е подходящо.

В световен мащаб са създадени значителен брой неправителствени организации за насърчаване на възстановителното правосъдие като цяло или в конкретни области и те функционират доста ефективно, подкрепяйки международния обмен на информация и взаимопомощ, изследвайки и развивайки теоретичната основа на ВП, стимулирайки изследвания и подпомагайки развитието на законодателство, обучение и услуги¹⁸ (Чанкова и Кирхоф, 2010).

17 Официален вестник на Европейските общности, 14.11.2012, L 315/57

18 Европейски форум за възстановително правосъдие (European Forum for Restorative Justice) – www.euforumrj.org/, Съвет за възстановително правосъдие (Restorative Justice Council) – www.restorativejustice.org.uk/, Международен институт за възстановителни практики (International Institute for Restorative Practices) – www.iirp.org/, Transforming Conflict – www.transformingconflict.org/, и много други.

4. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ВП ПРИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА

43

Възстановителното правосъдие предлага много възможности за реакция на различни престъпления и разрешаване на различни конфликти. Престъплението от омраза, най-общо определяно като престъпление, при което предразсъдъците на извършителя спрямо която и да е идентифицируема група хора са фактор за определяне на жертвата, не трябва да бъде изключвано. Престъпленията от омраза и по-конкретно расова омраза са древни явления, но те дълго са игнорирани от създателите на политики. Едва наскоро те се превръщат в значителна област на внимание за публичната политика. И това е неизбежно, тъй като извън расово и религиозно мотивираните инциденти, възрастовата дискриминация, дискриминацията въз основа на увреждане и сексизмът също водят до престъпления от омраза. Често се съобщава, че ЛГБТИ общностите преживяват много и широк спектър от хомофобски действия – словесни заплахи, физически посегателства, убийства и др. Анти-ЛГБТИ престъпленията заслужават особено внимание, тъй като пряко засягат основни права на човека и представляват силно чувствителен проблем. В търсене на практики и политики, които могат да доведат до баланс между напрежението в общността и да се справят с проблемите на интеграцията и неравенствата, принципите и практиките на ВП може да бъдат привлекателни. Значението на общностите като участници в престъпления от омраза предполага, че възстановителната идея може наистина да е подходяща за цялостен подход. Според теориите на ВП възстановителните норми имат потенциал да се справят с чувствителни и сложни въпроси като престъпленията от омраза. Възстановителните практики се основават на принципа на включване, уважение, взаимно разбиране и доброволен и честен диалог. Възстановителната среща е основна за изграждането на межкултурни мостове и интеграцията. Ето защо инструментите на ВП като ненаказателна, но ефективна намеса в правната сфера на жертвите (и извършителите), са много подходящи и тяхното прилагане трябва да се насърчава.

Заслужава да се спомене Проектът за престъпления от омраза в Съсекс, финансиран от Leverhulme Trust. Целта на проекта е да се проучи косвеното въздействие на престъпленията от омраза – как нападенията от омраза към членове на общността влияят върху мислите, емоциите и поведението на други членове на тази общност. Проектът се фокусира върху ЛГБТ и мюсюлманските общности и използва различни методи на изследване. Не е изненадващо, че сред основните констатации виждаме:

- 44** — *„61% от участниците – ЛГБТ хора и мюсюлмани предпочитат възстановителното правосъдие (ВП) като наказателноправен отговор на престъпленията от омраза, пред увеличението на затворническата присъда*
- *ЛГБТ участниците възприемат ВП като по-благоприятно за жертвата и извършителя и са по-доволни от ВП в сравнение с увеличената присъда.“*

(Paterson, Walters, Brown, and Fearn, 2018).

Респонденти в интервютата, които четат за интервенция на ВП, смятат, че е по-малко вероятно извършителят да бъде огорчен и да стане отмъстителен в сравнение с участниците, които четат за затворническа присъда. Респондентите също са по-малко ядосани и тъжни от договореностите, постигнати чрез ВП, отколкото от затворническа присъда, и са по-доволни от тях. Смятайки, че ВП е по-полезно за извършителите и жертвите, ВП също се смята за по-благоприятно за ЛГБТИ общността и обществото като цяло в сравнение с присъдата. Следователно целевите общности смятат ВП за особено полезен отговор на престъпленията от омраза.

Има много добри примери за успешното прилагане на инструментите на ВП при престъпления от омраза и анти-ЛГБТИ престъпления. Тук ще бъде представен пример за *възстановително конфеиране в училище*. В центъра му е теорията на Брайтуайт за „реинтегративен срам“ с аргумента, че извършителите трябва да се сблъскат с пълните последици от действията си, но в ситуация на подкрепа и грижа.

„ИНЦИДЕНТЪТ

Десетгодишно момче използва обиден расистки език към учител от източноафрикански произход. Учителят (и други деца, които стават свидетели на това) се оплакват на директора. Момчето признава какво е казало. Директорът веднага отстранява временно момчето. Учителят се свързва с учителския съюз, който го съветва да потърси съвет от полицията. Училищният полицай предлага възстановителен подход. Всички пряко участващи са попитани дали биха желали да участват във възстановително конфеиране. Всички са съгласни. Извършва се подготовка. Конференцията се провежда в стая в тиха част на училището. Фасилитирана от полицая, същинската среща продължава 40 минути. Присъстват учителят и приятел, момчето и майка му и директорът.

45

ПРОЦЕСЪТ

Фасилитаторът се уверява, че всички знаят кой кой е и след това определя целта на срещата. От своя страна той моли учителя и ученика да разкажат какво точно се е случило, какво са чувствали тогава и какво чувстват сега. Тогава той пита майката и директора какво са почувствали, когато са чули за инцидента, и какво чувстват сега. След това фасилитаторът пита кой е бил засегнат и какво трябва да се направи, за да се поправи вредата. Моментът на максимално въздействие върху момчето е, когато майката се обръща към сина си и казва: „Трябва да отида на работа и да кажа на колегите си, че синът ми е използвал расистки език. Знаеш, че повечето от тях са от Пакистан. Какво ще помислят за мен?“

РЕЗУЛТАТЪТ

46

1. Момчето се извинява на учителя, който усеща, че извинението е искрено. „Това бяха само думи. Не знаех, че Ви наранява толкова. Съжалявам.“
2. След това момчето предлага след училище да работи за учителя, като подготвя изложение в класната стая. И го прави.
3. Момчето, завръщайки се на следващия ден в училище, по собствена инициатива разказва на учениците, които са видели инцидента, какво се е случило. Те са доволни и осъзнават, че училището възприема расистките въпроси сериозно.
4. Момчето никога повече не използва расистки език в училище.
5. Съответният учителски съюз се обажда на директора няколко седмици по-късно, за да каже колко са доволни от резултата“.

(Chankova and Poshtova, 2006).

Вече е разработена впечатляваща по обем литература за прилагането на инициативи на ВП в отговор на престъпления от омраза; стартирали са много пилотни проекти. Но нито ВП, нито престъпленията от омраза са посочени в законодателството навсякъде. Това остава предизвикателство за създателите на политики, практиците и изследователите. Необходимо е концептуализиране на ВП като потенциално средство за преодоляване на проблема при престъпления от омраза. Защото изглежда, че ВП предлага форма на диалог, която може да помогне за разрушаването на страховете, стереотипите и причините за престъпленията от омраза (Gavrielides, 2015).

Заклученията от вече съществуващите изследвания за ефективността на използването на възстановителен подход при справяне с престъпления, мотивирани от омраза (Walters and Hoyle, 2012; Walters, 2014), трябва да бъдат потвърдени. Практиката трябва да се увеличава.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ

47

Опитът показва, че има много различни начини и области на прилагане на възстановителното правосъдие. Има проби и грешки. Но вече е сигурно, че възстановителните подходи биха могли да трансформират начина, по който в момента се организират много общества, и да ги направят по-безопасни места без престъпления. Във време, когато общността отново се превръща в по-определящ фактор и глобализацията показва някои контрапродуктивни резултати (като се има предвид не само епидемията на COVID-19 и реакцията спрямо нея), връщането към традиционните подходи за разрешаване на конфликти не е химера.

Този кратък преглед и анализ позволява да бъдат формулирани някои *политически препоръки*, които, надяваме се, ще подобрят по-нататъшното разширяване и разпространение на ВП в различни области, държави, правни системи:

Време е да надхвърлим местното и регионално развитие на моделите на ВП, които все още са нормата; разпространението на национално равнище е идеал, който трябва да се преследва.

Разпознава се необходимостта от законова рамка както за доверието във ВП, така и за редовното финансиране на национално и наднационално равнище.

Допълнителното укрепване и овластяване на неправителствените организации се оказва необходимо за ускоряване на напредъка на ВП.

Повече изследвания, повече оценяване, работа в мрежа и усилия за влияние върху институциите и политиките са от изключително значение. Непрекъснатото международно сътрудничество, разпространението на информация и обменът на знания и опит са правилната посока на развитие на ВП. Споделянето на модели на добри практики и идеи е от съществено значение.¹⁹

¹⁹ Този документ се основава на някои предишни изследователски трудове на автора, които са преработени и актуализирани.

Благодарности: Авторът е благодарен на проф. д-р Герд Фердинанд Кирхоф за ценната помощ и принос в ранния етап на това изследване.

Ключови думи: Възстановително правосъдие, модел, еволюция, разпространение

БИБЛИОГРАФИЯ

Aertsen, Ivo, Robert Mackay, Christa Pelikan, Jolien Willemsens, and Martin Wright. *Rebuilding community connections – mediation and restorative justice in Europe*. Council of Europe Publishing, 2004.

Aertsen, Ivo, Tom Daems, and Luc Robert (editors). *Institutionalising Restorative Justice*. **Willan Publishing**, 2006.

Braithwaite, John. *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press, 1989.

Чанкова, Добринка. Медиацията между жертвата и извършителя на престъплението. Феня, 2002.

Чанкова, Добринка. Възстановително правосъдие. Сравнителноправен анализ. Авангард Прима, 2011.

Чанкова, Добринка. „Възстановителното правосъдие – нов вид наказателно правосъдие в Европа, ориентирано към жертвата на престъплението“, „Европейски перспективи за развитие на наказателното законодателството“, Сборник доклади от научна конференция, организирана от Катедра по наказателноправни науки на Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Университетско издателство „Св.-Климент-Охридски“, 2014, стр. 265-276.

Чанкова, Добринка. "New Restorative Justice Instruments Towards Youth Crime in Norway." *Global Victimology: New Voices. Theory-Facts-Legislation*", edited by Kirchhoff, Gerd Ferdinand, Manjushree Palit, and Sanjeev Purshotam Sahni, LexisNexis, 2017, стр. 31-36.

Chankova, Dobrinka, and Gerd Ferdinand Kirchhoff. "Restorative Approaches in Japan: State of Affairs". *Scientific Research Journal of South-West University*, November 2009, том 2, № 2, стр. 21-30.

Chankova, Dobrinka, and Gerd Kirchhoff. "Restorative Justice Developments in Europe: Sustainable Success." *Tokiwa Journal of Human Sciences*, № 18, 2010, стр. 13-26.

Chankova, Dobrinka and Tanya Poshtova. "Module E: Preventative and Integrative Practice. Unit E4: Restorative Approaches in Schools". in: Helen Cowie, Dawn Jennifer, Dobrinka Chankova, Tanya Poshtova, Johan Deklerck, Gue Deboutte, Sigrun Ertesvåg, Ann-Soffie Samuelsen, Mona O'Moore, Stephen Minton, Rosario Ortega and Virginia Sanchez. **School Bullying and Violence: Taking Action. A Resource for Practitioners and Policy Makers and All Those Working with Children and Young People Affected by School Violence**. 2006

Christie, Nils. "Conflicts as property." *British Journal of Criminology*, том 17, № 1, 1977, стр. 1-15.

Cornwell, David J, John Blad, and Martin Wright (editors). *Civilising Criminal Justice. An International Restorative Agenda for Penal Reform*. Waterside Press, 2013.

Christie, Nils. *Limits to Pain*. Martin Robertson, 1982.

Dünkel, Frieder, Joanna Grzywa-Holten, and Philip Horsfield (editors). *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters: A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*. Forum Verlag Godesberg, 2015.

Fattah, Ezzat. "Gearing Justice Action to Victim Satisfaction: Contrasting Two Justice Philosophies: Retribution and Redress". *Crime, Victims and Justice. Essays on Principles and Practice*, edited by Hendrik Kaptein and Marijke Malsch, ASHGATE, 2004, стр. 16 – 30.

Gavrielides, Theo. "Conceptualising and contextualising restorative justice for hate crime". *CRIMSOC: The Journal of Social Criminology. Report 4: Gender, Victimology and Restorative Justice*, edited by Walter de Keleredy and Liam Leonard, 2015, стр. 197-229.

Grudyte, Edita. "Criminal policy in Lithuania: is a restorative justice applied?". *Current problems of the penal law and criminology*, edited by Emil W. Plywaczewski, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa, 2014, стр. 419-439.

Hadley, Michael (editor). *The Spiritual Roots of Restorative Justice*. State University of New York Press, 2001.

Haley, John. "Confession, Repentance and Absolution." *Mediation and criminal justice: victims, offenders and community*, edited by Martin Wright and Burt Galaway, SAGE, 1989, стр. 195-211.

Haley, John. "Apology and Pardon: Learning from Japan." *Civic Repentance*, edited by Amitai Etzioni, Roman & Littlefield, 1997, стр. 97-120.

Hamai, Koichi, and Tom Ellis. "Genbatsuka: Growing Penal Populism and the Changing Role of Public Prosecutors in Japan?". *Japanese Journal of Sociological Criminology*, № 33, 2008, стр. 67-91.

Holmboe, Morten. "Norwegian Youth Punishment-opportunity or trap?". *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*, том 5, № 1, 2017, стр. 37-58.

Hopkins, Belinda. *Just schools: A whole-school approach to restorative justice*. Jessica Kingsley Publishers, 2004.

Hosoi, Yoko, and Haruo Nishimura. "The Role of Apology in the Japanese Criminal Justice System." Paper presented at the Restoration for Victims of Crime Conference, convened by the Australian Institute of Criminology in conjunction with Victims Referral and Assistance Service and held in Melbourne, September 1999.

Hoyle, Carolyn, Richard Young, and Roderick Hill. *Proceed with caution: an evaluation of the Thames Valley Police initiative in restorative cautioning*. Joseph Rowntree Foundation, 2002.

Hudson, Joe, Allison Morris, Gabrielle Maxwell, and Burt Galaway. *Family group conferences*. The Federation Press/Criminal Justice Press, 1996.

Ilcheva, Miriana. "Introducing the gender dimension as part of the new criminal procedural approach towards victims of crime in Bulgaria", *Law, Politics, Administration*, том 6, № 4, 2019, стр. 66-75.

Lauwaert, Katrin, and Ivo Aertsen. "Restorative Justice: activities and expectations at the European level." *ERA – Forum*, 2002-I, стр. 27-32.

Liebmann, Marian. *Mediation in Context*. Jessica Kingsley Publishers, 2000.

Marshall, Tony. *Restorative Justice: An Overview*. A report by the Home Office Research Development and Statistics Directorate, 1999.

Mirski, Laura. Award goes to innovative restorative justice work led by IIRP faculty. <https://www.iirp.edu/news/award-goes-to-innovative-restorative-justice-work-led-by-iirp-faculty>. Достъп на 27 май 2020

Parmentier, Stephan. "The South African Truth and Reconciliation Commissions Towards

Restorative Justice in the Field of Human Rights". *Victim policies and criminal justice on the road to restorative justice*, edited by Ezzat A. Fattah and Stephan Parmentier, Leuven University Press, 2001, стр. 401-428.

Paterson, Jennifer, Mark Walters, Rupert Brown, and Harriet Fearn. *The Sussex Hate Crime Project: final report*. Project Report. The University of Sussex, 2018. <https://www.equallyours.org.uk/university-of-sussex-hate-crime-project-final-report/>. Достъп на 29 май 2020.

Pettai, Eva-Clarita and Vello Pettai. *Transitional and Retrospective Justice in the Baltic States*, Cambridge University Press, 2015.

Raye, Barbara E., and Ann Warner Roberts. "Restorative processes." *Handbook of Restorative Justice*, edited by Gerry Johnstone and Daniel W. Van Ness, Willan Publishing, 2007, стр. 211-227.

Ross, Rupert. *Returning to the Teachings, Exploring Aboriginal Justice*. Penguin Group Canada, 1996.

Shen, Yinzi. "Development of Restorative Justice in China: Theory and Practice." *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, том 5, № 4, 2016, стр. 76-86.

Umbreit, Mark. *The Handbook of Victim-Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research*. Jossey-Bass Inc., 2001.

United Nations Office on Drugs and Crime. *Handbook on Restorative Justice Programmes*, New York, 1st ed., 2006.

United Nation Office on Drugs and Crime. *Handbook of Restorative Justice Programs*, 2nd ed., 2020.

van Drie, Diane, Sanneke van Groningen, and Ido Weijers. "Country reports: The Netherlands". *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters: A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*, edited by Frieder Dünkel, Joanna Grzywa-Holten, and Philip Horsfield. Forum Verlag Godesberg, том 1, 2015, стр. 551-582.

Weitekamp, Elmar. "The History of Restorative Justice." *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*, edited by Gordon Bazemore and Lode Walgrave, Criminal Justice Press, 1999, стр. 75 – 102.

Walgrave, Lode. *Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship*. Willan Publishing, 2008.

Walker, Peter. "Saying sorry, acting sorry: the Sycamore Tree Project, a model for restorative justice in prison." *Prison Service Journal*, May 1999, сtp. 19-20.

Walters, Mark. "Restorative approaches to working with hate crime offenders". *Responding to hate crime: the case for connecting policy and research*, edited by Chakraborti, Neil, and Jon Garland. The Policy Press, 2014, сtp. 247-261.

Walters, Mark, and Carolyn Hoyle. "Exploring the Everyday World of Hate Victimization through Community Mediation." *International Review of Victimology*, том 18, № 1, 2012, сtp. 7-24.

Wolthuis, Annemieke, Jacques Claessen, Gert Jan Slump and Anneke Van Hoek. "Dutch developments: restorative justice in legislation and practice", *The International Journal of Restorative Justice*, 2019, том 2(1), сtp. 117-133.

51

Wong, Dennis S.W. "Challenges facing the development of restorative justice in Hong Kong". *The Praxis of Justice*, edited by Brunilda Pali, Katrien Lauwaert, and Stefaan Pleysier, Eleven International Publishing, 2019, сtp. 267-279.

Wright, Martin. *Justice for Victims and Offenders: A Restorative Response to Crime*. 2nd ed. Waterside Press, 1996.

Wright, Martin. *Restoring respect for justice: a symposium*. Waterside Press, 1999.

Zehr, Howard. *Retributive Justice, Restorative Justice*. Occasional Paper No 4, New Perspectives on Crime and Justice series, MCC Canada Victim-Offender Ministries Program and the MCC US Office on Crime and Justice, 1985.

Zehr, Howard. *Changing lenses: a new focus for crime and justice*. 2nd ed., Herald Press, 1995.

„ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ В СЛУЧАИТЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА СРЕЩУ ЛГБТИ ХОРА (АНГЛИЯ И УЕЛС)“

ОТ ЛИНДА МИЛИНГТЪН, WNU ME?

Ключови думи: Индивидуален, Възстановяване, Вреда, Добри практики

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Възстановителното правосъдие се използва от години в случаи на престъпления от омраза срещу ЛГБТИ хора, въпреки че едва наскоро в Обединеното кралство то придобива видимост в академични и институционални среди. Паралелно със стремежа възстановителното правосъдие да се използва повече при този вид престъпления и да се стандартизират политиките около него е особено важно да се развие практика в тази област. Необходимо е възстановителното правосъдие да стане достъпно и подходящо за ЛГБТИ хора, които са преживели престъпление от омраза.

Целта на тази статия е да очертае съображенията, които трябва да бъдат взети предвид за прилагане на възстановително правосъдие при случаи на престъпления от омраза срещу ЛГБТИ хора. Тя включва ключови моменти, които възникват на всеки етап от процеса на възстановителното правосъдие – от преди да се осъществи първоначален контакт със страните, през разбора и последващите дейности. Макар основните процеси на възстановителното правосъдие да остават непроменени, независимо от престъплението или участниците, може да се

наложи да се предприемат допълнителни мерки за увеличаване на достъпността за определени групи и адаптиране към индивидуалните изисквания.

Съдържанието в тази статия е извлечено от работата на Why me? в областта на възстановителното правосъдие и престъпленията от омраза. Why me? е организация с нестопанска цел в обществена полза, която провежда кампании за това жертвите да имат по-голям достъп до възстановително правосъдие в Англия и Уелс. Why me? също така оперира услуга, която предоставя възстановително правосъдие за тези, на които е нанесена вреда чрез престъпление, както и на тези, които са отговорни за вредата. През последните три години Why me? е работи по всякакъв вид престъпления от омраза и издаде два документа за това как да се увеличи достъпът до възстановително правосъдие за всеки, засегнат от престъпления от омраза. Why me? също така получи двегодишно финансиране за разработване на проект за анти-ЛГБТИ престъпления от омраза и възстановително правосъдие в Лондон. Една от целите на този проект е да се развие добра практика за улесняване достъпа до възстановителното правосъдие при престъпления от омраза срещу ЛГБТИ хора. Статията се базира на резултатите и от двата проекта, работа по казуси на анти-ЛГБТИ престъпления от омраза, извършена от националната услуга за възстановително правосъдие на Why me?, и от по-широки изследвания по темата. Тази статия ще използва данни, събрани чрез интервюта с практикуващи и служби за ЛГБТИ хора, проведени през декември 2019 г.

53

Забележка: Някои от изводите в тази статия са продукт на разговори, проведени от Why me? с хора и организации, принадлежащи към специфични малцинствени групи. Тяхната обратна връзка е информативна, но не е задължително представителна. Why me? не беше в състояние да разговаря с представители от всяка малцинствена група, която може да бъде засегната от престъпления от омраза.

2. ТЕРМИНОЛОГИЯ

Понятията „човек, на когото е причинена вреда“ и „човек, който е причинил вреда“ се използват в цялата статия за описание на тези, които са понесли вреда от инцидента, и на тези, които отговарят за него. Тези термини обхващат хора, участващи в престъпно деяние, както и в инциденти, които не са престъпления, но са причинили вреда.

54

Използва се и терминът „възстановително правосъдие“, въпреки че „възстановителните практики“ могат да описват методи за преодоляване на вреди извън наказателната система. Възстановителната практика улеснява диалога между хората с цел справяне с въздействието на вредата. Може да се използва в различни условия, включително в училища, на работното място и в наказателната система.

ЛГБТИ се използва като чадър термин за описание на хора от всички малцинствени сексуални ориентации и полови идентичности, включително лесбийки, гей мъже, бисексуални, пансексуални, транс, небинарни, куйър, асексуални и интерсекс хора.

Разликата между престъпленията от омраза и инцидентите от омраза е, че инцидентите от омраза не достигат до прага за престъпно поведение. В Англия и Уелс, когато инцидент от омраза се превърне в престъпно деяние, той се определя като престъпление от омраза (уебсайт на Citizens Advice). Кралската прокуратура ще се нуждае от достатъчно доказателства, за да убеди съда, че престъплението е мотивирано от или е проявена враждебност (уебсайт на Кралската прокуратура). Докато „престъпление от омраза“ е терминът, използван в тази статия, Why me? застъпва убеждението, че възстановителното правосъдие може да се справя и с инциденти от омраза.

3. КАКВО Е ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ?

55

Възстановителното правосъдие е процес, който дава възможност на някого, на когото е причинена вреда, да общува с човека, причинил вредата, относно реалното въздействие на инцидента. То ги овластява, като им дава глас и може да им помогне да продължат напред и да се възстановят. За тези, които са причинили вреда, опитът може да бъде невероятно труден, тъй като се сблъскват с личното въздействие на своите действия. Възстановителното правосъдие се отнася с уважение към всички участници. Практиката гарантира, че всички страни са в безопасност и няма да се нанасят повече вреди.

Възстановителен процес може да се използва за всички видове престъпления, включително за случаи, в които човекът изтърпява дълга затворническа присъда. Why me? работи с жертви на домашно насилие, тежко нападение, изнасилване и с тези, които са загубили членове на семейството в резултат на убийство, всички от които са извели полза от възстановителното правосъдие.

Конференциите на възстановителното правосъдие, в които човекът, на когото е причинена вреда, се среща с човека, който е причинил вреда, се водят от обучен фасилитатор, който подкрепя и подготвя хората, които участват, и гарантира, че процесът е безопасен. Понякога, когато участниците не искат да се срещнат лице в лице или не е безопасно да го направят, фасилитаторът може да уреди двете страни да комуникират чрез писма, предаване на информация между тях, записани интервюта или видео. Възстановителното правосъдие е доброволно, което означава, че и двете страни трябва да са готови да участват, за да може то да се осъществи.

4. ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА СРЕЩУ ЛГБТИ ХОРА В ОБЕДИНЕНОТО КРАЛСТВО

56

Полицията и Кралската прокуратура за Англия и Уелс са се споразумели да определят престъплението на омразата като „всяко престъпление, което се смята от жертвата или от друго лице за мотивирано от враждебност или предразсъдъци“ (уебсайт на Кралската прокуратура) срещу раса, религия, сексуална ориентация, увреждане или трансждендър идентичност. В Англия и Уелс примерите на престъпления от омраза могат да включват нападение, убийство, престъпно увреждане, сексуално посегателство, кражба с взлом и тормоз. Инцидентите от омраза могат да включват словесно насилие, тормоз, заплахи за насилие и онлайн тормоз (уебсайт на Citizens Advice).

Изследванията на Бахман и Гууч за 2017 г., проведени от името на „Стоунуол“, показват нивото на престъпленията от омраза срещу ЛГБТИ хора в Обединеното кралство. Основните им констатации включват:

- Един от петима ЛГБТИ хора е преживял престъпление или инцидент от омраза поради сексуалната си ориентация и / или половата си идентичност през последните 12 месеца.
- Двама от петима транс хора са преживели престъпление или инцидент от омраза поради половата си идентичност през последните 12 месеца.
- Броят на ЛГБ хората, преживели престъпление или инцидент от омраза заради сексуалната си ориентация през последната година, се е увеличил със 78 процента от 2013 г. насам.
- Четири от петима ЛГБТ+ хора, които са преживели престъпление или инцидент от омраза, не са подали сигнал за това в полицията.
- Един от десетима ЛГБТ+ хора са преживели анти-ЛГБТ+ тормоз онлайн, насочен лично към тях. Това число се увеличава до един от четирима за транс хората, които са изпитвали пряк трансфобски тормоз онлайн (6).

Престъпленията от омраза срещу ЛГБТИ хора също не са достатъчно докладвани. Повечето ЛГБТИ хора, които са преживели престъпление от омраза, не съобщават за това в полицията или в друга агенция / организация за подкрепа (Bachmann and Goosch 12). Данните, събрани като част от националното ЛГБТ проучване, идентифицират редица причини за липсата на докладване. Те включват: страх от реакцията, която може да получат от полицията, схващане, че престъплението не е достатъчно тежко, многократната честота на инциденти с престъпления от омраза през житейския път на човека или това, че докладването не би довело до промяна (Government Equalities Office 13). По-възрастните ЛГБТИ хора може да са по-малко доверчиви към полицията поради криминализацията на тяхната сексуалност в близкото минало. Законът за сексуалните престъпления от 1967 г. за първи път узаконява хомосексуалността в Англия и Уелс. Последващото законодателство, прилагано в Обединеното кралство, кулминира през 2000 г. с това възрастта за изразяване на съгласие да стане 16 както за хетеросексуални, така и за хомосексуални отношения.

5. ПОЛЗИТЕ ОТ ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ ЗА СПРАВЯНЕ С ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА

58

Възстановителното правосъдие може да предложи алтернативен начин за справяне с престъпленията от омраза срещу ЛГБТИ хора, тъй като това е независим процес, който се занимава с вредата, преживяна от даден човек. То също така може да вземе предвид повтарящия се характер на престъпленията от омраза. Ползите от възстановителното правосъдие могат да бъдат най-сериозни за тези, които са били увредени от тежки престъпления, тъй като те често изпитват най-големите дългосрочни вреди. Престъплението от омраза е тежко закононарушение, което може да има дълготрайно въздействие върху засегнатите хора. Това означава, че възстановителното правосъдие е особено важен вариант за тях, тъй като има потенциала да се справи с тази трайна вреда, като им позволи да търсят отговори защо се е случил инцидентът, да обяснят как той ги е накарал да се почувстват и да си върнат чувството за власт и контрол.

Възстановителното правосъдие може да поставя под въпрос предразсъдъците. Например една жертва на анти-ЛГБТИ престъпление от омраза каза на *Why me?*, че ще се радва на възможността да се срещне с човека, който му е нанесъл вреда, чрез възстановителното правосъдие, така че да може да оспори възгледи му за неговата сексуалност и да го обезкуражи отново да причинява омраза (*Why me? "Making Restorative Justice happen for hate crime across the country"* 3). Актът на образование овластява хората, засегнати от омраза, и може да им помогне да се възстановят от инцидента.

Възстановителното правосъдие също така насърчава съпричастността и разбирането, като кара много хора, засегнати от престъпления от омраза, да смятат, че си заслужава да участват. (Walters, Chapter Seven). Това може да бъде от полза за онези, понесли вреда от престъпления от омраза, тъй като престъпленията, извършени срещу тях, често са мотивирани от предразсъдъци. Оспорването на този предразсъдък и показването на тяхната човешка същност може да подкопае убежденията, които карат хората да извършват престъпления от омраза (*Why me? "Making Restorative Justice happen for hate crime across the*

country" 3). Възстановителното правосъдие хуманизира човека, на когото е причинена вредата, в очите на човека, който е причинил вредата. Много по-лесно е някой да крещи обидни думи на гей двойка, която върви по улицата, ръка за ръка, отколкото да седне с тях и да чуе, че страдат от панически атаки в резултат на това.

Дългосрочното въздействие на възстановителното правосъдие може да намали броя на извършените престъпления от омраза, въпреки че са необходими допълнителни изследвания, които да докажат това. Данните показват, че възстановителното правосъдие намалява повторното извършване на престъпление с 14% (Ministry of Justice "Green Paper Evidence Report" 64).

6. УСТАНОВЯВАНЕ НА ПАРТНЬОРСТВА И ПЪТИЩА ЗА НАСОЧВАНЕ НА СЛУЧАИ

60

Ключът към успеха на лондонския проект на Why me? за анти-ЛГБТИ престъпления от омраза и възстановително правосъдие е тясното сътрудничество със специализирани агенции като Galop, организацията с нестопанска цел за борба с насилието срещу ЛГБТ+ хора. Първият етап от проекта беше фокусиран върху консултиране и сътрудничество с ЛГБТИ организации, за да се разберат нуждите, проблемите и бариерите на ЛГБТИ общността. Организациите, с които Why me? се свърза, включват Galop, Elop, Metro, Mosaic, Peter Tatchell Foundation, Stonewall и Stonewall Housing.

През 2019 г. Why me? проведе поредица от сесии за повишаване на осведомеността, включително панлондонско събитие с 17 организации, което включваше презентации от Galop, Столичната полицейска служба и Кабинета на кмета на Лондон за полицията и престъпността. Това доведе до дискусии по казуси с Galop и следва да се работи допълнително със Stonewall Housing, за да се предложи на техните клиенти възможността за възстановително правосъдие.

Може да отнеме време, за да се установят партньорства между възстановителните служби и ЛГБТИ организациите, а броят на насочвания на случаи в началото вероятно ще бъде нисък. Необходими са значителни инвестиции, за да се гарантира, че процесите за насочване на случаи са ясни и безопасни. Важно е също така комуникацията и протоколите за обмен на данни да се разбират от всички страни. Съществуването на единни звена за контакт във всяка организация, които ще управляват процеса на насочване, помага за това.

Между юли и ноември 2019 г. Why me? получи пет насочвания на случаи от Galop. Един от случаите доведе до възстановителна среща. Why me? констатира, че присъствието на тази конференция на представител на Galop в подкрепа на човека, засегнат от омраза, е било изключително полезно. По този начин те също са успели да видят как работи възстановителното правосъдие на практика и да задълбочат разбирането си за неговите ползи. Възстановителните служби трябва да предоставят възможности

на партньорските ЛГБТИ агенции да наблюдават възстановителни конференции, така че да могат по-добре да обяснят какво се случва когато предлагат препращане към услуги за възстановително правосъдие.

Възстановителните служби трябва да предоставят редовна обратна връзка на насочващата агенция за напредъка на насочения случай, или най-малкото след като възстановителната интервенция е приключила, да предоставят информация за резултата и обратна връзка от участниците. Редовното уведомяване на насочващата организация означава например, че тя може да проследи ситуацията с потребителя на услугата, ако възстановителната служба е загубила контакт. Съгласието за уведомяване на насочващата агенция се получава при първа среща с потребителя на услугата. Важно е да се предоставя нова информация на насочващата агенция, за да могат да се идентифицират модели на поведение.

7. ОБУЧЕНИЕ ПО ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ И ЛГБТИ ВЪПРОСИ

62

Ключов елемент за осигуряване на успех на всеки проект за увеличаване на използването на възстановително правосъдие при случаи на престъпления от омраза срещу ЛГБТИ хора е да се осигури подходящо обучение както на специалистите по възстановително правосъдие, така и на тези, които работят с ЛГБТИ общността. Препоръчително е възстановителните служби и ЛГБТИ организациите да организират реципрочно провеждане на обучения. *Why me?* е разпределила случаи само на своите фасилитатори, които са преминали обучението по осведоменост за ЛГБТИ въпроси. Всички фасилитатори на *Why me?* са доброволци, като двама служители ръководят възстановителната служба и също предоставят подпомагане на екипа на фасилитатора.

В идеалния случай трябва да се проведе обучение за специалисти по възстановително правосъдие, работещи с ЛГБТИ общности, преди да бъдат насочени случаи на анти-ЛГБТИ престъпления от омраза към тях. *Why me?* възложи на Galop да предостави персонализиран пакет за персонал, членове на борда и фасилитатори. Всяко подобно обучение трябва да обхваща редица области, включително разбирането какво е престъпление от омраза, бариери и причини за докладване на престъпления от омраза и тяхното въздействие върху хората и общностите. Възстановителните фасилитатори трябва да бъдат запознати с различните сексуалности и полови идентичности и с подходящата терминология за всяка от тях, както и с ЛГБТИ културата. Важно е фасилитаторите да знаят, че престъпленията от омраза могат да бъдат пресечни и да са свързани с други престъпления. Например ЛГБТИ хора с увреждания могат да станат жертва на омраза не само поради сексуалността си, но и заради увреждането си. Програмите за обучение могат също да обхващат потенциалните ползи и рискове от използването на възстановителни подходи в случаи, включващи ЛГБТИ хора.

Половиндневно обучение за осведоменост за възстановителното правосъдие трябва да се проведе на целия персонал и доброволци, които може да насочват случаи на престъпления от омраза към възстановително правосъдие. Съдържанието на

такова обучение би могло да включва описание на възстановителното правосъдие, как работи процесът, различните модели за неговото изпълнение и как възстановителното правосъдие може да помогне на хората, засегнати от анти-ЛГБТИ престъпления от омраза. Казуси, как да се направи предложение за възстановително правосъдие и как да се направи насочване към възстановителна служба също трябва да са част от обучението.

За да се придобие по-голямо разбиране за това как работят службите за възстановително правосъдие и ЛГБТИ организациите, може да е от полза за служителите и доброволците на двата вида организации да се придружават и да наблюдават изпълнението на работните задължения. Освен това се препоръчва в допълнение към обучението за повишаване на осведомеността поне един член на персонала от насочващата ЛГБТИ организация да премине през обучение за възстановително фасилитиране, за да се подпомогне разбирането за процеса. По-дългосрочна цел би била да се обучат повече работещи на първа линия в специализирани агенции сами да предоставят възстановително правосъдие. Необходимо е също да се наемат и обучат повече хора от ЛГБТИ общността като фасилитатори на възстановително правосъдие.

8.ВИЖДАНИЯ ЗА УМЕСТНОСТТА НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ

64

Някои професионалисти възприемат възстановителното правосъдие само като начин за справяне с леки престъпления. Това не покрива пълния обхват на възстановителното правосъдие. (Why me? "Making Restorative Justice happen for hate crime across the country" 4). Възстановителното правосъдие може да се използва за всички видове престъпления, включително за случаи, в които човекът изтърпява затворническа присъда. Може да се използва заедно със съдебна присъда или вместо наказателно преследване. Престъпленията от омраза са сложен и чувствителен проблем, но това не трябва непременно да изключва на жертвата на омраза да се предложи възможността да участва във възстановително правосъдие.

Изследването на Why me? установява, че вижданията по въпроса дали възстановителното правосъдие е подходящо за случаи на престъпления от омраза са различни. Някои хора са скептично настроени към използването на възстановително правосъдие за престъпления от омраза поради страха, че процесът може да допълнително да разстрои жертвите (Gavrielides 21-24). Има известно нежелание те да бъдат излагани на хора с потенциално много различни идеологически убеждения и омразни нагласи. Обратната връзка, получена от Why me?, показва, че някои хора, които са били обект на омраза, казват, че биха приветствали възможността за възстановително правосъдие, докато други казват, че не биха го приели. Имаше опасения, че ще намерят процеса болезнен, но никой от тях не каза, че човек, засегнат от омраза, не трябва да може да вземе това решение за себе си (Why me? "Making Restorative Justice happen for hate crime across the country" 4-5).

В статия, изпратена до конференцията на Why me? „Как да използваме възстановителното правосъдие за престъпления от омраза“ (октомври 2019 г.), Марк Уолтърс представя данни за вижданията на ЛГБТИ хората за използването на възстановително правосъдие и увеличаване на наказанията (като по-дълги затворнически присъди за престъпления от омраза). В проучване, проведено като част от проекта за престъпления от омраза в Съсекс, е установено, че ЛГБТИ хората възприемат възстано-

вительното правосъдие като по-вероятно да намали повторно извършване на престъпление, да помогне на хората, причинили вреда, да разберат въздействието на престъплението си, да помогне на жертвите на омраза да се възстановят и да им даде повече глас в сравнение с увеличените наказания.

Хората, които са преживели престъпления, основани на идентичност, могат да имат редица сложни нужди като проблеми с психичното здраве или злоупотреба с вещества. Те може също да имат засилена уязвимост поради опита си от предишни анти-ЛГБТИ престъпления на омраза и поради самото престъпление от омраза. При престъпленията от омраза омраза човекът ви мрази заради това, което сте, което може да повлияе на чувството за безопасност на хората. Много хора, понесли вреда от престъпления от омраза, не само анти-ЛГБТИ престъпления от омраза, изпитват обсаден манталитет, при който непрекъснато са неспокойни, очаквайки следващия инцидент на насилие. Такива нужди обаче не е задължително да представляват пречка за участието във възстановително правосъдие. Засегнатите хора могат да се притесняват от това, че може да бъдат видени уязвими, и затова е важно фасилитаторите да проявяват уважение и техният приоритет е да се грижат за тяхната безопасност. Възстановителните фасилитатори ще адаптират практиката си, за да посрещат такива потребности, и когато е възможно – да са в контакт със съответните агенции, които също подкрепят човека. Фасилитаторите ще проведат разговор с потребителите на услугата, ако идентифицират потенциална потребност, и ще насочат случая към друга агенция, включително ЛГБТИ служби. Следователно е важно възстановителните фасилитатори да са запознати с местните служби.

9. ОВЛАСТЯВАНЕ НА ХОРАТА, НА КОИТО Е ПРИЧИНЕНА ВРЕДА, ЗА ДОСТЪП ДО ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ

66

Професионалистите, работещи с тези, на които е причинена вреда от престъпление от омраза, имат жизненоважна роля за това да им дадат възможност да научат за възстановителното правосъдие. Това включва полицията, организациите, които предоставят услуги за подпомагане на жертви и ЛГБТИ агенциите.

Why me? насърчава това на всички жертви на престъпления да се предложи информация и възможност да участват във възстановително правосъдие. Хората, засегнати от анти-ЛГБТИ престъпления от омраза, трябва да имат същия достъп до възстановително правосъдие като всеки друг. Важно е предложението за участие да бъде направено по време на преминаването на жертвата през процеса на наказателното правосъдие. Засегнатите от престъпления от омраза трябва да бъдат овластени сами да вземат решения относно възстановителното правосъдие. Хората, засегнати от престъпления от омраза, имат различни причини да искат да участват във възстановително правосъдие. Те може да имат въпроси като „защо аз?“, „защо бях набеязан/а?“ или може да пожелаят да обяснят въздействието на престъплението от омраза на извършителя. Най-правилният човек, който да реши дали възстановителното правосъдие може да бъде подходящо и дали случаят да бъде насочен към възстановителна служба, е именно този човек.

Важно е, когато хората подадат сигнал, те да бъдат осведомени за правото си на информация за възстановително правосъдие (Ministry of Justice “Code of Practice” 35), а когато не се чувстват в състояние да докладват, те могат да се свържат директно със службите за възстановително правосъдие.

10. ИНФОРМИРАНЕ НА ХОРАТА ЗА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ

67

Много хора, които преживяват престъпления от омраза през целия си живот, са склонни да подадат сигнал едва след поредица от инциденти. Това означава, че в този момент те може да не са в добра позиция да участват във възстановително правосъдие. Ако има по-голяма осведоменост относно използването на възстановително правосъдие за престъпления от омраза срещу ЛГБТИ хора, може повече хора да вземат решение да участват. Засегнатите от престъплението често се чувстват оставени встрани от процеса на наказателното правосъдие и възстановителното правосъдие може да помогне за този проблем.

Изследванията показват, че когато е възможно, предложението за възстановително правосъдие трябва да бъде направено от обучено лице, практикуващо възстановително правосъдие, за предпочитане при среща лице в лице, и всеки предходен контакт, например по телефона, трябва да има за цел да осигури лична среща. Препоръчва се също така терминът „възстановително правосъдие“ да не се използва в ранните разговори с участниците, тъй като може да бъде отблъскващ и евентуално объркващ. Полезно е първо да се обясни процесът, без да се поставя етикет (Restorative Justice Council “Improving victim take up” 15).

Първоначалното предложение за участие във възстановително правосъдие обаче може да дойде от полицията, агенция за услуги за жертви или друга агенция за подкрепа. Често полицейски служител осъществява първия контакт с жертва на престъпление от омраза, последван от служител за подкрепа на жертви, когато това се налага (Why me? “Making Restorative Justice happen for crime in your police area” 6).

Някои полицейски служители разглеждат възстановителното правосъдие само като начин за справяне с престъпление, използван като част от или алтернатива на извънсъдебно решаване на спора, като общностно решение или предупреждение. Това може да го спре да обсъжда възстановителни варианти за каквото и да било друго освен дребни престъпления. Големото му натоварване също оказва натиск за бързо изчистване на случаите, което означава, че ясните пътища за насочване към

възстановителното правосъдие са важни, за да насърчат разглеждането на тази възможност (Why me? "Making Restorative Justice happen for crime in your police area" 6). Трябва обаче да се внимава хората, на които е нанесена вреда, да не бъдат подлагани на натиск да участват във възстановително правосъдие.

68

Служителите за подкрепа на жертвите също може да проявяват избирателност, когато подвигат възможността за възстановително правосъдие. Има тенденция те да повдигат възможността за възстановително правосъдие, само когато смятат, че човекът вероятно ще я приеме, вместо да позволят на човека сам да вземе това решение. Изследването на Бануел-Мур за бариерите пред участието във възстановително правосъдие установява, че служителите, занимаващи се с жертвите, вземат предвид „дали жертвата общува с тях, дали е разстроена или ядосана и дали е изразила просоциални мотиви или е проявила алтруистични тенденции“, когато вземат решение дали да повдигнат въпроса за възстановително правосъдие (Why me? "Making Restorative Justice happen for crime in your police area" 6).

Много служители за подкрепа на жертвите никога не дават възможност на засегнатите от престъпления от омраза да обмислят възможността за възстановително правосъдие. Това може да се дължи на погрешното схващане, че възстановителното правосъдие е подходящо само за дребни престъпления и липса на увереност от страна на служителите да направят предложение (Why me? "Making Restorative Justice happen for crime in your police area" 6).

Хората, работещи с пострадали от анти-ЛГБТИ престъпления от омраза, могат да използват процес, наречен „виртуално конферирание“, за да им помогнат да обяснят възстановителното правосъдие. Методът използва поредица от въпроси:

1. Представете си, че този човек, който е причинил вредата, е в стаята с Вас сега. Какво бихте му казали?
2. Как мислите, че ще реагира на това?
3. Какви въпроси бихте задали?
4. Мислите ли, че всъщност бихте могли да му кажете тези неща лице в лице?

(Brian Dowling and Why me? 2)

Сътрудничеството на Why me? с Galop показва ползите от предложение за възстановително правосъдие, направено от професионалисти, които вече са ангажирани с хора, засегнати от омраза и имат задълбочено разбиране за техните потребности. От съществено значение е такива специалисти да разбират добре възстановителното правосъдие, включително неговите предимства, за да могат да разпознаят кога процесът може да бъде полезен. Като се има предвид потенциалното недоверие към полицията, ако предложението за възстановително правосъдие е направено от другаде, това би могло да насърчи повече хора да опитат възстановително правосъдие.

69

10.1 ПРИДВИЖВАНЕ НА НАСОЧЕН СЛУЧАЙ

Или човекът, на когото е причинена вредата, или човекът, който е причинил вредата, може да инициира възстановително правосъдие. Насочванията обаче не могат да бъдат разглеждани от възстановителните служби, ако включват домашно насилие и / или сексуално насилие и са инициирани от човека, който е причинил вредата. В Англия и Уелс възстановителните служби се финансират от местните комисари по полицията и престъпността и критериите за приемане на насочванията могат да се различават при различните възстановителни служби. Възстановителните фасилитатори ще правят оценка непрекъснато през целия възстановителен процес, за да се гарантира, че остава безопасно за всички страни да участват в него. Те ще вземат предвид мотивациите за участие, степента на отговорност, която причинителят на вредата поема за своите действия и дали определен възстановителен процес ще доведе до повишен риск от вреда. Участието във възстановителното правосъдие е доброволно за всеки и всяка страна може да се оттегли от процеса по всяко време.

Фасилитаторите по възстановително правосъдие винаги обмислят и управляват насочванията за всеки конкретен случай, водени от потребностите и желанията на човека, на когото е причинена вреда. Един от водещите принципи на възстановителната практика е че фасилитаторите остават неутрални и „гарантират, че възстановителната им практика е уважителна, недискриминационна и безпристрастна към всички участници“ (Restorative Justice Council, “Restorative Practice Guidance” 8). Тъй като ЛГБТИ общността включва голямо разнообразие от хора, жизненоважно е всички интервенции да бъдат съобразени

с конкретния човек. Възстановителното правосъдие може да предложи този персонализиран подход и предоставя на хората друга възможност, ако смятат, че не могат да се занимават с престъплението по традиционния начин.

70

Възстановително правосъдие може да се осъществи във всеки момент по време на процеса на наказателното правосъдие, въпреки че обикновено се случва след като е взето решение за резултата, например след постановяване на присъда или извънсъдебно решаване на спора (предупреждение, общностно решение). То може да бъде осъществено успоредно със съдебна присъда, независимо дали причинителят на вредата е задържан или е на свобода. Възстановително правосъдие може да се осъществи, ако полицията е решила да не предприема последващи действия в отговор на инцидент, например ако той не е достигнал прага за престъпление, и всички страни са съгласни да участват.

Опитът на Why me? и Galop показва, че хората, на които е нанесена вреда от престъпление от омраза, може да искат да участват във възстановително правосъдие с лице / организация, която не е пряко отговорна за инцидент, но все пак е причинила вреда. Например ако нападение е извършено в обществено пространство, като например заведение или фитнес зала, и извършителят не може да бъде идентифициран, засегнатият човек може да се възползва от възстановителен процес с персонала на въпросното място, ако смята, че случилото се не било е взето насериозно. Това дава възможност на пострадалия човек да обясни вредата, която е преживял. По подобен начин възстановителното правосъдие може да се използва за изграждане на взаимоотношения с агенции като полицията, когато даден човек или група се чувства неразбрана, дори ако тя не е пряко отговорна за престъпление. При всеки такъв случай фасилитаторите трябва да проучат чувствата на засегнатия човек към човека, отговорен за престъплението, за да проверят дали той прехвърля гнева си за случилото се към другата страна в процеса.

11. ПРОЦЕСЪТ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ

След като възстановителната служба получи насочване на случай, процесът на възстановителното правосъдие ще включва редица отделни стъпки, които могат да бъдат обобщени по следния начин (за насочвания от страна на пострадалия човек).

71

1. Първоначален контакт, осъществен от фасилитатора, по телефон или с писмо.
2. Първоначална среща с пострадалия човек, за да се обясни възстановителното правосъдие, да се изследват чувствата му за случилото се и да се обсъди какво би искал да постигне.
3. Фасилитаторът осъществява контакт с човека, който е нанесъл вредата, независимо дали той е в затвора или на свобода, за да проведат подобен разговор за възстановителното правосъдие и неговите мотиви за участие.
4. Ако и двете страни се съгласят на възстановително правосъдие, ще се проведат поредица от подготвителни срещи, докато всички са готови да продължат.
5. Провежда се среща лице в лице или друга форма на възстановително правосъдие (виж по-долу).
6. Ще се извършат последващи действия с всички страни и ще бъде получена обратна връзка за това, което мислят за възстановителната интервенция.

11.1 РАЗЛИЧНИ МОДЕЛИ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ

Изследванията показват, че участниците смятат, че възстановителните срещи (или конференции) са най-ефективният начин за осъществяване на възстановително правосъдие (Atkinson et al 48). Тези срещи включват среща лице в лице на човека, на когото е причинена вредата, и човека, който е причинил вредата, като специалист, практикуващ възстановително правосъдие, фасилитира срещата. Възстановителните конференции обикновено използват сценариен подход, като първата част се фокусира върху случилото се и мислите и чувствата, свързани със случилото се. Втората част на срещата позволява на участниците

да обсъдят как вредата може да бъде поправена. Възстановителната среща позволява на човека, на когото е била причинена вреда, да изрази позицията си в контролирана и сигурна среда, което има способността да бъде дълбоко овластяващо.

72

Участниците обаче може да не желаят да общуват по този начин или може да бъде опасно да се срещнат. Възстановителното правосъдие може да се извърши чрез писма, посредничество чрез предаване (когато фасилитаторът предава информация между участниците) или чрез видео / аудио конферирание. Тези възможности са известни като непреки възстановителни процеси.

Може например да се предложи размяна на писма на хора, пострадали от анти-ЛГБТИ престъпления от омраза. В някои случаи срещата лице в лице може да бъде травмираща за хората, засегнати от омраза, ако има опасения, че човекът, който е причинил вредата, може да каже нещо, което да ги виктимизира отново. Писмото може да бъде по-малко плашещ и по-терапевтичен вариант в такива случаи. Всички писма се проверяват от фасилитатора, за да се гарантира, че в тях няма неподходящо съдържание, например неправилна употреба на местоимение, и е добра практика за фасилитатора да присъства, когато получателят чете писмото, ако получателят е съгласен с това. Интервютата на *Why me?* с ЛГБТИ хора обаче подсказват, че възстановителните писма не са популярен подход. Това може да е така, защото потенциалните участници предпочитат да се срещат с причинителите на вредата лице в лице.

Изследването на *Why me?* констатира, че използването на „пълномощник“ на жертвата, когато това е подходящо, може да бъде положително адаптиране на възстановителния процес за престъпления от омраза (*Why me? "Making Restorative Justice happen for hate crime in your police area"* 9). Това може да се уреди, когато засегнатият човек не желае да участва в среща лице в лице, но би искал друг човек да участва от негово име. Това обикновено би било някой от същата общност. Пълномощникът говори директно с човека, на когото е причинена вреда, за да научи неговите възгледи и чувства, и го представлява на възстановителната среща.

Много хора, с които *Why me?* говори, са с положително отношение към идеята за пълномощник на жертвата. Някои хора, които не мислят, че биха имали време или емоционална издръжли-

вост да преминат през възстановително правосъдие, заявиха, че ще получат успокоение, знаейки, че някой, който е преживял подобна дискриминация, защитава позицията им от тяхно име.

Използването на пълномощници за възстановителен процес в случаи на престъпления от омраза е често срещана практика в някои полицейски служби. Това може да бъде полезен инструмент, когато се използват възстановителни подходи като част от условно предупреждение. Осигуряването на съгласието на засегнатия човек и правилната му подготовка не винаги са възможни в ограниченото време, така че наличието на пълномощник, който може да предаде чувствата му, може да позволи възстановителен процес да се проведе тогава, когато иначе не би могъл да се случи. Ползата за пряко пострадалия човек обаче понякога не е толкова значителна в такива случаи. За възстановителните служби е важно също така да вземат предвид благосъстоянието на човека, който действа като пълномощник.

73

Да се говори с подкрепящ фасилитатор за въздействието на дадено престъпление може да бъде полезно само по себе си, дори и ако не доведе до среща лице в лице или друг вид възстановителен процес. Това е известно като възстановителен разговор. Поради доброволния характер на възстановителното правосъдие хората, причинили вреда, имат избор да не участват. Въпреки че това може да е разочароващо за засегнатия човек, то може да осигури усещане за покой. Възможността да говори за своите мисли и чувства може да оздравяваща сама по себе си. Възстановителните разговори могат да доведат до това пострадалият човек да промени мнението си относно желанието да участва в среща лице в лице, ако смята, че възстановителният разговор му е дал това, от което има нужда.

11.2 ОБЩИ СЪОБРАЖЕНИЯ ЗА НАСОЧВАЩИ ЛИЦА И ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ СЛУЖБИ

Насочващите лица трябва да предоставят възможно най-подробна информация на възстановителните служби относно предпочитанията на човека по отношение на това кой би му било комфортно да действа като негов възстановителен фасилитатор – мъж / жена, гей / хетеросексуален, цисджендър / трансджендър. Друга подходяща информация може да включва половата идентичност и предпочитаното местоимение, ако човекът е

съгласен тази информация да бъде споделена. Възстановителните служби могат след това да вземат предвид неговите нужди, когато разпределят фасилитаторите за случая.

74

Всички предпочитания трябва да се проверят отново от възстановителната служба, когато тя осъществи първи контакт с пострадалия човек. За някои малки възстановителни служби може да бъде проблематично да намерят човек от ограничения набор от фасилитатори, който да е с подобна история като тази на пострадалия човек, особено ако процесът ще се ръководи от двама фасилитатори. Добра практика е за сложни и чувствителни случаи като престъпленията от омраза да бъдат разпределени двама фасилитатори. Това е една от причините, поради които е от съществено значение всички фасилитатори да преминат обучение за осведоменост по ЛГБТИ+ въпроси, преди да ръководят случаи на престъпления от омраза срещу ЛГБТИ хора. ЛГБТИ хората биха искали да знаят, че са разбрани, без да им се налага да обясняват на фасилитатора какво е да бъдеш гей, транс и т.н. Възстановителните фасилитатори трябва да гарантират, че остават неутрални и да могат да разпознаят, че собственият им опит може да повлияе на тяхната безпристрастност, особено предвид че ще трябва да създадат връзка с хора, които са причинили значителна вреда. Това е още една причина, поради която моделът на съвместно фасилитиране на процесите при престъпления от омраза е толкова важен, както и за създаването на подкрепяща структура за ръководене на случая. Ръководещите случаите предоставят съвети и надзор по отделни случаи и има силен аргумент за това ръководенето на случаите на анти-ЛГБТИ престъпления от омраза да се осъществява съвместно от опитен възстановителен практик и професионалист, работещ в областта на ЛГБТИ въпросите.

Why me? намира за безценно да има подкрепа от организация като Galop, от която може да бъдат потърсени съвети и насоки за фасилитиране на случаите на престъпления от омраза срещу ЛГБТИ хора. Galop предоставя ad hoc съвети на възстановителните фасилитатори, за да се изясни разбирането за потребностите на участника.

Важно е възстановителният фасилитатор да разбере контекста на престъплението от омраза срещу общността, с която работи, за да може да оцени вида на стереотипите, които биха могли да доведат до повторно виктимизиране. Пострадалият човек може да не разбира напълно какво е престъпление от омраза и може

да се наложи фасилитаторите да обяснят това. Той може също така да се почувства окуражен, ако фасилитаторът подчертае, че случилото се не е приемливо и ако случаят е такъв – че е престъпление. Когато човекът, претърпял вреда, бъде вземан на сериозно, дори ако фасилитаторът не смята, че е извършено престъпление от омраза, това ще помогне за изграждането на връзка.

От съществено значение е в началото на възстановителния процес фасилитаторите да обсъдят с участниците подходящата терминология, например кои местоимения да използват. Възможно е да възникнат обстоятелства, при които половата идентичност на човека се променя по време на възстановителния процес, така че фасилитаторите може да трябва да се консултират редовно с участника за предпочитаното местоимение. Ако фасилитатор използва неправилното местоимение, най-добрият подход е да се извини и да продължи процеса.

75

Фасилитаторите трябва да са чувствителни към възможността човек да не бъде открит пред всички. За да може пострадалият човек да получи подходяща подкрепа, важно е по тези въпроси да се действа чувствително и да се зачитат желанията на човека за поверителност и конфиденциалност. Следователно трябва да се внимава особено при първоначалния контакт с ЛГБТИ човек, както и при общуването през целия възстановителен процес. Във встъпителните писма например не трябва да се посочва факта, че човекът е бил жертва на престъпление от омраза. Когато осъществяват контакт по телефона, фасилитаторите винаги трябва да проверяват дали е безопасно за човека да говори. Може да е полезно да се изпрати текстово съобщение преди телефонното обаждане. Фасилитаторите също трябва да имат предвид кой би могъл да чуе съобщенията в гласовата поща. По време на възстановителния процес фасилитаторите трябва да се консултират с всички страни каква информация може да бъде споделена и с кого.

Трябва да се внимава при избора на устни преводачи, които може да участват във възстановителен процес и те трябва да бъдат информирани в пълнота преди всеки контакт с участниците относно целта на възстановителното правосъдие. Преводачът от същата общност ли е като пострадалия и има ли риск да бъде разкрит? Има ли потенциал той да има предразсъдъчни възгледи?

Фасилитаторите трябва да преценят дали професионалист от ЛГБТИ общността трябва да присъства на срещи с пострадалите хора, включително на срещата лице в лице с извършителя. Това може да бъде например човекът, който е насочил случая към възстановителната служба, който е създавал връзка с човека, на когото е нанесена вреда. Фасилитаторите трябва да попитат при първоначалния контакт човека, на когото е причинена вредата, кой би искал да присъства на която и да било среща. Това може да включва и приятел или член на семейството, който може да действа като поддръжник (виж по-долу).

11.3 ОЦЕНКА НА РИСКА

На всяка възстановителна интервенция трябва да бъде проведена оценка на риска, преди да може да продължи. Фасилитаторите трябва да идентифицират и записват всички рискове и как те ще бъдат управлявани. Рисковете могат да включват например потребностите във връзка с психичното здраве на участник или дали има опасност от нанасяне на допълнителна вреда. Рисковете ще се оценяват постоянно. Възстановителният процес все пак може да продължи по безопасен и сигурен начин, ако бъдат направени подходящи корекции. Възстановителната интервенция не трябва да се прави само тогава, когато има практически бариери, които правят невъзможно да се действа, или има сериозни опасения за безопасността, които не могат да бъдат преодолени.

Всички възстановителни фасилитатори трябва да преценят степента, в която човекът, нанесъл вредата, поема отговорност за случилото се, дали отрича, че е причинил вреда, както и нивото му на разкаяние. Например ако човекът, нанесъл вредата, отрича, че е извършил престъпление, съществува сериозен риск от повторна виктимизация по време на възстановителния процес. Извършител, който не вижда, че неговите действия или думи имат последствия, особено при престъпления от омраза срещу ЛГБТИ хора, може да не е подходящ за участие във възстановително конфеиране. Има допълнително ниво на сложност, ако извършителят признае за основното престъпление, но не признава, че е имало и елемент на омраза. Фасилитаторът трябва да обсъди това с извършителя по време на фазата на подготовка за възстановителната интервенция и ако е получил съгласие, фасилитаторът може да обясни възприятията на човека, на когото е била нанесена вреда. Възстановителните фасилитатори

трябва да обяснят на пострадалия тези рискови фактори и да му помогнат да направи собствените си изводи дали би желал да продължи с възстановителния процес при такива обстоятелства

11.4 ПОДГОТОВКА ЗА ВСИЧКИ, ВКЛЮЧИТЕЛНО ПОДДРЪЖНИЦИ И НАБЛЮДАТЕЛИ

Всички участници, включително поддръжници и наблюдатели¹, трябва да бъдат напълно подготвени за възстановителния процес, преди той да се проведе. Задълбочената подготовка ще управлява очакванията на всички за това какво възстановителният процес може и какво не може да постигне, включително възможността, че другата страна може да се оттегли по всяко време. Подготовката за възстановителния процес вероятно ще доведе до трудни въпроси и за двете страни, тъй като фасилитаторът работи с тях, за да им помогне да решат какво искат от процеса, какво искат да кажат на другата страна и потенциално да се сблъскат с дълго поддържани ценности и чувства. Важно е да бъдем честни с пострадалия човек, че възстановителното правосъдие може да не се съсредоточи върху всичките му потребности и то има възможност да се занимава само с въпросите, произтичащи от конкретното престъпление / вреда, заради които е бил насочен към възстановително правосъдие.

77

Подготвителните срещи трябва да се провеждат в пространство, където пострадалият човек се чувства в безопасност. Подготвителните срещи се провеждат в дома на пострадалия или в обществено пространство като тиха част на кафене. Такива места обаче може да не са подходящи при работа с ЛГБТИ хора, ако например те не са открити пред други членове на семейството си или живеят / общуват / работят в непосредствена близост до извършителя. Много случаи на анти-ЛГБТИ престъпления от омраза се случват в квартала. Възможно място за подготвителна среща може да бъде офисът на насочващата агенция. Фасилитаторите трябва да се ръководят от избора на участниците за мястото.

1 Поддръжниците може да бъдат семейство / приятели или професионалисти, които подкрепят емоционалното или физическото благосъстояние на участник. Наблюдателите може да имат интерес да присъстват на възстановителна среща за професионалното си развитие, но няма да участват в срещата.

Към момента на писане на тази статия, фасилитаторите адаптират практиката си в светлината на ограниченията, наложени от ситуацията с COVID-19. Наблюдава се увеличение на използването както на телефонни, така и на виртуални методи за общуване и подготовка на участниците. Съществуват редица рискове, свързани с използването на технология за фасилитиране на възстановителните процеси, като например дали участниците могат да говорят безопасно или дали разговорът се записва, така че фасилитаторите трябва да вземат предвид дали участниците избират да общуват по този начин. Предвижда се, че може да има увеличено ползване на виртуална подготовка след облекчаването на контрола поради COVID-19.

Като част от подготовката фасилитаторите трябва да постигнат предварително съгласие с пострадалия човек за това как да подхождат към ситуации, при които човекът, нанесъл вредата, упражнява възприемана микроагресия, като например „дед-нейминг“ (използване на рожденото име на някого, когато то е били сменено) или назоваване с неправилен пол. Някои транс и небинарни хора биха искали фасилитаторът да коригира такова поведение, докато други биха предпочели да го направят сами или изобщо да не го коментират. Как се работи с микроагресията може да бъде част от основните правила за среща лице в лице според желанията на засегнатия човек.

По време на подготвителната фаза за възстановителен процес фасилитаторът ще обсъди с извършителите техните собствени нагласи, мисли и чувства и тези на другия човек относно престъплението от омраза, както и мотивацията им за участие във възстановително правосъдие. Важно е фасилитаторите да установят дали извършителите са участвали в програми с цел подобряване на разбирането им за престъпленията от омраза. Такива програми може да се предлагат например за хора, изтърпяващи наказание лишаване от свобода. Фасилитаторът ще обръща внимание на неподходящи коментари и ще им помага да разсъждават върху поведението си. По време на подготовката фасилитаторът ще провери дали има вероятност човекът, нанесъл вредата, да прави предразсъдъчни коментари по време на срещата лице в лице. Фасилитаторът трябва да проучи възможността за изказване на такива позиции по време на възстановителната среща с човека, на когото е нанесена вредата, и да обсъди въздействието, което те може да окажат върху него. Срещата трябва да продължи само ако пострадалият човек разбира, че подобни коментари може да бъдат направени, и рискът от потенциална повторна виктимизация е управляван.

Съществува също риск пострадалият човек, неговите поддръжници или поддръжниците на извършителя да имат или изразяват предразсъдъчни възгледи. Ролята на фасилитатора също така е да проучи тези възгледи по време на подготовката. Добра практика е фасилитаторът да се срещне лице в лице с поддръжници и наблюдатели преди деня на възстановителната среща. Фасилитаторите на Why me? са имали случай, когато поддръжник, когото преди това не са срещали, придружава пострадалия в деня на срещата. Може да не е възможно поддръжници да присъстват на възстановителната среща, тъй като това може да повлияе на динамиката между участниците. Фасилитаторът ще трябва да направи преценка дали е възможна адекватна подготовка в наличното време. Това може да включва откровен разговор с участника защо поддръжникът не може да присъства. В дадения пример поддръжникът е взел участие в срещата, въпреки че обратната връзка от фасилитаторите показва, че това се е отразило на начина, по който пострадалият човек се е представил.

На участниците във възстановителен процес може да се стори, че процесът отнема много време. Например понякога може да отнеме време да се осъществи достъп до човек, който е в затвора. Фасилитаторите трябва да се разберат с участниците кога и колко редовно ще им предоставят информация за техния случай и може да има ситуации, в които няма прогрес по случая и няма какво да се съобщи

11.5 ВЪЗСТАНОВИТЕЛНАТА СРЕЩА

Възстановителните срещи може да се провеждат в широк набор от места, включително общности центрове, училища и затвори. В идеалния случай трябва да има две помещения, за да се направи място за зона за оттегляне и почивка, ако се изисква прекъсване на срещата. С изключение на затворите, възстановителните срещи трябва да се провеждат на неутрално място, което може да означава, че места като полицейски участъци, пробационни бюра и офиси на подкрепящи агенции не са подходящи за фасилитиране на конференциите за престъпления от омраза срещу ЛГБТИ хора. Трябва да се обмисли дали е подходящо срещата да се проведе на мястото, където е настъпил инцидентът.

Понастоящем възстановителните служби обмислят целесъобразността на провеждане на възстановителни срещи виртуално в светлината на ограниченията поради COVID-19. Това е нова практика и все още се обсъжда как рисковете от фасилитиране на среща по този начин могат да бъдат управлявани.

Използването на основни правила за възстановителна среща създава среда на уважение и може да намали възможността за неподходящи коментари или поведение по време на конферирването. Фасилитаторите трябва да обсъдят и съгласуват основни правила с участниците по време на подготвителната фаза и те ще бъдат указани в началото на срещата. Ако участник наруши основно правило, тогава фасилитаторът ще адресира това по време на срещата като например изкаже критика към поведението или предложи прекъсване. Как се овладява потенциално нарушение ще се договори с човека, на когото е нанесена вредата, по време на подготвителната фаза. Възстановителните срещи обикновено започват и с описание на вредата и това може да е възможност да се подчертае за всички участници, че пострадалият човек възприема инцидента като престъпление от омраза.

Извиненията или прошката не са предпоставки за провеждането на възстановителна среща. Извършителите често смятат, че ако кажат „съжалявам“, думата може да няма значение и да не изразява адекватно това, което искат да кажат. По подобен начин много хора, които са понесли вреда, може да не желаят да простят на човека, отговорен за причинената вреда.

Възстановителните срещи могат да доведат до задълбочаване на разбирането защо са предприети определени действия. В примерен случай на Why me? например извършителите успяват да обяснят фирмената политика за управление на инциденти на човека, на когото е нанесена вреда. Извършителите поднасят извинение за своите действия, което е прието от пострадалия човек. Пострадалият отбелязва, че възстановителната среща му е дала възможност да говори с хората, от които се чувства наранен, по начин, който не е повлиян от предразсъдъци.

Възстановителните срещи могат да завършат споразумение за последиците, с което всички страни са се съгласили. Споразуменията за последиците отразяват желанията и предложенията на участниците, а не на възстановителния фасилитатор. Примерите за действия, които представляват споразумение

за последиците, могат да включват извършителят да участва в програма за справяне с вредното му поведение или да се съгласи пострадалият човек да получава актуална информация за напредъка му през неговата присъда (в наказателни дела). Споразуменията за последиците за случаи на престъпления от омраза могат да включват например човекът, нанесъл вредата, да извършва поправителни дейности за местната ЛГБТИ общност.

Ако всички страни са доволни, след официалната част на срещата има предложение за напитки и лека храна. Често това може да бъде най-възстановителната част от срещата, тъй като е възможност за всеки да общува по по-спокоен начин.

81

11.6 СЛЕД ИНТЕРВЕНЦИЯТА

Добра практика е възстановителните фасилитатори да проследяват участниците след възстановителен процес в съответствие с техните желания. Това може да включва от телефонно обаждаме няколко часа след възстановителна среща до среща с лице в лице седмица по-късно. Целта на проследяването е да се обсъдят с участниците техните чувства и да се провери дали са постигнали това, което са искали от процеса. При проследяването може също да се обмисли дали има нужда от по-нататъшна възстановителна работа като размяна на писма. Обхватът на необходимото проследяване в много голяма степен е различен за всеки отделен случай, в зависимост от потребностите на участниците и от това дали някои действия по споразумението за последиците изискват наблюдение. Фасилитаторите трябва да обсъдят с участниците по време на подготвителната фаза стратегията за изход за прекратяване на тяхното участие.

След като възстановителният процес е приключил, обикновено се търси официална обратна връзка от всички страни. Политиката за събиране на обратна връзка на *Why me?* е служител, който не е участвал в случая, да поиска обратната връзка. Обратната връзка е важна, за да може организациите да оценяват своите услуги и непрекъснато да ги подобряват.

12. ОВЛАСТЯВАНЕ НА ХОРА, НА КОИТО Е НАНЕСЕНА ВРЕДА, ДА ГОВОРЯТ ЗА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ

82

Why me? установява, че ефективен начин за насърчаване на възстановителното правосъдие е чрез овластяване на онези, които са преминали процеса, да говорят за своя опит. Посланиците на възстановителното правосъдие извършват редица дейности от разказване на своите истории на уебсайта на Why me? до работа с Why me? за оказване на влияние върху създателите на политики. Те също така спомагат за повишаване на профила на възстановителното правосъдие в сектора на наказателното правораздаване. Чрез създаването на по-добра осведоменост за възстановителното правосъдие сред общностите, които е необходимост да бъдат достигнати, ние подпомагаме по-доброто разбиране на ползите от него и насърчаваме повече хора да го търсят. Обратната връзка от обучението, което Why me? предоставя на ЛГБТИ групи, показва, че би било от полза ЛГБТИ посланик да бъде част от всяко представяне.

Гарет Томас е първият професионален ръгби играч, който се разкри като гей. Неговият случай вероятно е най-известният пример за това как някой използва възстановително правосъдие, за да се справи с хомофобско престъпление от омраза. Гарет беше ударен в лицето при хомофобска атака в Кардиф. Във видео той обясни, че е станал жертва в собствения си град на престъпление от омраза заради сексуалността си и че е поискал от полицията да се подходи към възстановително правосъдие, тъй като смята, че извършителят може да научи повече по този начин отколкото от всеки друг. Полицията в Южен Уелс съобщи, че 16-годишно момче не само е признало за нападението, но се е извинило на Гарет след успешен процес на възстановително правосъдие. По това време случаят получи значително медийно внимание, което демонстрира как възстановителното правосъдие може да се използва ефективно за справяне с анти-ЛГБТИ престъпление от омраза (The Guardian online).

Възможно е да има риск за ЛГБТИ хората да станат посланици, тъй като ролята може да е публична. Посланиците на Why me? имат избор дали да искат да останат анонимни или не. Когато говори с потенциален посланик, Why me? ще обсъди с човека неговите мисли и чувства относно ролята и всички възможни последици, които това може да има за него.

13. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

83

Обща тема в тази статия е, че всеки процес на възстановителното правосъдие трябва да бъде съобразен с индивидуалните потребности. Възстановителните фасилитатори работят на базата на това, че няма универсален метод, приложим във всички ситуации. Възстановителното правосъдие може да бъде мощен инструмент за справяне с престъпленията от омраза срещу ЛГБТИ хора, когато се фасилитира добре. Докато в голяма част от тази статия се обяснява добрата практика за всяка интервенция на възстановителното правосъдие, тя винаги трябва да се предоставя в контекста на клиентската група, на която се стреми да помогне.

Необходими са допълнителни проучвания за това какво работи добре във възстановителното правосъдие и анти-ЛГБТИ престъпления от омраза въз основа на фасилитирането на случаи. Понастоящем има сравнително малко примери, като например Гарет Томас, от които възстановителните служби могат да се възползват, за да демонстрират ползите от възстановителния подход. Когато повече хора имат желание да говорят, дори и анонимно, тогава е вероятно да има повече хора, които искат да участват във възстановително правосъдие.

ЗА WHY ME?

84

Why me? е единствената национална организация с нестопанска цел в обществена полза за това жертвите да имат достъп до възстановително правосъдие в Англия и Уелс. Ние провеждаме кампании, правим изследвания, влияем на политиките и подкрепяме организации, които предоставят възстановително правосъдие. Why me? също ръководи национална служба за възстановително правосъдие.

Допълнителна информация за нашата работа може да бъде намерена на www.why-me.org и можете да се свържете с нас по имейл на info@why-me.org.

БЛАГОДАРНОСТИ

Barrow Cadbury
Cambridgeshire Constabulary
City Bridge Trust
ELOP
Free2b
Galop: Nick Antjoule, Billie Boyd, Melanie Stray
Lancashire Constabulary
Metro
Peter Tatchell Foundation
Resolve West (Avon and Somerset Police and Crime Commissioner)
Stonewall
Stonewall Housing
Фасилитаторите и персонала на Why me?: Ben Andrew, Claire Dodds, Lucy Jaffé, Tehmina Kazi, Jennifer Jones, Olivia Lyons, Linda Millington, Genevieve Ryan, Judy Smith
Хората, участващи в проекта на Бен

БИБЛИОГРАФИЯ

Atkinson, A., Atkinson H., Chapman, B., Dignan, J., Howes, M., Johnstone, J., Robinson, G., Shapland J. and Sorsby, A. *Restorative justice: the views of victims and offenders The third report from the evaluation of three schemes*. Ministry of Justice. 2007.

Banwell-Moore, R. *The 'ideal restorative justice system' how professionals prevent victims from making an informed decision*. <https://why-me.org/2018/the-ideal-restorative-justice-victim-how-professionals-prevent-victims-from-making-an-informed-decision/> 2018.

Bachman, C.L. and Gooch, B. *LGBT in Britain. Hate crime and discrimination*. Stonewall. 2017

Уебсайт на Citizens Advice: <https://www.citizensadvice.org.uk/law-and-courts/discrimination/hate-crime/what-are-hate-incidents-and-hate-crime/> Достъп на 11 юни 2020

Уебсайт на Кралската прокуратура: <https://www.cps.gov.uk/hate-crime>. Достъп на 20 май 2020

Dowling, B. and Why me? "How to have a restorative conversation with victims and people working with victims. Explaining the Restorative Justice process through virtual conferencing". Why me? 2017.

Gavrielides, T. "Restoring relationships: addressing hate crime through Restorative Justice. Race on the Agenda". [онлайн]. www.rota.org.uk 2007 Достъпно на: https://www.rota.org.uk/sites/default/files/webfm/rota_report_on_hate_crime_rj_july_2007_-_final.pdf

Government Equalities Office. *National LGBT survey. Summary Report*. Government Equalities Office. 2018

Ministry of Justice. *Code of Practice for Victims of Crime*. Ministry of Justice. 2015

Restorative Justice Council. *Improving victim take-up of restorative justice A Restorative Justice Council research report*. Restorative Justice Council, 2017.

Ministry of Justice. *Green Paper Evidence Report. Breaking the Cycle: Effective Punishment, Rehabilitation and Sentencing of Offenders*. Ministry of Justice. 2010

Restorative Justice Council. *Restorative Practice Guidance 2020*. Restorative Justice Council. 2020

The Guardian. *Teenager apologies to Gareth Thomas over homophobic attack in Cardiff*. The Guardian Online. <https://www.theguardian.com/sport/2018/nov/18/gareth-thomas-victim-homophobic-attack-cardiff-wales>. 2018

Why me? *Making Restorative Justice happen for hate crime across the country*. Why me? (2019)

Why me? *Making Restorative Justice happen for hate crime in your police area*. Why me? (2019)

Walters, M. *Hate crime and Restorative Justice*. Clarendon Studies in Criminology. 2014

„ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА УВАЖЕНИЕТО: СПРАВЯНЕ С АНТИ-ЛГБТК ИНЦИДЕНТИ НА ОМРАЗТА В УНИВЕРСИТЕТСКИТЕ КАМПУСИ ЧРЕЗ ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ“

ОТ ЛИЯНА КАЯЛИ И МАРК А. УОЛТЪРС

Ключови думи: престъпление от омраза; ЛГБТК; студент; възстановително правосъдие; университет.

Университетите не само предоставят възможности за разширено обучение и академична квалификация, но и служат като трамплин към живота на възрастните. Университетската среда е пространство, в което студентите могат да изследват своите ценностни системи, предпочитания и убеждения, да взаимодействат с по-разнообразен набор от връстници и да развият перспектива и независимост, които ще се пренесат към следващата фаза от живота им. За много студенти, които са лесбийки, гей мъже, бисексуални, трансджендър или куиър (ЛГБТК), този важен етап на развитие може да настъпи в рамките на климат, който понякога може да се усеща като все по-хомофобен и трансфобен. Тези понякога враждебни среди могат да бъдат усложнени, когато университетите разполагат с малко ефективни средства за предпазване на ЛГБТК студентите от вреда.

В рамките на Обединеното кралство регистрираните анти-ЛГБТК престъпления от омраза рязко са се повишили през последните пет години, като анти-транс престъпленията от омраза са се увеличили с 317%, а престъпленията на омразата, основани на сексуална ориентация, са се увеличили с 216% съответно до 2333 и 14 491 Home Office 2019). Въпреки оптимистичните

предположения, че тези цифри представляват увеличение на процента на докладване, а не действително увеличение на инцидентите, рандомизираните проучвания на населението от същия период показват увеличение както на анти-ЛГБТ нагласите сред британската общественост, така и на общата честота на анти-ЛГБТ престъпления и инциденти от омраза извън архивите на официално докладване (Walters 2019).

Университетският сектор поема и отразява тези тревожни тенденции. Проучване, проведено от Националния съюз на студентите (NUS) във висше или допълнително образование, показва, че 31% от студентите във Великобритания, които са лесбийки, гей мъже или бисексуални, са преживели поне един инцидент от омраза, свързан със сексуалната им ориентация, по време на следването си (NUS 2011a). Дори още по-висок процент транс студенти са преживели такова насилие, като 55% съобщават за заплашителни или обидни думи, заплашително поведение или заплахи с насилие (NUS 2011a). В допълнение, разследване на медиите през 2019 г. за 92 университета във Великобритания констатира, че стотици студенти са били санкционирани за публикуване в социалните медии на хомофобски, расистки, трансфобски, сексистки, антисемитски или ислямфобски коментари през последните три години (Marsh 2019). По-тревожно е, че проучванията показват също, че студентите, които са преживели инциденти от омраза, е по-малко вероятно да съобщят за преживяването си в сравнение с тези, които са преживели инциденти, несвързани с омраза, като по-голямата част от инцидентите от омраза ще останат нерегистрирани (NUS 2011b).

В знак на признаване на сериозния проблем с омразата и предразсъдъците в университетския сектор, през 2018 г. Съветът за финансиране на висшето образование за Англия (HEFCE, наскоро реорганизиран в два отделни органа: Служба за студенти и Research England) обяви, че ще предостави безвъзмездни средства на стойност 4.7 милиона паунда на висшите училища за подобряване и засилване на защитата срещу престъпления от омраза, сексуално насилие и онлайн тормоз чрез неговия Катализиращ фонд за защита на студентите (AdvanceHE 2018). В тази глава са разгледани някои от констатациите на проект, предприет като част от тази инициатива за финансиране, за да се оцени целесъобразността на възстановителното правосъдие (ВП) за анти-ЛГБТК инциденти от омраза, базирани в кампуса. Основната цел на този проект беше да се използва нарастващото количество доказателства за полезността на подходите на

ВП за справяне с престъпления от омраза, инциденти от омраза и реч на омразата чрез установяване на практика на ВП в два университета в Обединеното кралство.

88

Наречена "Restore Respect" („Възстановяване на уважението“), програмата официално стартира през октомври 2018 г. и оттогава е действаща. Restore Respect има за цел да даде възможност на университетите и студентите да се справят както с причините, така и с последиците от предразсъдъците и омразата в университетските кампуси. Програмата в Университет А гласи, че тези, които докладват, ще:

... получат информация за различните диалогични подходи, които ще бъдат на разположение за справяне с причинени вреди. Когато е целесъобразно, участниците в програмата може също да имат възможност да проучат начините, които да помогнат за оспорване на основаните на идентичността предразсъдъци в кампуса.¹

Инициативата се основава на теорията и практиката на ВП, което се застъпва за използването на приобщаващ диалогичен процес, фокусиращ се върху идентифицирането на вредите и как тези вреди могат да бъдат поправени по най-добрия начин (Zehr 2015). Въз основа на проучвания, демонстриращи ефективното използване на ВП за престъпления от омраза (Walters 2014), проектът представлява първата схема, базирана в Обединеното кралство, за разработване на възстановителна програма специално с цел справяне с престъпленията и инцидентите от омразата в университетите. При създаването си Restore Respect има за цел да предостави модел и ръководство за прилагането на възстановителни подходи при инциденти от омраза в други институции в Обединеното кралство (и отвъд).

Програмата се управлява от напълно обучени възстановителни специалисти (известни също като фасилитатори) в студентските служби и студентския съюз в единия от университетите, както и чрез студентски операции и подкрепа в другия. Положени са усилия за обучение и ангажиране на специалисти от различни университетски служби, както и от студентския съюз, за да се гарантира интегрирането на общоуниверситетски подход на ВП, както се препоръчва от застъпническата организация за универ-

1 http://www.sussex.ac.uk/studentlifecentre/issues/restore_respect. Достъп от май 2020.

ситетите в Обединеното кралство UUK (UUK 2016). Програмата предоставя механизъм за докладване на инциденти от омраза и престъпления от омраза на университета или на студентския съюз и предлага подкрепа на всеки, който е участвал в инцидент в кампуса, който се смята за мотивиран от основани на идентичността предразсъдъци. Програмата Restore Respect стартира в двата пилотни университета като изцяло доброволна програма, отделна от всички формални дисциплинарни процеси. Като част от програмата 107 служители преминаха обучение, за да отговорят на омразата и предразсъдъците „възстановително“², а 11 служители преминаха тридневно обучение за напреднали, за да се превърнат във възстановителните практики на програмата. Тридневният курс на обучение включваше задълбочено преподаване за престъпленията от омраза и техните въздействия, както и теорията и практиката на ВП. Фасилитаторите бяха обучени да използват „възстановително слушане“ при първата среща с докладващ студент. Често този първоначален процес на възстановително слушане е достатъчен, за да накара човек да се почувства чул и разбран. Възстановителният фасилитатор обаче може също да проучи възможността за подкрепена от Restore Respect интервенция със студента. Тези интервенции имат за цел да ангажират човека, който носи отговорност (и евентуално други, тясно свързани с инцидента), в пряк или косвен диалог за това какво се е случило, защо се е случило, какви вреди са били причинени от това и какво трябва да се направи за поправяне на тези вреди. Като цяло фасилитаторите на Restore Respect насърчават реакция на инцидента, която се фокусира върху отговорността и поправянето, а не върху поставянето на етикети, налагането на наказания или стигматизирането на хората, които са отговорни.

Проектът Restore Respect беше многоетапен многостранен проект, включващ функция за изследвания и оценка и функция за координация на програмата. Координатор на програмата, базиран в Университет Б, беше натоварен с отговорността за

- 2 Обучението включва: информация за това какво е престъпление от омраза, инциденти от омраза и реч на омразата; ценности и принципи на възстановителното правосъдие; и упражнения за задаване на възстановителни въпроси, включващи: 1. Какво се случи? 2. Какво си мислеше тогава? А сега...? 3. Как се почувства от това тогава? А сега...? 4. Кое е най-трудното за теб? 5. Кой друг беше засегнат? Виж още: Safeguarding Students Against Hate and Prejudice on University Campuses: Developing a Restorative Practice (Toolkit): <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=toolkit--safeguarding-students-against-hate-and-prejudice-on-university-campuses.pdf&site=67>. Достъп от май 2020.

създаването на програмата и обучението на нови фасилитатори, докато изследовател (Каяли), базиран в Университет А, носеше отговорност за проучване на преживяванията на студентите на омраза и предразсъдъци в кампуса и последваща оценка на установяването на програмата в двата университета (наричани по-долу Университет А и Университет Б) за период от една година. И двата компонента на проекта бяха наблюдавани от главен изследовател (Уолтърс), базиран в Университет А.

90

Първият етап от изследователския проект изследва студентските преживявания на предразсъдъци и омраза в кампуса и тяхното мнение за процедурите за докладване в съответния университет. За тази цел бяха проведени четири фокус групи и 14 интервюта с общо 41 студенти – 31 студенти от университет А и 10 студенти от университет Б, през май и юни 2018 г. Разчиташе се на качествени методи за събиране на данни с цел по-чувствително улавяне на гласовете на маргинализираните хора и видовете преживявания, потребности и възгледи, които досега данните за докладване не успяваха да осветят. Участниците включват, но не се ограничават до самоопределящи се като жени и небинарни студенти, студенти от чернокожи, азиатски и малцинствени етноси, студенти с увреждания, студенти, които се идентифицират като ЛГБТК, и студенти от малцинствен религиозен произход. Редица от тези характеристики се пресичат и затова разговаряхме с няколко студенти, които се чувстват маргинализирани в резултат на идентифицирането си с повече от една категория на идентичност. Поради тази причина откритията не са представителни за ЛГБТК студентите, но предлагат поглед върху преживяванията на ЛГБТК студентите на инциденти от омраза и тяхното възприятие за реакцията на университета. Изследване от последната фаза имаше за цел да проучи влиянието на проекта върху културата на университета и процесите около опазването на студентите. То включваше попълването на анкети и формуляри за обратна връзка от участниците в различните обучения, както и осем полуструктурирани интервюта лице в лице или по телефона с членове на персонала, обучени като възстановителни практики.

ВРЕДНИТЕ ЕФЕКТИ НА ОМРАЗАТА ВЪРХУ ЛГБТК СТУДЕНТИТЕ

91

Специфичните видове инциденти, които ЛГБТК студентите описват като преживявани или видени в университета, включват (но не се ограничават до): хомофобски словесни нападения; трансфобско насилие; трансфобия в рамките на студентски групи; възприемано изключване или враждебност въз основа на пол, увреждане, сексуална ориентация, раса, етническа принадлежност или религия; обидни коментари, свързани с половата идентичност; обща липса на разбиране на различията в идентичността и преживяванията на малцинствените групи. Инциденти като тези могат да накарат ЛГБТК хората да се чувстват като в шок, гневни, тревожни и изолирани. Изследване, проведено от Herek et al (1999), показва, че жертвите на анти-ЛГБТ престъпления от омраза е по-вероятно да изпитат отрицателни емоционални вреди в сравнение с жертви на подобни престъпления, немотивирани от омраза. В своето проучване те установяват, че жертвите на анти-ЛГБТ престъпления от омраза изпитват депресия до пет години в сравнение с жертвите на немотивирани от омраза инциденти, чиято депресия продължава две години. Увеличените отрицателни последици от анти-ЛГБТК инцидентите са резултат от несигурната социална позиция, която заемат ЛГБТК хората в обществото (Herek 2004). Жертвите знаят, че са били набелязани не заради нещо казано и направено, а заради това, което са. Това може да постави под съмнение чувството на човек за самия него и за мястото му в света. Някои ще интернализират тези емоции на страх и тревожност и ще ги трансформират в срам. Това може да доведе до това, че някои жертви смятат, че заслужават своята виктимизация и че е трябвало да действат или да се държат по различен начин, за да избегнат това (Herek 2004).

Инцидентите от омраза също могат да имат вредни поведенчески последици, когато ЛГБТК хората се стремят да избегнат последваща виктимизация. Например Проектът за престъпления от омраза в Съсекс, широкомащабно проучване на въздействието на престъпленията от омраза срещу ЛГБТ хора в Обединеното кралство, констатира, че чувствата на уязвимост и тревожност, причинени от анти-ЛГБТ престъпления от омраза, вероятно ще доведат до това хората да избягват определени места и да увеличат мерките за сигурност (Paterson et al. 2019b;

Walters et al. 2020). Въпреки това, за всеки студент, който е станал обект на инцидент, но по-конкретно за студенти, които живеят в кампуса, където пребивават, учат и социализират, ще има много малко варианти да избягват пространства, където преди това са изпитвали или виждали анти-ЛГБТК насилие. Един ЛГБТК студент илюстрира този проблем по следния начин:

В кафене си и някой не ти дава нещо или има определено отношение... Ако кажеш за това на някого, той ще отговори „Добре, значи някой се е държал зле“. Но ако ти се случва навсякъде, където отидеш, всеки път, без конкретна причина, подобни неща ще ти повлияят. Ще те накарат дори да не искаш да излизаш понякога. А когато си в университета, трябва да можеш да се наслаждаваш на живота си.

Както студентът отбелязва, социалната изолация, оттеглянето и други поведения на избягване са някои от често документираните поведенчески реакции на виктимизация в резултат на престъпления от омраза (Paterson et al. 2019a: 994). Важно е да се отбележи, че тези въздействия вероятно ще се разпространят върху цялата общност от ЛГБТК хора в кампуса, които станат свидетели или чуют за инциденти (Paterson et al. 2018; 2019a; 2019b; Walters et al. 2019). Други ЛГБТК студенти вероятно ще възприемат инцидентите като символична атака върху цялата студентска ЛГБТК общност, като много от тях ще се страхуват, че ще бъдат следващите (Perry and Alvi 2012).

В рамките на това проучване много студенти обясняват, че инцидентите от омраза са ги накарали да се чувстват несигурни в кампуса и в града отвъд него. Участниците по различен начин изразяват шок, тревожност, гняв, срам, депресия, изключване, изолация, отчуждение или емоционално изтощение в съответствие с видовете засилени въздействия, от които жертвите на престъпления от омраза са по-склонни да страдат в сравнение с жертвите на престъпления, немотивирани от омраза. Тъй като съвсем не се ограничават до периода на университетско следване, тези видове емоционални въздействия вероятно ще имат влияние през целия живот на жертвата. Доказателствата сочат, че студентите с високи нива на психологически стрес ще продължат да демонстрират високи нива на стрес в професионалната си кариера, като отрицателните въздействия се проявяват допълнително в тяхното академично представяне, професионална компетентност и физическо здраве (Samaranayake et al. 2014: 14).

НЕДОСТАТЪЦИТЕ И ОПАСНОСТИТЕ ОТ СТАНДАРТНИТЕ РЕАКЦИИ НА УНИВЕРСИТЕТА

93

Както е отбелязано по-горе, проучвания вече са показали, че инцидентите от омраза срещу ЛГБТК хора много често остават докладвани. В проучване на NUS относно анти-ЛГБТК инциденти от омраза например се констатира, че само 8–13% от инцидентите, включващи предразсъдъци към сексуалната ориентация на жертвата, са докладвани в институцията на жертвата (NUS 2011: 41). Хората, които все пак са докладвали, най-често са избирали да го правят пред академичния персонал (42%) или пред студентските служители (29%), докато само 12% са докладвали на преподавателския персонал (NUS 2011: 4). Нашето качествено проучване установи подобни модели на докладване. От видовете инциденти от омраза, за които участниците в изследването описват, че са преживяни от тях или от други, мнозинството не са докладвани на университета. Малък брой инциденти са били докладвани на академичния състав, по-малък брой на службите за подпомагане на студентите и един на охраната в университета. За студентите, които твърдят, че са получили адекватна реакция, това често се е случило едва след като са опитали няколко канала за докладване или са се обърнали към редица хора.

В проучването на Restore Respect студентите посочиха четири основни причини да не докладват за инцидент от омраза на своя университет. Това са: че не са сигурни къде в университета трябва да докладват за инцидента; че не смятат, че инцидентите, с които са се сблъскали, са „достатъчно сериозни“, за да доведат до намеса от страна на университета; че се страхуват, че тяхното преживяване няма да бъде разбрано или взето на сериозно; тяхната несигурност около процеса, включително във връзка с обработката на лична информация (виж Kayali and Walters 2018). Тази обща несигурност относно естеството на реакциите на университета в много случаи е била достатъчна бариера пред студентите, по-конкретно тъй като са били много наясно с потенциалните възможности за повторна виктимизация и повторна травматизация, до които може да доведе процесът на докладване. Това е изразено от следният респондент, чиято съквартирантка е започнала да обмисля смяна на пола:

Тя реши да подстриже косата си наистина много късо и след две седмици си купи перука, защото беше торможена в тоалетната [и ѝ беше казвано]: „Това не е твоята тоалетна! Момиче ли си или си момче?“ [...] Разбирам тези хора – например защо не искат да правят нищо [по отношение на докладването]. Но не съм сигурна дали не искат да направят нещо или не знаят какво да правят. Не знам ... ако се оплача, каква ще е процедурата? Ще се погрижат ли за самоличността ми или не? Дали ще се сблъскам с човека или не? Дали ще трябва ... не знам, разбирате ли? Така че е трудно дори да се насърчават хората просто да уведомят университета за този инцидент, защото аз самата не знам какво ще се случи. Така че не мога да ви [кажа] да отидете и да съобщите за този инцидент, защото ... Канех се аз да го направя, да кажа: „Това се случи на мен“, само за да поема риска вместо нея и да разбере каква е процедурата. Но дори не знаех къде да отида.

Студентите също често изразяват убеждението, че проблемите им не изглеждат достатъчно сериозни, за да се загрижи университетът или да си струва да се предприемат обикновено дълги и тежки официални процедури. Както обяснява един студент, „изглежда, че или не можеш да направиш нищо, или можеш да тръгнеш по много официална пътека, а трябва да има нещо по средата“. Това е особено значителна бариера за студентите, които се преживели нещо, което извън контекста или от външна гледна точка може да се смята за „незначителен“ инцидент или микроагресия.³ В много случаи обаче емоционалните въздействия се увеличават от натрупващи се вреди, които се свързват в рамките на „континуум от предразсъдъци и дискриминация, който се пропива в почти всички аспекти от живота на жертвата“ (Walters 2014: 63). Един студент отбеляза:

3 Микроагресиите са привидно непоследователно поведение и коментари, които подчертават „различието“ на човек по стереотипен или пейоративен начин. Един пример може да бъде това да се пита гей човек кога за първи път е решил / осъзнал, че е гей (посланието може да се тълкува, че да бъдеш гей е избор).

Чувствам, че може би като ЛГБТ [студент] от етническо малцинство е трудно да говориш с някого, освен ако не знаеш със сигурност, че може да се постави на твое място или да те разбере по някакъв начин. [...] Защото може да кажеш нещо и някой друг да чуе, че го казваш, и може да не разбере доколко това е проблем. Може да е нещо много дребно, но което се случва всеки ден от живота ти.

Също така често е схващането, че стандартните институционални реакции са прекалено бюрократични, бавни, безлични или им липсва съпричастност. По-конкретно мнение, което си струва да се отбележи, е че въздействието на инциденти от омраза не би било разбрано изцяло от служителите на университета, които биха били по-загрижени за спазването на законовите изисквания, отколкото да опитат да имат състрадателна реакция. След като се разкрива като транс жена по време на следването си, една студентка говори за липсата на варианти за помощ, която изпитва, когато става свидетел и преживява престъпления от омраза и инциденти от омраза в студентските групи. Важно е, че въпреки преживяването на множествена маргинализация на пресечната точка на нейните идентичности, докато е в университета, тази студентка все още смята, че процесът на докладване няма да бъде оправдан или полезен:

И така, от едната страна разбрахте, че имам аутизъм и преди да се разкрия като транс, се идентифицирах като гей. И имаше много престъпления от омраза [...], за които не исках да докладвам, защото мислех, че ... това е просто безсмислено, и е за нищо и, не знам, една огромна процедура. Другото е фактът, че минавам за бял цис мъж, въпреки че не съм. И поради това съм била на места, където определени хора са казвали неща за тези групи. И от гледна точка на това очевидно е фактът, че имам привилегия да „минавам“ [В] тези групи, и фактът, че лично не съм нападана ... но отвътре ме кара да се чувствам доста разстроена.

Допълнително предизвикателство, което е идентифицирано във връзка с младите ЛГБТК хора, е нежеланието да се докладва за инциденти от омраза поради амбивалентност към представите за уязвимост, косвено внушавани от стандартните рамки на процесите на докладване (Gatehouse et al. 2018). В проучването на Restore Respect възприятията за процедурите за докладване

на университета отразяват съобщените възприятия за процеса на докладване на наказателната система, отразявайки приликите между двете. В университетите в Обединеното кралство анти-ЛГБТК инцидентите от омраза обикновено попадат в обхвата на политиките за „неправомерно поведение на студента“ и свързаните с тях дисциплинарни процедури за студенти. Структурата и подходът на тези процедури са доста еднакви в целия сектор, отразявайки традиционните модели на наказателното правосъдие, като се фокусират върху определянето на нарушението и справянето с него чрез наказателни санкции (Kara and MacAlister 2010: 444; 446; Gallagher Dahl et al. 2014; Karp 2004; Lindsay 2017). В повечето случаи нарушението първо ще бъде класифицирано или като „сериозно“, или „дребно“ в съответствие със стандартизирана йерархия на нарушенията, преди да бъде подложено на разследване, което се счита за подходящо. След това дисциплинарен състав или член на състава ще вземе решение относно тежестта на нарушението и подходящите санкции, които следва да бъдат наложени на студента / студентите, намерени за отговорни. Когато студенти, които са пострадали от инцидент, действително участват в дисциплинарен процес, това обикновено е само като свидетели на разследването. Обикновено те ще бъдат изключени от процеса на вземане на решения и в много случаи няма да бъдат информирани за резултатите от него. Когато университетът адресира въздействия върху студентите, които са пострадали от нарушението, това обикновено се случва чрез предоставяне на консултации в кампуса, за което, както е в случаите на двата университета, участващи в проекта, обикновено има твърде много чакащи и недостатъчно персонал. Лесно е да се види как в такъв модел ЛГБТК студентите биха възприемали реакциите на университета като възпроизвеждане на наратива за жертвата и извършителя, в който ЛГБТК студентът, който докладва за инцидент от омраза, е изобразен като пасивен и уязвим. Този модел не само възпроизвежда подобна дихотомия чрез своите легалистични подходи, но и го прави, като отказва на пострадалите студенти власт и контрол върху резултатите от техните случаи, като по този начин на практика ги прави пасивни в процеса. Този образ не само рискува да утежни преживяванията на отхвърляне и стигматизиране, с които студентите вече може да се сблъскват, но особено когато единственото средство за защита, предложено на пострадалите студенти, е терапия, това също напомня на историческата патологизация на ЛГБТК идентичностите (Rofes 2004: 42; Formby 2014: 627). Освен това, в допълнение към факта, че подобни университетски проце-

дури имат тенденция да възпират докладването от страна на студентите на престъпления от омраза и инциденти от омраза, проучванията също показват, че те имат минимално или никакво въздействие върху обучението или поведението на студентите (Nelson 2017: 1274; Neumeister 2017: 97). Всъщност едно проучване сочи *увеличаване* на рецидивизма като резултат от подобни реакции (Khey et al. 2010: 155).

Тези констатации подчертават ясната необходимост от това университетите да разработят интервенции, които демонстрират подходящо разбиране на въздействието на анти-ЛГБТК инцидентите от омраза, които са лесно достъпни за студентите, които уважават и защитават личната информация на студентите и които реагират на преживяванията на студентите на анти-ЛГБТК омраза и предразсъдъци с явна ангажираност и чувствителност. Важно е, че докато реакциите трябва да подчертават вредите от анти-ЛГБТК омразата, те трябва да избягват възпроизвеждането на отрицателни и редуktivни наративи на уязвимост и вместо това да се стремят към процеси, които едновременно овластяват студентите и повишават информираността.

ПРЕДИМСТВА НА ПРАКТИКАТА НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНО ПРАВОСЪДИЕ, БАЗИРАНА В УНИВЕРСИТЕТИТЕ

98

Почти всички сред персонала и участниците в изследванията говорят положително за перспективата за създаване на възстановителна програма в техния университет и вярват, че това ще насърчи повече студенти да докладват за инциденти. ЛГБТК студентите също са уверени, че възстановителните реакции вероятно ще доведат до по-трайни резултати от стандартните дисциплинарни подходи, включително предотвратяване на това бъдещи инциденти от омраза да се случат на тях или на други в тяхната общност:

Мисля, че когато говорите със студентите, ако им дадете избор между това извършителят да бъде дисциплинарно наказан или извършителят да бъде научен, че направеното е погрешно, и той не го прави отново, те биха избрали извършителя не го прави отново ... мисля, че ... студентите разбират, че наказанията често не постигат много и затова този аспект на вида реакция е много важен.

Подобни оценки звучат и в данните, представени от съществуващата литература за ВП, която показва, че жертвите обикновено са по-заинтересовани да се намали бъдещата вреда, отколкото извършителите да бъдат наказани (виж например Walters 2014).

За почти всички ЛГБТК участници перспективата за създаване на възстановителна програма в техния университет представлява ценна възможност за справяне с дълбоко вкоренени проблеми, свързани с омразата и предразсъдъците, и за постигане на трансформация на поведението и нагласите. По-конкретно студентите подчертават приобщаващия диалогичен процес, предлаган от ВП, като смислен начин за борба с хомофобско, бифобско или трансфобско поведение. Както обяснява един студент:

Мисля, че диалогични сесии със студенти, които използват реч на омразата, в зависимост от конкретния случай, биха били много полезни в това ... да ги накарат да разберат защо това, което са казали, е болезнено.

Мисля, че особено с ... речта на омразата, много често хората казват тези неща, и скандират тези неща, и викат тези неща, или каквото и да е друго – и ... те не мислят, че това всъщност е болезнено. Те разбират, че някой може да ги нарече „хомофоби“, но не мислят, че това всъщност наранява някого, те просто си мислят, че това наранява обществото, нещо такова ... То не наранява човек и не кара този човек да се чувства на-белязан и разстроен, и насилен. Много често това е проблемът.

99

Като се гарантира, че жертвите се чувстват изслушани и играят централна роля в решаването на своя случай, е доказано, че процесите на ВП облекчават (отчасти) емоционалните травми от престъпленията от омраза (Walters 2014; виж Strang 2002 по-общо). Участващите студенти очакват тези резултати, когато положително отбелязват акцента на ВП върху овластяването на хора и групи, засегнати от омраза. За разлика от стандартните реакции на университетите при инциденти от омраза, при които студентите предават контрола на дисциплинарен състав и закрито разследване, възстановителната програма се разбира като даваща на студентите по-голяма власт върху техните случаи, като им предоставя възможност за активна роля в тяхната посока и резултат. Както отбелязва един от фасилитаторите на Restore Respect, това има голям принос за коригиране на един от основните отчуждаващи аспекти на дисциплинарните процеси:

Те не искат да тръгнат по конвенционалния път на подаване на жалба или [преминаване през] този формален процес, при който губят цялата си власт и в който не се чувстват особено чути, защото всичко е отнето от тях и някой друг валидира техните преживявания. И възстановителното правосъдие може много лесно да бъде отговор на това. [...] Научих много за това как [възстановителното правосъдие] работи на практика [чрез програмата Restore Respect]. Знаех смътно какво означава възстановително правосъдие [...], но не разбихах защо то е ефективно, както и факта, че е ефективно заради властта. Не разбихах, че сегашните системи, такива, каквито са, отнемат това от хората и затова те се чувстват повторно виктимизирани. Така че това е нещо много голямо.

Освен това както служителите, така и участващите студенти вярват, че възстановителните практики има по-голяма вероятност да предлагат възможности за учене на всички участващи, което означава, че студентите могат да инициират трансформация на нагласи и поведение. Както обяснява един от фасилитаторите:

Работата е там, че ако не карате хората да разбират и не създавате съпричастност, трябва да бъдете наистина внимателни да не поучавате хората. Смятам, че този отговор трябва да бъде от сърце, за да могат хората да се променят. И смятам, че с възстановителното правосъдие би могъл да чуеш за вредата, която си причинил на човек, и мисля, че в известен смисъл това всъщност е единственото решение, което може да накара хората да променят мнението си.

Интересното е, че използването на ВП се оказва овластяващо преживяване не само за студентите, но и за членовете на преподавателския състав, които са описвали преди това, че са ограничени от „тромавите“ институционални процедури, а също така липсват инструменти, които да дадат възможност за по-смислени реакции:

От разговора, който проведох със студента, ми се стори, че използването на средствата за възстановително правосъдие означава, че той се чувства чул и че чувства, че някой го е грижа. И от моя гледна точка това беше много овластяващо за мен, защото чувствах, че мога да предложа нещо полезно, що се отнася до тези инструменти.

Дали Restore Respect ще успее да помогне за намаляване на вредите от анти-ЛГБТК предразсъдъците в кампуса и да допринесе за промяна в културата, така че потребностите на ЛГБТК студентите да се вземат предвид повече, тепърва предстои да видим. Надяваме се, че в бъдеще ще бъдат извършени допълнителни проучвания на резултатите от случаите и преживяванията на участниците.

ОГРАНИЧЕНИЯ НА УНИВЕРСИТЕТСКИЯ КОНТЕКСТ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ РЕАКЦИИ НА АНТИ-ЛГБТК ИНЦИДЕНТИ ОТ ОМРАЗА

101

Въпреки че отвореността на студентите и служителите към програмата Restore Respect предвещава положителни резултати, няколко фактора, често срещани сред университетите, създават пречки пред ефективното функциониране на наистина възстановителна практика. Може би най-очевидният сред тях беше проблемът с недостатъчния персонал, както и с липсата на достатъчно време и ресурси, предоставени на преподавателския състав. Макар че подобни практически реалности може да не изглеждат особено важни за положителното функциониране на една възстановителна програма, грижата и вниманието, изисквани в много случаи на инциденти от омраза, зависят от тези съображения. Свързана с опасенията по отношение на персонала е очевидната липса на многообразие сред практикуващите. Непропорционално ниският брой ЛГБТК служители сред фасилитаторите носи риск от ниски нива на доверие сред студентите дори преди да се включването им в програмата.

Освен това, без ясна подкрепа от централните университетски структури и подразделения, практикуващите не са сигурни относно вида на практическата подкрепа и свободата на действие, които ще им бъдат предоставени при организиране на възстановителни процеси и последици от тях. Персоналът и студентите са предпазливи по отношение на перспективата за това Restore Respect да представлява още една инициатива тип „добавка“ – да бъдат временно приветствана от университета им, преди да се разпадне поради символичния ангажимент за достъп и равенство и невъзможност за правилно интегриране на подходите на ВП в политиките, процедурите и структурите на университета.

Всички горепосочени проблеми се коренят както в относителната невидимост на ЛГБТК студентите в университетите в Обединеното кралство, така и в цисхетеронормативния климат, който е разпространен в британските кампуси. По отношение

на първото, ЛГБТК студентите са изключени от систематичен институционален мониторинг до 2015 г., когато им е дадена възможност да декларират своята сексуална ориентация или транс идентичност чрез формуляра за кандидатстване на Службата за прием в университети и колежи (UCAS) (Marzetti 2018: 701).⁴ Освен че косвено показва институционално пренебрегване на преживяванията на ЛГБТК студентите, това изключване допълнително допринася за липсата на разбиране, което съществува около преживяванията и резултатите от образованието на ЛГБТК студентите (Formby 2015; Marzetti 2018: 701). Това се отразява в общата цисхетеронормативност, която изследванията показват, че съществува в университетите в Обединеното кралство, представяща се в учебната програма, класната стая, студентските събития, студентските пространства, обществата, съоръженията (например с липсата на полово неутрални тоалетни), студентските общежития и взаимоотношенията (Formby 2015; 2017; Keenan 2014; Gunn, 2010).

Така не е изненадващо, че разговорите с ЛГБТК студенти разкриват дълбоко чувство на недоверие към реакциите на университета, което се простира и до нови инициативи, насочени специално към малцинствени студентски групи. Това също е установено като предизвикателство за програмата Restore Respect, като общото недоверие е съчетано с неадекватно разбиране на ВП или обхвата на контрола, който то предоставя на студентите:

Днес се видях със студентка, с която разговарях за [възстановителен подход], и тя беше абсолютно ужасена. Тя каза, че не обича конфронтация. Опитах се да обясня, че конфронтацията няма да е част от процеса, но тя, както със сигурност и много студенти, искаше просто да се приключи с това и искаше просто да излезе от ситуацията, защото това е по-лесно. [...] Така че да, мисля, че има някои проблеми с доверието в идеята за това. Така че може би трябва да се работи за повишаване на осведомеността за възстановителната практика като цяло в университета. Да се знае, че това съществува, е добре, но просто да разбереш какво представлява и какви са положителните резултати от него, може да е полезно.

4 Прави впечатление, че студенти с други защитени характеристики (като религиозни убеждения, раса, етническа принадлежност или увреждане) са били обект на официален мониторинг преди това.

Със сигурност служителите признават, че изграждането на доверие и информираност за програмата би било трудно, докато участниците в програмата не получат шанса да разпространят информация от уста на уста сред студентските групи. Изграждането на доверие се смята от мнозина за бавен процес, но и такъв, който също така изисква по-явен ангажимент от страна на университета.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПОСЛЕДСТВИЯ

104

Трансформативният потенциал на възстановителните практики за справяне с инцидентите от омраза срещу ЛГБТК хора изглежда особено подходящ в контекста на университетите, които очевидно имат за цел да насърчават критичното ангажиране и откривателството. Университетите обаче също така са институции, които работят в съответствие със специфична организационна логика. Следователно въвеждането на възстановителни практики за справяне с анти-ЛГБТК инциденти от омраза изисква разбиране на конкретния студент, персонал и преподавателски орган, а също и на съвкупността от структури, процеси и политики, които управляват намесите на университета в поведението на студентите. Видовете предизвикателства и ограничения, описани в тази глава, ще бъдат общи за много от тях. Необходима е яснота по отношение на това как ще работи възстановителната практика заедно със съществуващите политики и процедури като тези, свързани с наказанията на студенти.

Може би по-важна от тези притеснения обаче е нуждата да се предприемат по-обща усилия за разбиране на преживяванията на ЛГБТК студентите във връзка с престъпления от омраза, инциденти от омраза и реч на омразата, както и да се противодейства на цисхетеронормативността в университетските учебни програми, класни стаи, общежития, спортни отбори и общности. Въпреки че ВП може да бъде ефективно използвано за повишаване на осведомеността сред университетската общност, тежестта не трябва да пада единствено върху ЛГБТК студентите да обучават своите връстници. Всъщност признаването, че трябва да се работи по-смислено за промяна на институционалните култури, нагласи, структури и разбирания, е необходима основа, върху която може да се изгради както доверие, така и информираност.

Независимо от тези проблеми, проектът Restore Respect демонстрира стойността на ВП в университетската обстановка, като предоставя по-обнадеждаваща възможност за студентите да поправят вредите, причинени на тях лично и на групата, към която принадлежат. Освен това ВП предоставя също така важно средство за противодействие на отчуждаващия и стигматизиращ наратив за ЛГБТК студентите като уязвими и пасивни, като същевременно задължава студентската общност да носи отговорност за повишаване на информираността и чувството за морална отговорност.

БЛАГОДАРНОСТИ

Бихме искали да благодарим на всички участници, които участваха в този проект, както и на ръководителя на проекта Бонита Холанд за създаването на Restore Respect в двата университета.

БИБЛИОГРАФИЯ

105

AdvanceHE. *Report to the Office for Students by AdvanceHE: Evaluation of Safeguarding Students Catalyst Fund Projects*, 2018. https://www.officeforstudents.org.uk/media/bd771e1c-b650-49d1-bd60-a6188d084506/ofsz018_safeeval.pdf

Formby, E. *From Freshers' Week to Finals: Understanding LGBT+ Perspectives on, and Experiences of, Higher Education*. Sheffield, 2015. http://www4.shu.ac.uk/_assets/pdf/freshers-to-finals-end-report.pdf

Formby, E. How should we 'care' for LGBT+ students within higher education? *Pastoral Care in Education*, том 35, № 3, 2017, стр. 203–220.

Gallagher Dahl, M., Meagher, P., and Vander Velde, S. "Motivation and outcomes for university students in a restorative justice program". *Journal of Student Affairs Research and Practice*, том 51, № 4, 2014, стр. 364–379.

Gatehouse, C., Wood, M., Briggs, J., Pickles, J., and Lawson, S. "Troubling Vulnerability: Designing with LGBT young people's ambivalence towards hate crime reporting". *CHI '18 : Proceedings of the 2018 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, Association for Computing Machinery, 2018.

Gunn, V. *Academic development discussion briefing: Lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) perspectives and learning at university*. Glasgow: University of Glasgow, 2010.

Herek, G., Cogan, J., and Gillis, J. "Psychological Sequelae of Hate-Crime Victimization among Lesbian, Gay, and Bisexual Adults". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, том 67, № 6, 1999, стр. 945–951.

Herek, G.M. "Beyond 'Homophobia': Thinking about sexual prejudice and stigma in the twenty-first century". *Sex Research and Social Policy*, том 1, 2004, стр. 6–24.

Home Office. *Hate Crime, England and Wales, 2018/19*. Statistical Bulletin 24/19, 15 October 2019. London: Home Office.

Kara F., and MacAlister, D. "Responding to academic dishonesty in universities: a restorative justice approach". *Contemporary Justice Review*, том 13, № 4, 2010, стр. 443–453.

Karp, D. R. "Introducing restorative justice to the campus community". In D.R. Karp, and T. Allena (Eds.), *Restorative justice on the college campus: Promoting student growth and responsibility, and reawakening the spirit of campus community*. Springfield, IL: Charles C. Thomas, 2004.

Kayali, L., and Walters, M. *Prejudice and Hate on University Campuses: Repairing Harms through Student-led Restorative Dialogue*, University of Sussex, 2018. <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/81958/>.

Keenan, M. *Coming out and fitting in: A qualitative exploration of lesbian, gay, bisexual, trans and queer students' university experiences*. Nottingham: Nottingham Trent University, 2014.

Khey, D. N., Lanza-Kaduce, L. L., Spillane, J. F., and Frazier, C. E. "A longitudinal exploration of the effect of official processing and sanctioning on the academic and criminal careers of college students". *American Journal of Criminal Justice*, том 35, 2010, стр. 144–158.

Lindsay, B. "Markets, Discipline, Students: Governing Student Conduct and Performance in the University". In M. Thornton (ed.), *Through a Glass Darkly: The Social Sciences Look at the Neoliberal University*. Canberra: ANU Press, 2017.

Marsh, S. "Hundreds of students in UK sanctioned over racist or offensive online posts". *The Guardian*, 6 май 2019. Получено от: <http://www.theguardian.com>

Marzetti, H. "Proudly proactive: celebrating and supporting LGBT+ students in Scotland". *Teaching in Higher Education*, том 23, № 6, 2018, стр. 701–717.

National Union of Students. *No Place for Hate: Hate crimes and incidents in further and higher education: sexual orientation and gender identity*. London: NUS, 2011a.

National Union of Students. *Hate Crime Interim Report: Exploring students' understanding, awareness and experiences of hate incidents*. London: NUS, 2011b.

Nelson, A. R. "Measure of Development for Student Conduct Administration". *Journal of College Student Development*, том 58, № 8, 2017, стр. 1274–1280.

Neumeister, J. R. "The Model of Transformational Change for Moral Action: A Conceptual Framework to Elevate Student Conduct Practice in Higher Education". *Journal of College and Character*, том 18, № 2, 2017, стр. 97–111.

Paterson, J., Brown, R., and Walters, M. "Feeling for and as a group member: understanding LGBT victimisation via group-based empathy and intergroup emotions". *British Journal of Social Psychology*, том 58, № 1, 2019a, стр. 211–224.

Paterson, J., Brown, R., and Walters, M. "The short and longer term impacts of hate crimes experienced directly, indirectly and through the media". *Personality and Social Psychology Bulletin*, том 45, № 7, 2019b, стр. 994–1010.

Paterson, J., Walters, M., Brown, R. and Fearn, H. *The Sussex Hate Crime Project*. University of Sussex, 2018. <http://www.sussex.ac.uk/psychology/sussexhatecrimeproject/>

Rofes, E. "Martyr-Target-Victim: Interrogating Narratives of Persecution and Suffering among Queer Youth". In M. L. Rasmussen, E. Rofes, and S. Talburt (eds.), *Youth and Sexualities: Pleasure, Subversion, and Insubordination in and out of Schools*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.

Samaranayake, C. B., Arroll, B., Fernando, A. T. "Sleep disorders, depression, anxiety and satisfaction with life among young adults: a survey of university students in Auckland, New Zealand". *The New Zealand Medical Journal*, том 127, № 1399, 2014, стр. 13–22.

Shapland, J., Atkinson, A., Atkinson, H., Dignan, J., Edwards, L., Hibbert, J., Howes, M., Johnstone, J., Robinson, G. and Sorsby, A. *Does Restorative Justice Affect Reconviction? The Fourth Report from the Evaluation of Three Schemes*. London: Ministry of Justice, 2008.

Strang, H. *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Universities UK. *Changing the Culture*. London: UUK, 2006.

Walters, M. *Hate Crime and Restorative Justice: Exploring Causes, Repairing Harms*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

Walters, M. "After years of decreasing hostilities, hate crimes against LGBT+ people are now on the rise". International Network for Hate Studies Blog, 2019. <https://internationalhatestudies.com/after-years-of-decreasing-hostilities-hate-crimesagainst-lgbt-people-are-now-on-the-rise/>.

Walters, M., Paterson, J., McDonnell, L., and Brown, R. "Group identity, empathy and shared suffering: understanding the 'community' impacts of anti-LGBT and Islamophobic hate crimes". *International Review of Victimology*, 2019. <http://dx.doi.org/10.1177/0269758019833284>

Zehr, H. *Changing Lenses. Restorative Justice for Our Times*. Harrisonburg, VA: Herald Press, 2015.

„ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМРАЗА, РЕЧТА НА ОМРАЗАТА И ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ: БЕЛГИЙСКИЯТ ОПИТ“

108

ОТ ПОЛ БОРГС

Белгия има обширна правна рамка за наказване на престъпленията от омраза и речта на омразата. Правната рамка позволява алтернативни санкции и възстановителни интервенции. На практика обаче изглежда, че тези възможности се използват твърде малко.

В този документ на първо място ще направим преглед на правната рамка в Белгия по отношение на престъпленията на омразата и речта на омразата. Това ще бъде последвано от разглеждане на алтернативните санкции и възстановителните интервенции, които са възможни на нивото на прокуратурата и съдилищата. След това, въз основа на аспекти като съдебната практика относно престъпленията на омразата и речта на омразата, свързани с ЛГБТИ хора, ще определим степента, в която се прилагат алтернативни санкции и възстановителни интервенции. И накрая ще разгледаме затрудненията, които причиняват недостатъчното използване на алтернативни санкции и възстановителни интервенции, и ще предложим начини за справяне с тях.

1. БЕЛГИЙСКАТА ПРАВНА РАМКА ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМРАЗА И РЕЧТА НА ОМРАЗАТА

109

За ограничен брой престъпления – така наречените престъпления от омраза или престъпления, подбудени от предразсъдъци, белгийският Наказателен кодекс предвижда утежняване на наказанието, ако извършителят е действал въз основа на осъдителен мотив. Счита се, че има осъдителен мотив, когато един от мотивите на извършителя представлява омраза, презрение или враждебност към жертвата поради защитена характеристика. Защитените характеристики включват сексуалната ориентация и пола. Това включва следните престъпления: воайорство, сексуално нападение, изнасилване, престъпна небрежност, дебнене, палеж ...¹ Увеличеното наказание може да бъде приложено по желание от съда.

Изключение от това незадължително приложение е утежняването на наказанията за удари и наранявания, убийство и отравяне.² За тези престъпления е задължително да се прилага увеличеното наказание, ако нарушителят е действал въз основа на осъдителен мотив. Освен това тази увеличена присъда се отнася не само за защитените характеристики сексуална ориентация и пол, но и за защитената характеристика на смяна на пола. Дерогацията, която се прилага за тези престъпления, е резултат от изменение на Наказателния кодекс през 2013 г.³ През 2012 г. млад гей мъж е убит в Белгия Прест.⁴ ъплението от омразата с с хомофобски мотив предизвика сериозен шум и доведе до

1 Член 377(2) от Наказателния кодекс (воайорство, сексуално насилие и изнасилване), член 422(4) от Наказателния кодекс (престъпна небрежност), член 438(2) от Наказателния кодекс (посегателство над личната свобода), член 442(3) от Наказателния кодекс (преследване), член 453(2) от Наказателния кодекс (клевета), член 514(2) от Наказателния кодекс (палеж), член 525(2) от Наказателния кодекс (унищожаване на сгради), член 532(2) от Наказателния кодекс (унищожаване и увреждане на движимо имущество) и член 534(4) от Наказателния кодекс (графити и увреждане на недвижимо имущество).

2 Член 405(4) от Наказателния кодекс (убийство, удари и наранявания, и отравяне).

3 Закон от 14 януари 2013 г. за изменение на член 405(4) от Наказателния кодекс и член 2 от Закона от 4 октомври 1867 г. за смекчаващите обстоятелства, Държавен вестник на Белгия от 31 януари 2013 г., стр. 5.000.

4 Borghs, Paul. "The Gay and Lesbian Movement in Belgium from the 1950s to the Present." *QED A Journal in LGBTIQ Worldmaking*, том 3, № 3, 2016, стр. 59.

затягане на законодателството. В резултат на това обаче престъплението убийство е премахнато от списъка на престъпленията от омраза, тъй като най-тежкото наказание (доживотен затвор) вече е приложимо в такива случаи и не е възможно да се приложи задължително увеличение на наказанието.

Що се отнася до речта на омразата, тя се наказва главно въз основа на наказателноправните разпоредби на антидискриминационния закон, които наказват публично и злонамерено подбуждане към дискриминация, сегрегация, омраза или насилие срещу лица или групи въз основа на защитена характеристика.⁵ Защитените характеристики включват сексуалната ориентация и пола.

В Белгия има отделен регламент за правонарушенията в печата. Те подлежат на произнасяне от съд със съдебни заседатели с изключение на престъпления в печата, мотивирани от расизъм или ксенофобия.⁶ На практика обаче съдилища със съдебни заседатели не се свикват за престъпления в печата. В резултат на това нерасистските престъпления в печата на практика не се преследват. Расистските престъпления в печата от друга страна се преследват пред обикновените наказателни съдилища. Белгийският Касационен съд постановява, че разпространението на писмени текстове чрез социалните медии трябва да се приравнява с разпространението чрез печата.⁷ Когато има подбуждане чрез писмени медии, включително социални медии, към дискриминация, сегрегация, омраза или насилие срещу например хомосексуални хора, това подлежи на фактически наказателен имунитет.

5 Член 22 от Закона за борба с дискриминацията (Закон от 10 май 2007 г. за борба с някои форми на дискриминация, Държавен вестник на Белгия от 30 май 2007 г., стр. 29.016), член 27 от Закона за половете (Закон от 10 май 2007 г. за борба с дискриминацията между жените и мъжете, Държавен вестник на Белгия от 30 май 2007 г., стр. 29.031) и член 20 Закон за борба с расизма (Закон от 30 юли 1981 г. за наказание на някои действия, подбудени от расизъм или ксенофобия), Държавен вестник на Белгия от 8 август 1981 г., стр. 9.928).

6 Член 150 от Конституцията.

7 Касационен съд, 6 март 2012 г., AR P.11.1374 и P.11.0855

2. АЛТЕРНАТИВНИ МЕРКИ

В Белгия колективният термин алтернативни мерки се използва за алтернативни санкции и възстановителни интервенции. Последните се фокусират повече върху потребностите на жертвата и жертвата участва (по-)активно. Пример за всяка от тях ще бъде даден по-долу.

През 2017 г. футболни привърженици нахлуват в сграда, в която живеят роми. Футболните привърженици са въоръжени с пръчки и носят бенгалски огън. Преди нахлуването е изпратено обаждане за нахлуването чрез WhatsApp. Редица футболни привърженици са осъдени на алтернативна санкция, а именно да посетят „Казерн Досин“ в Мехелен. В допълнение към това те трябва да работят върху укрепването на своето независимо и критично мислене, както и да обръщат внимание на функционирането на груповата динамика.⁸ По време на Втората световна война евреи и роми са транспортирани от „Казерн Досин“ до концлагерите. Сега е музей за Холокоста и правата на човека.

111

През 2004 г. седемнадесетгодишен ученик (заедно с няколко придружители) нахлува в приют за търсещи убежище лица през нощта. Трима търсещи убежище са бити и ранени. Договорена е възстановителна мярка. Непълнолетният престъпник, две жертви, представител на белгийския център за равни възможности Unia⁹, представител на Федералната агенция за приемане на бежанци Fedasil и полицаи участват във възстановителен групов разговор, воден от независим модератор. Извършителите изпълнява няколко споразумения: той пише лично писмо до жертвите, плаща вредите, получава обучение за расизма и извършва работа в центъра за бежанци.¹⁰

8 Наказателен съд на Гент, 7 октомври 2019 г., www.unia.be.

9 Unia е публична институция, която е компетентна наред с другото по Закона за борба с дискриминацията и Закона за борба с расизма.

10 "Des coups et blessures racistes à la déclaration d'intention", www.unia.be.

3. АЛТЕРНАТИВНИ МЕРКИ НА НИВО ПРОКУРАТУРА

3.1. ЦИРКУЛЯРНО ПИСМО COL13/2013

112

През 2013 г. в Белгия от министъра на правосъдието, министъра на вътрешните работи и Съвета на главните прокурори в апелативните съдилища е издадено циркулярно писмо COL13/2013 относно дискриминацията и престъпленията от омраза.¹¹ Това циркулярно писмо прави подхода към дискриминацията, престъпленията от омраза и речта на омразата от страна на полицията и прокуратурата значително по-ефективен.

Циркулярното писмо предвижда например назначаването на референтни лица в полицията и прокуратурата. Циркулярното писмо съдържа също подробни указания за регистриране на актове на дискриминация, престъпления от омраза и реч на омразата. Циркулярното писмо регулира сътрудничеството между полицията, прокуратурата, Unia и Института за равенство между жените и мъжете.¹²

В него се посочва, че за престъпления срещу антидискриминационния закон, включващи сериозни вреди върху физическата неприкосновеност на жертвата, палеж, престъпна организация и рецидив на престъпления или актове, които сериозно нарушават общественения ред, прокурорът трябва да предприеме следните мерки, доколкото медиация в наказателни дела не може да бъде използвана: назначаване на съдия-следовател¹³, който да получи заповед за задържани или да призове извършителя директно пред наказателния съд. .

11 Прокурорска колегия. Циркулярно писмо за политиката за разследване и наказателно преследване по отношение на дискриминацията и престъпленията от омраза, Съвместно циркулярно писмо № COL13/2013, 2013 г.

12 Институтът за равенство на жените и мъжете е публична институция, която е компетентна наред с другото по Закона за половете.

13 Прокуратурата може да отнесе дело до съдия-следовател, например когато трябва да се извършат определени следствени действия (като например досъдебно задържане под стража, претърсвания, комуникационни и компютърни данни...). След това се провежда съдебно следствие под ръководството и отговорността на съдия-следовател.

За други престъпления срещу антидискриминационния закон прокуратурата трябва да предприеме една от следните мерки: да изправи извършителя пред наказателния съд, да инициира медиация по наказателни дела, да предложи споразумение по взаимно съгласие, да прекрати доброволно делото и да наложи наказание порицание на извършителя (това е така наречената преторианска пробация) или да сезира с наказателното дело административните органи, когато е законово възможно да се наложи административна санкция.

3.2. ПРОЦЕДУРА ПО МЕДИАЦИЯ И МЕРКИ

Медиацията по наказателни дела е реформирана през 2018 г., като става процедура по медиация и мерки.¹⁴ Това е доброволна процедура.

Прокуратурата може при определени условия да поиска от заподозрения (който е причинил вреда на известна жертва) и жертвата да се съгласи на медиация за обезщетяване на вредите. Освен това прокурорът може да предложи мерки на заподозрения. Тези мерки могат да бъдат: лечение или подходяща терапия, предоставяне на услуги през свободното време или обучение. Мерките също могат да бъдат представени отделно от медиацията между заподозрения и жертвата.

Ако заподозреният е изпълнил всички условия, срещу него няма да има наказателно преследване. Прокуратурата се подпомага от съдебните помощници на съдебните домове при посредничеството между заподозрения и жертвата, и за конкретното тълкуване, проследяване и наблюдение на условията.

Поради процедурата по медиация и мерки жертвата има ограничен принос, тъй като вредите често се регулират чрез непряк диалог между заподозрения и жертвата. За някои жертви това е достатъчно, за да се почувстват разбрани. По отношение на заподозрения процедурата по медиация и мерки дава възможност за съсредоточаване върху мерките за помощ, услуги и обучение.¹⁵

¹⁴ Член 216(3) от Наказателно-процесуалния кодекс.

¹⁵ Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012, стр. 18.

3.3. СПОРАЗУМЕНИЕ ПО ВЗАИМНО СЪГЛАСИЕ

Прокуратурата може при определени условия да предложи споразумение по взаимно съгласие на заподозрения в престъпление.¹⁶ Ако заподозреният плати определена парична сума, срещу него не се води наказателно преследване. Заподозреният първо трябва да е уредил обезщетение за жертвата.

114

Вместо да се отхвърлят обвиненията, споразумението по взаимно съгласие позволява все пак да бъдат разпореждани последствия от прокуратурата. Плащането се смята за безспорна презумпция за неговата отговорност и може да бъде използвано от жертвата в гражданско производство. Споразумението по взаимно съгласие обаче е по-малко подходящо за справяне с престъпления от омраза и реч на омразата, тъй като не може да се посочи намиращата се в основата мотивация на заподозрения и няма много пространство за справяне с въпроса за дискриминацията.¹⁷

3.4. ПРЕТОРИАНСКА ПРОБАЦИЯ

В циркулярно писмо COL13/2013 се посочва, че прекратяването по причини на целесъобразност следва да бъде изключено, ако прокуратурата поне не обърне внимание на действащите правила за поведение.¹⁸ Прокуратурата може да отхвърли обвиненията и да постанови порицание по отношение на тях, както и спазване на определени условия. Това се нарича преторианска пробация.

16 Член 216(2) от Наказателно-процесуалния кодекс.

17 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012, стр. 17.

18 Прокурорска колегия. Циркулярно писмо за политиката за разследване и наказателно преследване по отношение на дискриминацията и престъпленията от омраза, Съвместно циркулярно писмо N° COL13/2013, 2013 г., стр. 15 и 18.

4. АЛТЕРНАТИВНИ МЕРКИ НА НИВО СЪД

4.1. ОСНОВНИ И ДОПЪЛНИТЕЛНИ НАКАЗАНИЯ

Съдилищата могат да налагат няколко основни присъди¹⁹, включително лишаване от свобода и/или глоба. При определени условия може да бъде наложен общественополезен труд²⁰ или (автономно) пробационно наказание²¹.

115

4.2. ПРИСЪДА ОБЩЕСТВЕНОПОЛЕЗЕН ТРУД

Присъдата общественополезен труд означава, че осъденият трябва да извършва безплатен труд в свободното си време в държавна агенция, сдружение с нестопанска цел или фондация.²² Продължителността на присъдата общественополезен труд е най-малко двадесет часа и най-много триста часа.²³

През 2019 г. е извършена значителна промяна в Наказателния кодекс.²⁴ Когато съдията осъжда дадено лице съгласно наказателните разпоредби на антидискриминационния закон и налага присъда общественополезен труд, съдията сега може да даде указания изпълнението на присъдата общественополезен труд да бъде свързано съответно с борбата срещу расизма или ксенофобията, дискриминацията, сексизъм и негационизъм, за да се намали рискът от рецидив на подобни престъпления.

Присъдата общественополезен труд предлага възможността непряко да се повлияе на идеите на извършителя – стереотипи, предразсъдъци и нагласи. Присъдата общественополезен труд

19 Член 7 от Наказателния кодекс.

20 Член 37(8) от Наказателния кодекс.

21 Член 37(8) от Наказателния кодекс.

22 (Автономната) присъда общественополезен труд винаги се съчетава със заместващо лишаване от свобода или глоба, които се прилагат, когато присъдата общественополезен труд не бъде изпълнена от осъдения.

23 Член 37(5) от Наказателния кодекс.

24 Член 37(5), ал. 4 от Наказателния кодекс (изменен със Закон от 5 май 2019 г. за изменение на Наказателния кодекс с цел насърчаване на алтернативни мерки за борба с престъпността, подбудена от расизъм или ксенофобия, и по-ефективна борба с рецидивизма по отношение на дискриминацията, Държавен вестник на Белгия от 28 май 2019 г., стр. 51.915).

създава контакт на извършителя с хора, които не идват от претърпялата среда на извършителя. Положителното взаимодействие с тези хора може да бъде основа за коригиране на негативни идеи от страна на извършителя. Когато присъдата общественнополезен труд може да бъде изпълнена на място, свързано по някакъв начин с престъплението, например център за ЛГБТИ младежи, връзката между наказанието и престъплението ще стане още по-ясна.²⁵

116

Предоставянето на услуги през свободното време, което може да бъде наложено от прокуратурата в рамките на процедурата по медиация и мерки, предлага същите възможности. Предоставянето на услуги през свободното време има за цел да напътства заподозрените с оглед на социална и професионална интеграция. Това е в контраст с присъдата общественнополезен труд, която има наказателен характер.

4.3. НАКАЗАНИЕ С АВТОНОМНА ПРОБАЦИЯ

Наказанието с автономна пробация предполага, че осъденият трябва да спазва специални условия за период, определен от съда.²⁶ Продължителността на присъдата автономна пробация е най-малко шест месеца и най-много две години.²⁷

През 2019 г. е извършена значителна промяна в Наказателния кодекс.²⁸ Когато съдията осъжда дадено лице съгласно наказателноправните разпоредби на антидискриминационния закон и налага присъда пробация, съдията сега може да даде указания изпълнението на присъдата пробация да бъде свързано съответно с борбата срещу расизма или ксенофобията, дискриминацията, сексизма и негационизма, за да се намали рискът от рецидив на подобни престъпления.

25 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012, стр. 17-18.

26 (Автономното) наказание пробация винаги се съчетава със заместващо лишаване от свобода или глоба, които се прилагат, когато наказанието пробация не бъде изпълнено от осъдения.

27 Член 37(8) от Наказателния кодекс.

28 Член 37(8), ал. 4 от Наказателния кодекс (изменен със Закон от 5 май 2019 г. за изменение на Наказателния кодекс с цел насърчаване на алтернативни мерки за борба с престъпността, подбудена от расизъм или ксенофобия, и по-ефективна борба с рецидивизма по отношение на дискриминацията, Държавен вестник на Белгия от 28 май 2019 г., стр. 51.915).

4.4. МЕРКИ ЗА ОБУЧЕНИЕ

Мярка за обучение не може да бъде наложена като самостоятелно наказание по отношение на пълнолетни правонарушители. Такава мярка обаче може да бъде наложена от прокуратурата в рамките на процедурата по медиация и мерки или от съда като условие за пробация.²⁹

Мярката за обучение предлага възможност за пряко влияние върху идеите на извършителя. Негативните стереотипи, предразсъдъци и нагласи на правонарушителя могат да бъдат обсъждани и коригирани чрез когнитивни или поведенчески интервенции.³⁰

117

4.5. УСЛОВНО СПИРАНЕ И ОТЛАГАНЕ НА ПРИСЪДА ЧРЕЗ ПРОБАЦИЯ

Съдилищата могат да обявят извършителя за виновен, но да откажат да постановят осъдителна присъда по време на определен период на пробация (това е условно спиране на присъдата). Съдилищата също така могат да произнесат присъда, но да решат, че присъдата не трябва да бъде изпълнявана или трябва да бъде само частично изпълнена по време на даден период на пробация (това е отлагане на изпълнението на присъдата)³¹. Условното спиране и отлагането могат да бъдат отменени, ако засегнатото лице извърши нови престъпления по време на срока на пробацията.³² Условието за пробация могат да бъдат свързани с условното спиране и отлагането, които въпросното лице трябва да спазва по време на срока на пробацията (условно спиране и отлагане на присъда чрез пробация).³³

29 Член 216(3) от Наказателно-процесуалния кодекс, член 37(8) от Наказателния кодекс и чл. 1, ал. 3 от Закона за пробацията.

30 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012, стр. 17-18.

31 Член 1 от Закона за пробацията.

32 Член 13 и член 14 от Закона за пробацията.

33 Член 13 и член 14 от Закона за пробацията.

5. МЕДИАЦИЯ

Възстановителната медиация допълва наказателното производство. Всяка пряко засегната страна има възможност да поиска медиация на всеки етап от наказателното производство и по време на изпълнението на присъдата.³⁴ Възстановителната медиация винаги е на доброволна основа и е поверителна.

118

В случай на възстановителна медиация неутрална трета страна (служба за медиация) има задачата да фасилитира комуникацията между страните и да помогне на страните да постигнат споразумение относно правилата и условията, които могат да доведат до помирение и възстановяване.³⁵ Успешна възстановителна медиация не води до прекратяване на наказателното производство. Страните могат да се споразумеят да уведомят съда за резултата от възстановителната медиация. След това съдът може да вземе това предвид.³⁶

Възстановителната медиация активно включва жертвата в процеса на възстановяване. Освен това възстановителната медиация дава възможност за по-задълбочено съсредоточаване върху осъдителния мотив от страна на извършителя. Жертвата може да изрази своите чувства директно към извършителя, което дава идентичност на жертвата. Със сигурност по време на среща лице в лице жертвата получава видимост и става по-трудно за извършителя да поддържа определени предразсъдъци. Директна среща с ЛГБТИ младежи например може да накара извършителя да осъзнае, че предразсъдъци му към тях са неоснователни.³⁷

34 Член 553 от Наказателно-процесуалния кодекс.

35 Член 3(3) от Уводната част на Наказателно-процесуалния кодекс.

36 Член 163, 5-ти параграф, и член 195, 5-ти параграф от Наказателно-процесуалния кодекс.

37 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012, стр. 28-29.

6. ЗАКОН ЗА САНКЦИОНИРАНЕ НА НЕПЪЛНОЛЕТНИ ЛИЦА

119

По принцип законът за санкциониране за непълнолетни се прилага за непълнолетни лица, които са извършили престъпления³⁸. В горепосоченото циркулярно писмо COL13/2013 относно дискриминацията и престъпленията от омраза се посочва, че прокуратурата първоначално ще насочи делото към процедура по медиация (освен когато е необходимо с делото да се сезира съд за непълнолетни лица).³⁹

Ако жертвата е идентифицирана, прокуратурата може да предложи възстановителна медиация на непълнолетното лице, жертвата и родителите и на двамата. Ако приемат предложението, те ще работят с неутрален медиатор, за да намерят решение, включващо последиците върху отношенията и материалните последици от престъплението. Ако медиацията е успешна, това ще доведе или може да доведе до прекратяване на наказателното производство⁴⁰.

Младежният съдия и/или съдът за непълнолетни лица също така (и за предпочитане) могат да предложат възстановителна медиация в допълнение към възстановителен групов разговор.⁴¹ При възстановителен групов разговор непълнолетният, жертвата, тяхната социална среда (родители, семейство, приятели ...) и всички полезни лица (полиция ...) ще разговарят като група заедно с неутрален медиатор, за да намерят решение на конфликта, като вземат предвид последиците върху отношенията и материалните последици. Груповият разговор, ориентиран

38 По принцип, тъй като от 16-годишна възраст, при определени условия непълнолетните извършители може да бъдат съдени като пълнолетни.

39 Прокурорска колегия. Циркулярно писмо за политиката за разследване и наказателно преследване по отношение на дискриминацията и престъпленията от омраза, Съвместно циркулярно писмо № COL13/2013, 2013 г., стр. 18.

40 Член 12 от Наредбата за младежката престъпност на Фландрия (възможност за прекратяване) и член 97 от Наредбата на Френската общност относно Кодекса за превенция, помощ за младежта и защитата на младежта (прекратяване).

41 Членове 20, ал. 1; 22; 29, ал. 1 и 30 от Наредбата за младежката престъпност на Фландрия и членове 101, ал. 3; 108 и 115-117 от Наредбата на Френската общност относно Кодекса за превенция, помощ за младежта и защитата на младежта.

към възстановяване, позволява да се обърне внимание на общественото измерение на последствията от престъплението.⁴² Младежният съдия и/или съдът за непълнолетните лица ще вземат предвид постигнатото споразумение.⁴³

120

Санкциите за непълнолетни лица в голяма степен попадат в компетенциите на Общностите в Белгия⁴⁴. В резултат на това правните разпоредби и възможностите за наказание се различават в отделните региони на Белгия. Възможни санкции са например да бъде накаран непълнолетният да изготви позитивен проект⁴⁵, да бъде накаран непълнолетният да предложи писмен план (например с ангажимента да се поправи вредата, да се следва проект за обучение ...)⁴⁶, налагане на проект за обучение⁴⁷, налагане на предоставяне на услуги през свободното време,⁴⁸ ...

7. АЛТЕРНАТИВНИТЕ МЕРКИ НА ПРАКТИКА

Независимо от различните налични правни възможности изглежда, че на практика се използват малко алтернативни мерки в контекста на престъпленията от омраза и речта на омразата, свързани с ЛГБТИ хора.

42 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012, стр. 27-28.

43 Член 22, ал. 10 и 30 от Наредбата за младежката престъпност на Фландрия и член 117, ал. 1, 6-ти and 7-ми параграф от Наредбата на Френската общност относно Кодекса за превенция, помощ за младежта и защитата на младежта.

44 Тук споменаваме като пример (само) уредбата, приложима във Фламандската общност и Френската общност.

45 Членове 13; 20, ал. 2, 1°; 23; 29, ал. 2, 3° и 32 от Наредбата за младежката престъпност на Фландрия.

46 Членове 101, ал. 3; 108 и 118 от Наредбата на Френската общност относно Кодекса за превенция, помощ за младежта и защитата на младежта.

47 Членове 11, ал. 1, 3° и 4°; 20, ал. 2, 3°; 25, ал. 3, 3°; 29, ал. 2, 5° и 34 от Наредбата за младежката престъпност на Фландрия и членове 108, 2-ри параграф, 4° и 120, 1-ви параграф, 5°-7° от Наредбата на Френската общност относно Кодекса за превенция, помощ за младежта и защитата на младежта.

48 Членове 20, ал. 1, 3°; 25, ал. 3, 4°; 29, ал. 2, 5° и 34 от Наредбата за младежката престъпност на Фландрия и членове 101, ал. 1, 2° и 108, 2-ри параграф, 3° от Наредбата на Френската общност относно Кодекса за превенция, помощ за младежта и защитата на младежта.

Наличните цифри показват, че прокуратурата използва ограничено процедурата по медиация и мерки, споразуменията по взаимно съгласие и преторианската пробация в контекста на престъпленията от омраза и речта на омразата. По едва 5 до 6% от случаите се работи с тези три мерки.⁴⁹ Редно е да се отбележи големият брой случаи, които са прекратени по технически причини или поради съображения за възможност – повече от 65%.⁵⁰

121

За да се определи степента, в която наказателните съдилища прилагат алтернативни мерки, е направен анализ на съдебната практика за престъпления от омраза и реч на омразата, свързани с ЛГБТИ хора, публикуван на уебсайта на Unia. В циркулярно писмо COL13/2013 се посочва, че прокуратурата изпраща копие от всички решения и определения за престъпления от омраза и реч на омразата на Unia. Следователно уебсайтът на Unia дава добра картина на известната съдебна практика.⁵¹

Анализът на съдебната практика относно престъпленията от омразата и речта на омразата, свързани с ЛГБТИ хора, показват, че на нивото на наказателните съдилища алтернативни мерки се използват ограничено. За извършителите на престъпления от омраза и реч на омразата, свързани с ЛГБТИ хора:

- Лишаване от свобода е постановено в 70% от случаите, с или без глоба⁵² – тези затворнически наказания са условни (55%), ефективни (27%) или с отлагане чрез пробация (18%).
- Присъда общественополезен труд е наложена в 21% от случаите, с или без глоба.⁵³
- В 7% от случаите присъдата е условно спряна.

49 Commission d'évaluation de la législation fédérale relative à la lutte contre les discriminations (Комитет за оценка на федералното законодателство за борба с дискриминацията). *Premier rapport d'évaluation*, 2017, стр. 112-113 and Unia. *Evaluation Loi du 10 mai 2007 modifiant la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie, Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination*, 2017, стр. 30.

50 Vandenbruwaene, Patrick; De Keyser, Franky and Van der Veken, Bart. "Diversiteit, verdraagzaamheid en handhavingsbeleid", *Rechtskundig Weekblad*, N° 32, 2015-16, стр. 1251.

51 Анализът обхваща 28 решения на наказателните съдилища в Белгия в периода 2009-2019 г., които включват 47 правонарушители.

52 В редица случаи е наложена глоба, която е обект на условно спиране или отлагане чрез пробация.

53 В редица случаи глоба е наложена, но условно спряна.

— В 2% от случаите е наложена глоба.⁵⁴

Когато са наложени пробационни условия, те обикновено се отнасят до общи условия като: намиране на работа, среща с психолог, избягване на контакт с определени хора ...⁵⁵ В два случая е наложено условието да се премине обучение във връзка с проблема с агресията.⁵⁶ В един случай е наложено условието за обучение за гражданство и зачитане на многообразието⁵⁷.

122

Няма данни за възстановителна медиация.⁵⁸

Налична е ограничена съдебна практика за престъпления от омраза, свързани с ЛГБТИ хора, и престъпления от омраза, извършени от непълнолетни лица. В известните решения съдилищата за непълнолетни лица са наложили следните наказания: порицание⁵⁹, мярка за обучение⁶⁰ или предоставяне на услуги през свободното време.⁶¹ В един случай непълнолетен извършител на престъпление от омраза, свързано с ЛГБТИ хора, е осъден от съда за непълнолетни лица на извършване на индивидуален образователен проект с продължителност до 20 часа. В този съдебен процес участва шестнадесетгодишен ученик, който пребива хомосексуален минувач и прави хомофобски изявления. След инцидента потърпевшият е бил нетрудоспособен в продължение на месеци. Unia прави предложението за налагане на алтернативна мярка за обучение и съдът за непълнолетни лица се съгласява. Проектът е разработен от местните офиси на Unia, Merhaba, çavaria и нестопанската организация Jong.⁶²

54 Условно спряна.

55 Наказателен съд на Брюксел, 28 юни 2012 г., Наказателен съд на Брюксел, 14 юли 2016 г., и Наказателен съд на Брюж, 7 март 2018 г., www.unia.be.

56 Наказателен съд на Антверпен, 30 ноември 2017 г., и Наказателен съд на Гент, 12 декември 2018 г., www.unia.be.

57 Наказателен съд на Юи, 7 октомври 2019 г., www.unia.be.

58 Unia. *Evaluation Loi du 10 mai 2007 modifiant la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie, Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination*, 2017, стр. 30.

59 Съд за непълнолетни лица на Льовен, 16 март 2005 г. (2 решения), Съд за непълнолетни лица на Льовен, 20 април 2005 г., и Съд за непълнолетни на Антверпен, 8 ноември 2012 г., www.unia.be.

60 Съд за непълнолетни на Антверпен, 8 ноември 2012 г., и Съд за непълнолетни на Брюксел, 25 януари 2017 г., www.unia.be.

61 Съд за непълнолетни лица на Брюксел, 25 януари 2017 г., www.unia.be.

62 Merhaba е сдружение за ЛГБТИ хора с миграционен произход, çavaria е чадърната организация на фламандски ЛГБТИ сдружения, а vzw Jong е местна инициатива за благополучие на младежите.

Проектът включва извършителят да разговаря с представител на Unia. След това той участва в два семинара на конференцията "Pride & Privilege", организирана от çavaria и Merhaba. Вечерта извършителят се присъединява към марша на солидарността, организиран в памет на Исан Джарфи (младият гей мъж, убит в Белгия през 2012 г.). Накрая извършителят провежда разговор и със съдебен помощник.⁶³

Дори извън контекста на престъпленията от омраза и речта на омразата, свързани с ЛГБТИ хора, изглежда, че алтернативни мерки се използват твърде малко.⁶⁴ Вече сме дали два примера по-горе.⁶⁵ Допълнителни примери могат да бъдат намерени в съдебната практика. Например, бивш федерален депутат, осъден за публично отричане на Холокоста, е задължен да посещава концентрационен лагер или лагер на смъртта всяка година в продължение на 5 години и да напише доклад, който да публикува на страницата си във Facebook.⁶⁶ Човек, осъден наред с други неща за разпространение на реч на омразата, е накаран да анализира статия, на която се е позовал. Впоследствие той трябва да напише есе по нея с акцент върху въпроса за фалшивите новини и изкривяването на историческата истина.⁶⁷

63 "De la violence homophobe au projet éducatif individualisé", www.unia.be.

64 Commission d'évaluation de la législation fédérale relative à la lutte contre les discriminations (Комитет за оценка на федералното законодателство за борба с дискриминацията). *Premier rapport d'évaluation*, 2017, стр. 112-113 and Unia. *Evaluation Loi du 10 mai 2007 modifiant la loi du 30 juillet 1981 tendant à réprimer certains actes inspirés par le racisme ou la xénophobie, Loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination*, 2017, стр. 30.

65 В раздела "Mesures alternatives" на www.unia.be са посочени още добри практики като посещение на извършителя в „Казерн Досин" или в джамия, или сдружение за мюсюлмани.

66 Апелативен съд на Брюксел, 20 септември 2017 г., www.unia.be.

67 Апелативен съд на Брюксел, 11 юни 2019 г., www.unia.be.

8. ЗАТРУДНЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ ЗА ПОЛИТИКИ

Защо алтернативните мерки рядко се прилагат на практика?

124

В действителност изглежда, че има малко пътища за структурирано учене и програми за обучение, които напълно да отчитат спецификата на престъпленията от омраза и речта на омразата и извършителите на този вид престъпления.⁶⁸ Провеждането на индивидуални процеси включва (прекомерно) високи разходи. По отношение на присъдата общественополезен труд и предоставянето на услуги през свободното време трябва да се намерят подходящи места за изпълнението им. Не всички места са отворени за извършители на престъпления от омраза или реч на омразата, или могат да предложат подходяща рамка. Избирането на място включва практически съображения, например възможностите за транспорт на извършителя.⁶⁹ Изпращането на конкретен извършител на определено място също така трябва да бъде „етично“ отговорно към този, който предоставя мястото. Освен това важен елемент за успеха на алтернативните мерки е ангажираността и капацитета на съдебните помощници и съдебните домове.

Първата препоръка следователно е, че алтернативните мерки имат смисъл само ако действително е налице структурно и адаптирано предлагане на места за изпълнението им. Действащите лица, които имат ръководна роля, съдебните помощници и съдебните домове трябва да разполагат с достатъчно ресурси, за да изпълняват мисията си.

Много алтернативни мерки са доброволни. Извършителят трябва да признае престъпленията и да демонстрира истинска мотивация за сътрудничество по алтернативната мярка. Освен това извършителите на престъпления от омраза и реч на омразата не са хомогенна група. Разделение, което често се използва в

68 Vandenbruwaene, Patrick; De Keyzer, Franky and Van der Veken, Bart. "Diversiteit, verdraagzaamheid en handhavingsbeleid", *Rechtskundig Weekblad*, № 32, 2015-16, стр. 1255.

69 Leuven Institute of Criminology et al. *Vers des mesures alternatives dans la lutte contre les discriminations et les délits de haine*. Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism, 2012, стр. 19.

Белгия (във връзка с речта на омразата), е между онези, които действат по убеждение, инструменталистите (или активистите) и инцидентните извършители.⁷⁰ Извършителите, действащи по убеждение, действат въз основа на вярвания (често екстремистки десни или по религиозни подбуди), а инструменталистите (или активистите) имат за цел да провокират (често по политически подбуди). Тези две групи гледат на наказателното преследване положително, отчасти защото искат да използват медийното внимание, до което то води, за да постигнат целите си. Инцидентните извършители – най-голямата група, не са водени от основополагащи идеи и техните изявления често са еднократни. Наказателното преследване често има сериозни последици за тази група и може да доведе до автоцензура. *Втората препоръка е профилът на правонарушителя да се вземе предвид при налагането на алтернативни мерки. Инцидентните извършители биха имали по-голяма полза от медиацията и диалога. Процедурата пред наказателния съд, независимо дали е свързана с алтернативни санкции, би била особено полезна за онези, които действат по убеждения, и за инструменталистите (или активистите). Съдилищата биха могли да организират тематични заседания, в които се разглеждат различни преписки за престъпления от омраза и реч на омразата. Такива тематични сесии могат да имат важна функция за сигнал към обществото.*

На последно място, но не по важност, е редно да се обърне внимание на страната на жертвата. Жертвите на престъпления от омраза и реч на омразата са набелязани например поради сексуалната им ориентация и извършителят иска да изпрати посланието, че те не са желани в обществото. При престъпленията от омраза и речта на омразата има смисъл жертвата да съдейства при възстановяването. На практика често има нежелание за среща както от страна на извършителя, така и от страна на жертвата. Когато техният социален и културен произход е твърде различен, разрывът между извършителя и жертвата може да доведе до това, че те не успяват да общуват смислено. Понастоящем жертвите често участват само в ограничена степен в алтернативната мярка и имат малък принос, например при определяне на условията, наложени на извършителя. В редица случаи извършителят действа срещу цели групи от населението

70 Vrielink, Jogchum. *Van haat gesproken? Een rechtsantropologisch onderzoek naar de bestrijding van rasgerelateerde uitingsdelicten in België*. Maklu, 2010, стр. 466-655.

и няма индивидуална жертва. Дори тогава е важно на групата, която е обект на действията му, да бъде даден глас и тя да отговори на стереотипите, предразсъдъците и нагласите на извършителя.

126

Третата и последна препоръка е страната на жертвата – като отделен човек или като група, да бъде адекватно наблюдавана при прилагане на алтернативни мерки. Например, в процедурата по медиация и мерки би било възможно системно да се включи момент на пряк диалог между извършителя и жертвата. Трябва да се внимава жертвата да не бъде подложена на вторична виктимизация при тази среща.

„ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА, МОТИВИРАНИ ОТ СЕКСУАЛНА ОРИЕНТАЦИЯ И ПОЛОВА ИДЕНТИЧНОСТ – ЕФЕКТИТЕ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ ВЪРХУ ЖЕРТВИТЕ И ИЗВЪРШИТЕЛИТЕ“

127

ОТ ЧАРО АЛИСЕС

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Възстановителното правосъдие възниква като набор от реакции, които имат за цел да осигурят справедливост на жертвите на престъпления във възстановителен, а не в наказателен смисъл. Възстановителният модел позволява на хората да участват пряко в разрешаването на конфликти, което прави правосъдието по-активно. Освен това той е идеален инструмент за посрещане на материалните и психологически потребности на жертвите. Тази система е от полза и за извършителя, тъй като срещата с жертвата му дава яснота за причинените вреди и поражда отговорност за тях¹.

Тази статия анализира характеристиките на жертвата и извършителя на престъпление от омраза, възстановителните процедури, които биха могли да бъдат най-ефективни в този случай, и въздействията на възстановителното правосъдие върху участващите страни.

1 Gordillo Santana, Luis F., *La justicia restaurativa y la mediación penal*, Iustel, Madrid, 207.

Испанският Закон 4/2015 от 27 април относно положението на жертвите на престъпления гласи в член 15, че жертвите могат да имат достъп до услуги на възстановителното правосъдие при законово установени условия с цел получаване на дължимата материална и морална компенсация за причинената вреда от престъпление, ако са изпълнени следните изисквания:

128

- а. извършителят е признал съществените факти, от които произтича неговата отговорност.*
- б. жертвата се е съгласила, след като е получила задълбочена и безпристрастна информация за съдържанието, възможните резултати и процедурите за ефективното му прилагане.*
- в. процедурата на медиация не води до заплахата за безопасността на жертвата и нейното развитие не носи риск от възможни материални или морални вреди за жертвата.*
- г. не е забранено от закон за извършеното престъпление.*

Поверителността на процедурата е установена и се определя, че съгласието на страните за участие в медиацията може да бъде оттеглено по всяко време.

По отношение на престъпленията от омраза приложимостта на процесите на възстановителното правосъдие повдига определени въпроси. В тази връзка трябва да се вземе предвид неравенството между жертвата и извършителя. Това носи риск процесът да доведе до вреда за жертвата и възпроизвеждане на ситуацията на доминация. При престъпленията от омраза би бил препоръчителен трансформативен модел, който премахва предразсъдъците, които са в генезиса на тези престъпления. Трансформативният модел се стреми да преодолее препятствията, които пречат на постигането на лични отношения, основаващи се на съгласие и уважение.

Ето защо е от съществено значение да се вземе предвид евентуалният дисбаланс между жертвата и извършителя, когато се изготвят възстановителни стратегии, които да са ефективни както за жертвата, така и за извършителя, така че процесът да бъде ефективен за всички участващи страни.

Трябва да се има предвид, че ползите от възстановителен процес не се ограничават до възстановителните последици, които може да бъдат извлечени, но и че възстановителният модел позволява на жертвата да участва пряко във въпроса, който я засяга, което също има благоприятно въздействие.

Ролята на общността в процеса трябва да бъде ориентирана към засилване на позицията на жертвата и генериране на трансформация към егалитарни и недискриминационни социални отношения, които имат отражение върху агресора, жертвата и хората около тях².

129

2 Aguilar García, Miguel Ángel, "Manual práctico para la investigación y enjuiciamiento de delitos de odio y discriminación", Ed. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2015, стр. 297.

II. ДИСКУСИЯ

Ефектите на възстановителното правосъдие върху жертвите на престъпления от омраза, мотивирани от сексуална ориентация или полова идентичност

130

Член 3 от Закона за положението на жертвите на престъпления установява индивидуалната оценка на жертвите, за да се гарантират техните потребности по отношение на защита. За да се направи това, трябва да се анализират личните характеристики, естеството на престъплението и тежестта на причинената вреда. По-конкретно, в Закона за положението на жертвите на престъпления се посочва, че ще се обърне специално внимание на жертвите на престъпления, извършени въз основа на сексуална ориентация или полова идентичност. Когато това се екстраполира в сферата на възстановителното правосъдие, се разбира, че е необходим анализ на специфичните обстоятелства на ЛГБТИ хора (лесбийки, гей мъже, транс, бисексуални и интерсекс хора), за да се установи ефективна възстановителна процедура, която обезщетява жертвите за вредите, причинени от престъплението във всички области на живота им. Избягването на така наречената „самота на жертвата“ след процеса и присъдата е хуманитарен въпрос, а защитата на нейните права е приоритетен въпрос.³

Предложението за директива на Европейския парламент и на Съвета от 18 май 2011 г. гласи следното:

Определени групи жертви, включително жертви на сексуално насилие, на престъпления поради предразсъдъци, като насилието, основано на пола и расовата омраза, както и жертвите на тероризма, често се нуждаят от специализирани служби за подкрепа, поради специфичните характеристики на престъплението срещу тях.

Има специфики, които разграничават ЛГБТИ жертвите на престъпления от омраза от останалите жертви на тези видове престъпления, които трябва да бъдат взети предвид при възстановяването на вреди. Тяхното семейство и общност може да не

3 Ibarra, Esteban, "Metodología de intervención con la víctima del delito de odio", Cuaderno de análisis, Movimiento contra la intolerancia, n°44, 2012, стр. 64-75.

са готови да се справят с престъпленията от омраза, от които ЛГБТИ хората страдат в непосредствената си среда. Освен това не е рядкост ЛГБТИ хората да са лишени от външна семейна система, която може да ги подкрепи в случай на агресия. Семействата на ЛГБТИ хората понякога не признават и не приемат сексуалната ориентация или идентичност на децата си. В много случаи това да не бъдеш хетеросексуален означава да се откажеш от стабилността на социалната позиция като средство за достъп до ресурси и води до изоставяне на тези форми на защита, убежище и институционална подкрепа.⁴

В допълнение, пресечните точки на живота на лесбийките, гей мъжете, бисексуалните и транс хората трябва да се вземат предвид въз основа на променливи като раса, етническа принадлежност, националност, религия, увреждане, заболяване, пол или социално състояние, наред с останалите. В този смисъл е задължително да се анализира как тази пресеченост влияе на множеството дискриминации, които ЛГБТИ хората може да претърпят, и до каква степен те възпрепятстват тяхното възстановяване. Необходимо е също да се проучи пресечеността от гледна точка на човека, който може да е извършил престъплението не само с мотивация предразсъдък към сексуалното и половото многообразие, но също така да е нападнал жертвата по други причини като расизъм, мизогиния или омраза към конкретна религия. Тази комбинация от предразсъдъци трябва да бъде адресирана, за да се гарантира успехът на възстановителния процес.

Интензивността на психологическата травма, причинена от престъпление от омраза, зависи от опита на жертвата. Има по-голяма степен на уязвимост и психологически последици при ЛГБТИ жертвите на престъпления от омраза в сравнение с други групи: митът за неуязвимост е разрушен, самочувствието им е отслабено и концепцията им за логичен и рационален свят е разбита. Има вероятност жертвата да страда от тревожни разстройства, депресивни разстройства, разстройства на съня, самообвинения и загуба на доверие в другите. Травмата, нанесена от престъплението, също променя навиците на жертвата,

4 Ahmed, Sara, "Vivir una vida feminista", Edicions Bellaterra, Barcelona, 2018, стр. 297.

като я кара да избягва места, на които е ходил, и да отхвърля общуването с други ЛГБТИ хора. Това може също да доведе до интернализирана хомофобия и дори мисли за самоубийство.⁵

132

От психологическа гледна точка възстановителното правосъдие като процес на лекуване може да има положителни резултати за жертвата, включително наред с други неща: възможността да живее в по-хармонична среда без страх; преодоляване на събитията, причинили вредата; увеличаване на положителното подкрепление, което може да подобри нейното психическо и физическо здраве; и чувство на по-добро разбиране не само от извършителя, но и от общността, като по този начин се избягва дискриминационното и стигматизиращо отношение.

За да бъде възстановителният процес ефективен и да донесе ползи за ЛГБТИ жертвите, той трябва да пази психологическото им благосъстояние и да избягва тяхното повторно виктимизиране. Трябва да му бъдат осигурени необходимите механизми, които позволяват човек, засегнат от престъпление, да се възстанови. Ефективна система за възстановително правосъдие може да намали вината на жертвите, да засили самочувствието им и да възстанови доверието им в обществото, като изкорени самовъзприетото отхвърляне на тяхната сексуална ориентация. За жертвите е важно да не възприемат света като враждебно и опасно място.

Процесът на вменяване на извършителя на отговорност за ЛГБТ жертвата, заедно с други възстановителни механизми, би могъл да допринесе за излекуването на жертвата и за тази цел лечебната сила на прошката не трябва да се изпуска от поглед. Прошката може да има положителни психологически ефекти: да не се живее в мъчение, да се отърсиш от хомота на миналото, да се подобри здравето (например по-добър сън, повече отпускане, намалена употреба на наркотици), да се постигне помирение със себе си и възвръщане на вътрешния мир. В известен смисъл да се прости не е да направиш услуга на някого, а по-скоро да направиш услуга на себе си. Прошката е синоним на освобождението. Човекът, който прощава, изпитва намаляване на степента на негодувание към другия. По този начин

5 Конференция: "Víctimas de odio y salud mental" на д-р Мария Долорес Мохаро Пракседес, доцент по психиатрия в Катедрата по психиатрия на Университета в Севиля, като част от Сесиите за престъпленията от омраза и дискриминацията, организирани в Адвокатска колегия на Севиля на 17 октомври 2017 г.

поведението му към извършителя става по-малко негативно, а нагласите му – по-малко отдалечени или по-малко агресивни. Без прошка няма настояще или бъдеще, а само минало, което крещи за поправка и което поражда негодувание или съдържан гняв. Така избавянето от яда допринася за освобождаването от тежест, която може да бъде непоносима. Спомен без гняв, без отмъстителност не отваря, а затваря раните⁶.

Ефектите на възстановителното правосъдие върху извършителите на престъпления от омраза, мотивирани от сексуална ориентация или полова идентичност

133

Що се отнася до извършителите на престъпления от омраза, съществуват различни видове класификации, като всички те са еднакво валидни. В тази статия обаче ще се съсредоточим върху класификацията на Сълауей, която обособява четири основни групи извършители⁷: тези, които преследват нови преживявания, адреналин, признание, които са мотивирани от натиск от страна на връстници и др. (мотивирани от тръпката); тези, които виждат в стереотипа на жертвата атака върху начина им на живот, достъпа им до възможности за работа и др. (защитаващи се извършители); тези, които вярват, че техните действия се ръководят от висша мисия, продиктувана от политическата или религиозна идеология (извършители с мисия); и тези, които търсят отмъщение за предишно нападение, като се насочват към някого от същата група (отмъщаващи извършители).

Някои проучвания показват, че извършителите на тези видове престъпления в много случаи са обикновени хора, с профил далеч от агресивния и неуравновесен стереотип, обикновено свързан със скинхедс например. Това би потвърдило, че наистина има повече предразсъдъци от тези, които се признават, и че тези предразсъдъци могат да доведат до престъпно поведение. Когато става въпрос за престъпления от омраза, се повдига

6 Echeburúa Odriorzola, Enrique, "El valor psicológico del perdón en las víctimas y en los ofensores", Eguzkilore: Cuaderno del Instituto Vasco de Criminología, n° 27, стр. 65-72, 2013.

7 Sullaway, M., "The Psychology of Hate Crime Law, Victims and Offenders", in Parks, G.S./Jones, S./Cardi, W.J. (Editors), "Critical Race Realism. Intersections on Psychology, Race, and Law", The New Press, New York (USA), 2008, стр. 235-245.

въпроса за съществуването на обществен проблем, който би могъл да бъде решен по подходящ начин чрез възстановително правосъдие, надхвърлящо наказателния подход⁸.

134

В случаи на престъпления, мотивирани от сексуална ориентация и полова идентичност, извършителите действат въз основа на чувствата си на хомофобия и трансфобия. Тези чувства са мотивирани от продължаващи социални предразсъдъци към ЛГБТИ хората. Тези предразсъдъци са породени от ригидността, която все още съществува по отношение на човешката сексуалност, тъй като бинарността на половете и задължителната хетеронормативност все още преобладават като единствен приемлив начин за насочване на желанието и чувствата. По същия начин изразяването на пола, което не съответства на наложената норма, също е обект на социално отхвърляне. Те могат да се смятат за престъпления от омраза, най-тежката последица от дискриминацията към ненормативни сексуални ориентации и полови идентичности.

Възстановителният процес трябва да следва трансформативен подход, който намалява предразсъдъците спрямо ЛГБТИ хората и деактивира погрешните схващания на извършителя за сексуалното и полово многообразие. Да поискаш прошка от конкретен човек за причинената му вреда няма полза, ако извършителят продължава да изпитва предразсъдъци към групата, към която жертвата принадлежи – в този случай ЛГБТИ общността. В тази връзка е важно да се помни, че една от характеристиките на престъпленията от омраза е, че жертвата е набелязана поради принадлежност към група или общност, което от своя страна също влияе на престъплението⁹.

8 Iganski, P., "Hate Crime and the City", Police Press, Bristol (UK), 2008, стр. 22-24.

9 ОССЕ (Организация за сигурност и сътрудничество в Европа) определя престъпленията на омразата като престъпление, включително престъпления срещу лица или имущество, при които жертвата, имуществото или обектът на нарушението са избрани заради тяхната действителна или предполагаема близост, привързаност, принадлежност, подкрепа или членство в група, която може да е основана на характеристика, обща за членовете на групата, като действителна или предполагаема расова принадлежност, националност или етнос, език, цвят на кожата, религия, пол, възраст, умствени или физически увреждания, сексуална ориентация или друг подобен фактор".

Възстановителното правосъдие е нужно да е насочено към хуманизиране на жертвата в очите на извършителя, така че той да може да разбере болката, която е причинил на друго човешко същество. Дехуманизацията на жертвата е основен елемент за разбирането на извършването на престъпления от омраза. Принизяването на определени групи хора до подчовешки статут, смятането им за животи без стойност, е предишната стъпка преди престъпленията от омраза срещу тези хора¹⁰.

Като част от трансформативната роля на възстановителния процес, сътрудничеството с ЛГБТИ организации може да бъде много полезно, тъй като те могат да покажат на извършителите реалността на сексуалното и половото многообразие, като им позволят да оставят зад гърба си погрешните убеждения, които са ги накарали да извършат престъплението. Пример за това може да бъде човек, осъден за престъпление, да извършва общественополезен труд в ЛГБТИ организация. Тези видове дейности са възможност за извършителите да бъдат в пряк контакт с ЛГБТИ хора, като така ги хуманизират и разбират тяхната реалност. Само по този начин интервенция върху извършител може ефективно да му попречи да повтори престъплението.

Положителен опит вече е осъществен с хора, осъдени за престъпления от омраза, мотивирани от сексуалната ориентация или половата идентичност на жертвата, особено в случаите на омраза онлайн. Благодарение на сътрудничеството на ЛГБТИ организации с професионални медиатори, извършителите са успели да разберат страданието, което техните действия са причинили на жертвите, като са се извинили и са показали съжаление за своите действия. Тези процедури също са успели да посрещнат потребностите на жертвите, подобрявайки тяхното възстановяване.

Що се отнася до участието на ЛГБТИ организации във възстановителните процеси, капацитетът на тези организации да се справят с тази задача трябва да се отчете, като се вземе предвид липсата на човешки и материални ресурси, която за съжаление обикновено е постоянен проблем в тези сдружения. По същия начин, когато става въпрос за тези организации, е необходимо да се спазват необходимите мерки за запазване на сигурността на тяхната среда, така че възстановителният процес да

¹⁰ Терминът „животи без стойност“ ("worthless lives") е използван от Виолета Фридман, оцеляла в Холокоста и активистка за права на човека.

не представлява опасност за мира и хармонията на тези групи. Например, ЛГБТИ сдружението, на което съм член, участва с много положителен резултат в случай на възстановително правосъдие. Това е случай, възникнал през май 2019 г., на мъж, който е изобличен в разпространение чрез социалните мрежи на оклеветяващи съобщения към ЛГБТИ хора. Няколко колеги от сдружението участваха в процеса и накараха този човек да види колко унижителни са посланията му към ЛГБТ хората, както и вредите, които той причинява. Мъжът в крайна сметка призна грешката си и се извини.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЯ

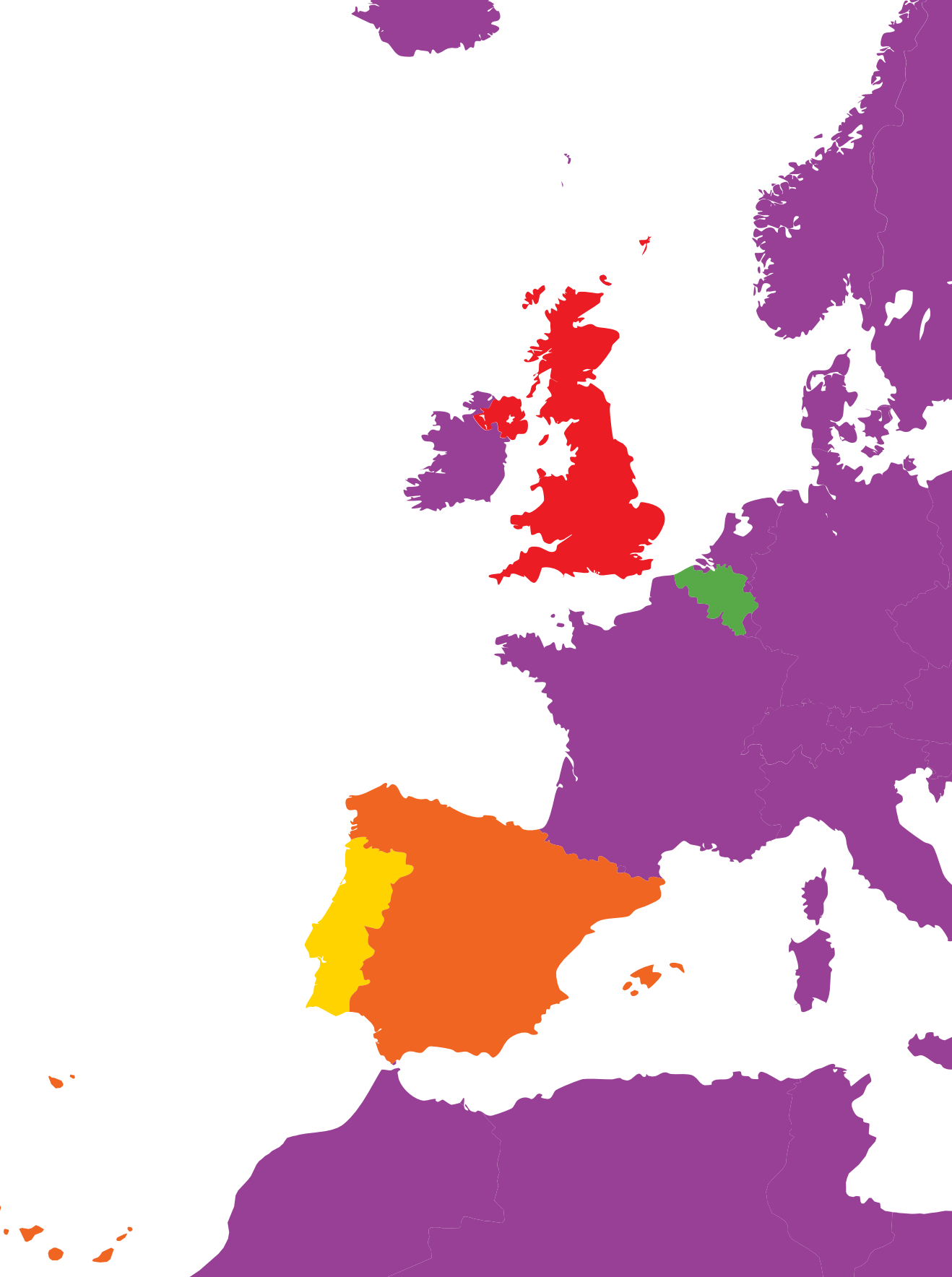
Когато става въпрос за престъпления от омраза, мотивирани от сексуална ориентация и полова идентичност, възстановителното правосъдие възниква като евентуално по-ефективен модел от правосъдието, което е строго наказателно, тъй като може да помогне да се изкорени причината за престъплението и следователно да се предотвратят повторни престъпления. За да се случи това, процедурата трябва ефективно да премахне предразсъдъците на извършителя спрямо ЛГБТИ хората, като се има предвид, че тези предразсъдъци са мотивът за извършване на престъплението.

137

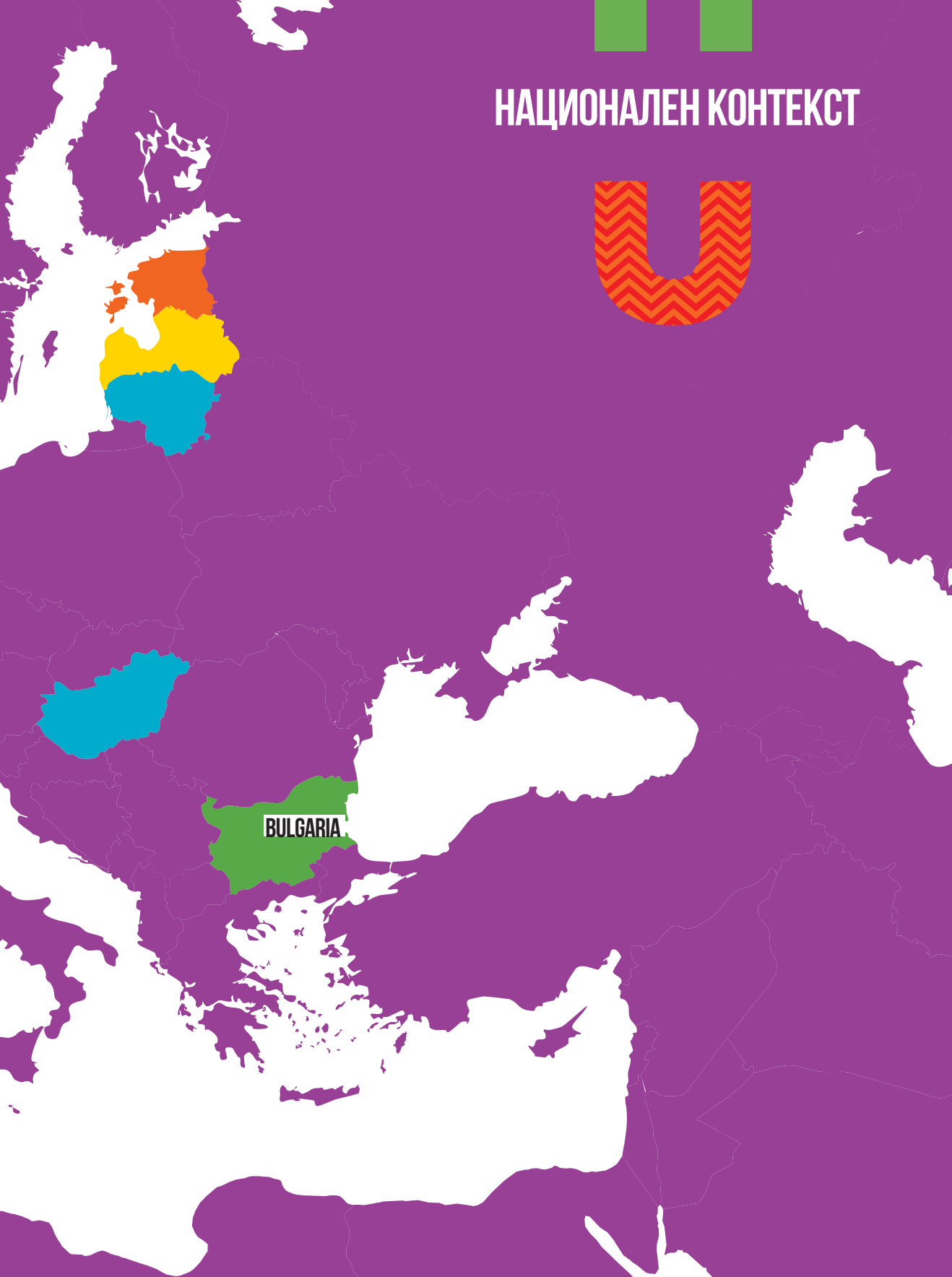
Когато се избира възстановително правосъдие, е важно да се има предвид възможното неравенство между извършителя и жертвата, за да се избегне същия властови дисбаланс, който е причинил престъплението. Следователно е необходимо да се познават обстоятелствата и на двете страни, за да се гарантира ефективен процес.

Ефективната възстановителна процедура трябва да служи за максимално излекуване на жертвите, възстановяване на тяхното самочувствие и доверие в обществото и изкореняване на самовъзприетото отхвърляне на тяхната сексуална ориентация или полова идентичност. Важно е също да не се изпуска от поглед лечебната сила на прошката, която може да позволи на жертвите да се освободят от негативните чувства, причинени от престъплението. Що се отнася до извършителите, възстановителното правосъдие може да помогне за премахване на самите предразсъдъци спрямо ЛГБТИ хората, които са ги карали да извършат престъплението, като така се гарантира, че те няма да повторят престъплението. За да бъде постигната тази цел, се препоръчва сътрудничество с ЛГБТИ организации, които могат да предоставят на извършителите необходимите инструменти за деактивиране на отхвърлянето на сексуалното и половото многообразие. Работата с ЛГБТИ хора помага на извършителите да ги хуманизират, защото дехуманизацията на жертвите е един от най-силните инструменти на омразата.

КЛЮЧОВИ ДУМИ: хомосексуалност, трансджендър, възстановително правосъдие, жертва, извършител, престъпления от омраза.

НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ

НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ: ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ В БЪЛГАРИЯ

Този текст е кратко описание на възстановителните практики в България и в този смисъл на развитието на възстановително мислене. Като се има предвид, че липсва все още устойчива общност и ясно ядро, в което да се събират данни и да се правят задълбочени проучвания, той трябва да се възприема единствено като мнение на автора въз основа на неговия личен опит и практика, с всички свързани с това ограничения.

141

ЕВОЛЮЦИЯ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ В БЪЛГАРИЯ

Още през 90-те години, Възстановителното правосъдие представлява интерес за няколко професионалисти¹ и организации, които работят независимо и изолирано едни от други, асоциирани главно с колеги извън страната². От тогава до днес, развитието на възстановителното мислене в България може да се раздели на три основни етапа:

- 1. Етап на натрупване на знания и търсене на нови наказателни политики.**³ Спорадично се реализират проекти от различни организации, което обаче не води до значими законодателни промени. В този етап контекстът, в който работят заинтересованите от ВП се характеризира с инвестиции в съдебната система и стремеж за нейното реорганизиране и развитие. Правят се редица законода-

1 Proff. Dobrinka Chankova with her researches, publication and teaching at the universities. Team of PFBulgairia with their work in Sofia and Vratza prisons.

2 основно от Europe and USA

3 Ориентиrowъчно този етап може да се определи от средата и края на 90-те до 2009г.

телни промени свързани с хармонизиране на националното с Европейското законодателство, търсят се нови, по-ефективни политики както в областта на наказателното производство, така и в областта на гражданския процес и всички сфери на социално взаимодействие. Възстановителното правосъдие се възприема като екзотична практика и неприложимо мислене за националния контекст. Позитивният резултат от този период е задълбочаване познанието за философията на ВП сред заинтересованите екипи и тяхното професионализиране в областта. В този етап се очертават два основни центъра: ЮЗУ „Неофит Рилски“, а няколко години по-късно и PFBulgaria⁴. В първият, проф. д-р Добринка Чанкова преподава и създава около себе си кръг от млади юристи – изследователи в областта. Първите публикации на български език по темата възстановително правосъдие, дълго време са само нейни. Студенти и докторанти около нея започват по-късно да публикуват свои анализи и изследвания в полето на ВП. ЮЗУ „Неофит Рилски“ е университетът, където представянето на ВП трайно присъства в учебната програма, макар и като част от курсовете, изучаващи наказателно правосъдие и процес. „Пи Еф България – общност за помирително правосъдие“, въвежда възстановителни практики в своята работа с лишени от свобода от затвор София и затвор Враца, които десет години по-късно стават едни от прототипите на европейските възстановителни общности.⁵ Още през 1999г. PF Bulgaria е домакин на световния конгрес на PFI, където една от основните теми е помирението. Тогава за първи път български полисмейкъри, министри и експерти имат възможност да чуят за ВП и приложението му в наказателното правосъдие и изтърпяване на наказанието „лишаване от свобода“.

През 2005 се приема Закон за медиацията, към който се формират големи очаквания, които днес се оценяват от много от юристите като нереалистични. Законодателят не съумя да свърже медиацията с Наказателното правосъдие, въпреки че в чл. 3 от Закона за медиацията пише „Медиация се провежда и в случаите, предвидени в Наказателно-процесуалния кодекс“. Сякаш

4 Неправителствена организация с 23 годишна история в областта на пени-тенциарното дело.

5 ECOR <http://restorative-justice.eu/ecor/> Лидер на възстановителните общности в затворите София и Враца е Елена Евстатијева

бе направен опит ВП да бъде въведено през една спорна възстановителна практика⁶, вместо през „портата“ на ценностите и принципите на ВП. Въпросите, които се дискутират тогава са повече свързани със системни проблеми на съдебната власт, които ще се решат с този закон, отколкото да се проблематизират реално важните проблеми и потребностите на ползвателите на закона.

През същата година се извършва още една голяма промяна в законодателството – въвеждането на мярката пробация, с което се разширяват възможностите за участие на общността в прилагането на корекционни и наказателни мерки. Тук също очакванията сред специалистите и НПО сектора са за по – ефективно прилагане на корективна политика и намаляване усещането за несправедливост сред засегнатите от наказателното правосъдие, както и преодоляването на изолацията на осъдените и техните семейства. Дълго време ефектът, който се разпознава от обществото и експертите обаче се свежда до намаляване броя на осъдените на ефективно наказание лишаване от свобода и по-голям обхват и проследяване на криминално проявените. И до днес, мярката пробация се отчита като възможност за дистанциране от криминални деяния, но с липса на достатъчна активност и участие от страна на общностите. Едно от предизвикателствата, които все още изглеждат непреодолими, е нейното включване към наказателните мерки и интегрирането ѝ в пенитенциарната система на страната. Въпреки това все повече специалисти виждат възможност за въвеждане на възстановителни практики именно при нейното прилагане.

143

2. Преосмисляне на наказателните политики и разширяване на кръга от заинтересовани от възстановителното правосъдие професионалисти⁷. След приемането на закона за Медиация се отделя не малък ресурс за нейното популяризиране. Създава се нова професионална гилдия, тази на медиаторите. Към днешна дата в Единният регистър на медиаторите към МП са регистрирани 2530 медиатора и 47 обучителни организации. Позитивният ефект от приемането на този закон (освен създаването

6 Mediation, as it is formulated in the law, as well as in mediator training programs, the lack of practice in criminal cases does not place it explicitly in the continuum of RJ.

7 Ориентировъчно, този етап може да се определи като обхват от 2009 до 2016г.

на възможност за извънсъдебно решаване на спорове) е предизвиканият по-задълбочен интерес сред малко ядро от магистрати, адвокати и социални учени⁸, благодарение на които се организират посещения на Нилс Кристи в България през 2014 година и издаването на негови трудове на български език⁹, което видимо повлиява развитието на възстановително мислене сред юристите. В този период дори се създава съвет по възстановително правосъдие към Министъра на правосъдието Христо Иванов (министър от 2014 – 2017), който спира да функционира малко след подаването на неговата оставка.

В тези два етапа на развитие и популяризиране на ВП в България (на пионерско и самотно изследване и практикуване, и последващо професионализиране и разпространение) се развива още един сегмент, който често пропускаме в описанието на процесите, но който е от изключителна важност: развитието на организации, застъпващи се за жертвите¹⁰. Важният резултат е, че постепенно пострадалите от престъпления излизат от „сляпото петно“ на социума и се търси държавна и обществена подкрепа в грижата за тях – като едно общо и по-всеобхватно определение и поведение и на институциите към жертвите на престъпления. Последното става и под външен натиск, благодарение на Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления.

8 Part of this group are Judge Miroslava Todorova, Attorney D. Dokowska, Dr. Rumen Petrov, Съдия Калин Калпакчиев и Съдия Г. Вълкова...

9 "Limits to Pain" was published on Bulgarian in 2013г. In the next years were published and other three of his books.

10 По-голяма част от организациите, застъпници на жертви на престъпления са профилирани: жертви на домашно насилие, жертви на ПТП, жертви на трафик на хора и пр. Съществува национален алианс на тези организации, но те все още не разпознават ВП като възможност за справяне и отстояване на правата и посрещане на потребностите на пострадалите от престъпления.

3. Развитие на общност от професионалисти с възстановително мислене и прилагане на възстановителни практики в рамките на съществуващото законодателство.¹¹

145

Този период се различава с това, че започва стремеж за асоцииране и очертаването на общност от професионалисти, прилагащи и развиващи възстановителни практики, независимо от липсата на закрепваща норма. Част от тях са сред пионерите в областта в България, други са от вълната професионалисти и магистрати допринесли за издаването на книгите на Нилс Кристи на български език, трети са съвсем млади колеги или интуитивно и самостоятелно достигнали до възстановителното мислене, през други научни полета и собствената си практика.

През 2016г., стартира по-активното отбелязване на международната седмица на възстановителното правосъдие със срещи с различни професионалисти, студенти, дискусии, представяне на книги. 2016г. е създаден блог за възстановително правосъдие в България www.restorativejusticebg.com където започват да се публикуват материали на български език, да се представят ресурси и национална практика. Продължава издаването на литература свързана с възстановителното правосъдие – „Малка книга за възстановителното правосъдие“ на Х. Зер, 2018 и „Моделът на кръга“ на Кей Пранис, 2019.

От 2018 г. стартира ежегодно провеждане на национални конференции¹² по възстановително правосъдие. Конференциите се организират от независим инициативен комитет, като през трите години неговият състав се мени. Целта на конференциите е да създават възможност за среща между всички заинтересовани страни, да представят практика, постижения и изследвания. Канят се говорители освен от България и от различни държави и EFRJ¹³. В рамките на конференциите се представя практика в различни полета: съдебен процес, образование, социални услуги.

11 Условно този етап, в който се намираме и сега стартира през 2016, с обсъждането и блокирането на Закона за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на малолетни и непълнолетни лица.

12 Първата конференция е с надслов „Отвъд престъплението и наказанието“, през 2019 е „География на възстановителното правосъдие в България“, а през 2020: „Възстановително правосъдие тук и сега: “

13 Ключови чужди говорители до момента са били: Белинда Хопкинс, Великобритания; Борбала Феллеги, Унгария.; Матю Хартман, USA; Д-р Даря Уайт, САЩ; Д-р Карл Стофър, САЩ; д-р Аарне Кинунен, Финландия, EFRJ; Карен Кристин Паус, Норвегия; Д-р Анемике Волтус, Холандия, EFRJ.

НАЦИОНАЛНИ ДЕФИНИЦИИ

Обща дефиниция за ВП в националното законодателство не е възприета. Може да се каже, че сред различните групи специалисти се възприемат дефинициите, които стигат до тях чрез трансфера на знания от проекти и техни участия в международни професионални мрежи и достъпната на български език литература. Едва през последните две години, благодарение на Препоръка СМ / Рес (2018) 8 на Комитета на министрите към държавите-членки относно възстановителното правосъдие по наказателноправни въпроси (Приета от Комитета на министрите на 3 октомври 2018 г. на 1326-ото заседание на заместник-министрите)¹⁴ започва да се уеднаквява разбирането за възстановителното правосъдие, в това число и сред полисмейкърите.

ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

В тези, условно очертани три периода на натрупване на знания, търсене и преосмисляне на наказателните политики и развитие на възстановително мислене и практика от различни организации, не настъпват значителни законодателни промени, които да задвижат и подпомогнат широкото прилагане на възстановителните практики. Още повече опитът със Закона за медиацията, показва че процесите развивани „отгоре-надолу“ не са най-успешните. Бяха правени нееднократни опити за законодателни промени, в това число и свързаните с т.нар. детското правосъдие. Неуспешни засега.

Липсва ясна статистика, колко от общия брой съдебни дела (предимно в граждански спорове) стигат до медиация. По неофициални данни това са около 1 % от всички дела. През 2016г. Омбудсманът на България изпраща препоръка до Министъра на правосъдието за предприемане на стъпки за въвеждането на задължителна медиация¹⁵. На 25.09.2019 се провежда кръгла маса посветена на темата „Задължителна медиация“ с домакин Висшия адвокатски съвет. Отново се поставя въпроса за малкия

¹⁴ https://drive.google.com/file/d/1AEzF933t3_5vXvCQ7hHfKn2gslZQCopr/view

¹⁵ <https://www.ombudsman.bg/public-positions/4268?page=4#middleWrapper>

брой дела и обхватът им, като наказателните са изключени. Както е видно от препоръката на Омбудсмана, той също не включва медиация по наказателни дела, макар Закона за медиация да насочва към наказателното производство. Последния подобен опит за създаване на закон основан на принципите и ценности на ВП е проектозаконът за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни лица¹⁶, публикуван за обществено обсъждане на 27.09.2016г. Проектозаконът бе стопиран поради множеството възражения и липса на единство в общественото обсъждане.

147

Все пак, темата „възстановителното правосъдие“ влиза и в стратегията за реформа и развитие на правосъдната система на МП на България. Макар, че през юни 2019г., нищо не е отчетено и ВП е едно от празните полета, включването ѝ в националната стратегия е огромна стъпка. През 2019 и 2020 г., НИП организира провеждането на две онлайн обучения за магистрати и съдебни служители по възстановително правосъдие. Приемането на цитираната вече Препоръките на СЕ дава нов тласък и добра рамка, както за естествените процеси за развитието на общност от специалистите свързани с ВП в България, така и към едно здравословно въздействие върху държавните политики в тази посока. Само преди месец, на 7 май 2020 г. Министерски съвет на РБългария прие новата концепция за наказателна политика 2020 – 2025г. Тук ще цитирам част от съобщението на пресслужбата на МС, илюстрираща и мисленето за ВП. „Принципите на настоящата концепция за наказателна политика са в синхрон с основните положения на съвременното наказателно право, като водещи сред тях са: аргументираност, съвместимост и последователност на извършването на законодателни промени; съразмерност на наказанията; повишаване на участието на пострадалите в наказателния процес и насърчаване на възстановителното правосъдие; съответствие на правната уредба със задължителните за България стандарти според правото на Европейския съюз и международното право в наказателната област.“¹⁷

16 <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=2272>

17 <https://news.lex.bg/wp-content/uploads/2020/02/%D0%9F%D1%8A%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82-%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82-%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86-%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf>

В потвърждение на последните две е и обществена поръчка, отново на МП на РБългария от 25.06.2020г., (това е поне втората подобна обява в последните 2 години) за „Осигуряване на подпомагане на пострадали от престъпления по чл. 9 и чл. 11, ал. 3 от Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления, чрез финансиране на организации за подкрепа на пострадали в апелативни съдебни райони в Република България“.

НАЦИОНАЛНИ ТРУДНОСТИ

- Липса на закрепваща норма в националното законодателство за практиките на ВП
- Представянето на нова професионална фигура, в лицето на фасилитатора и свързаните с това въпроси: това същото ли е като медиатор, каква е ролята му, въпрос на превод ли е, или наистина е различна фигура. Особено в нашата действителност, където прекалено дълго, и сред немалък брой от специалисти бе възприета една тъждественост между медиацията и ВП. Не е ясно как Законодателя ще се справи с този въпрос. Дали ще вземе под внимание последните препоръки на СЕ за въвеждане на ВП в наказателно производство и как.
- Липса на национална инфраструктура за подкрепа на жертвите на престъпления или сега изграждаща се.
- Липса на инфраструктура с национално покритие за прилагане на възстановителни практики.
- Слабо познание на философията на ВП сред полисмейкърите, което ги прави подвластни на всеобщото опасение, че ВП защитава правонарушителя и ги лишава от силни аргументи. Прави ги плахи, както в промотирането, така и във въвеждането на едно възстановително по дух законодателство.
- Обществени нагласи, които ясно се проявяват при всеки престъпен акт, влезнал в медийното пространство и отговорът, който се дава от вземащите политическите решения
- стремеж за увеличаване на рестрикциите и наказанието.

Предходното, заедно с историческото натрупване, „неуспехите“ на пионерите, ентузиазма на привлечените в последствие и издаването на литература на български език¹⁸, съдейства и стимулира стремеж за асоцииране и среща между професионалистите¹⁹. Предизвикателствата, с които изглежда, че ще се справя тази крехка още общност са все същите, както в първия период, но нагласите на законодателната, съдебна и изпълнителна власт са значително променени в сравнение с началото на този процес. Едно от специфичните развития на общностите и обществото е, че те са далеч по-еманципирани отколкото през 90-те години и все повече се самоорганизируют за решаване на собствените си проблеми.

ОПИТ И ДОБРИ ПРАКТИКИ

През годините, в хода на развитие на възстановителното правосъдие в България се развиват няколко практики, значително устойчиви в своето прилагане, като част от тях се развиват и днес.

- 2003 – 2016г. Възстановителни общности в затворите София и Враца на PF Bulgaria²⁰. Преминването на участниците през Възстановителната общност става в два етапа: 1) Външна програма – 4 месеца, която е подготовка за насъщаването в център „АС“ 2) Престой в центъра за период минимум 6 и максимум 18 месеца, в зависимост от присъдата. От 2003 до 2005 година през програма „Адаптационна среда“ минават 72 осъдени лица, като 24 от тях минават и през двата етапа, а 48 през външната програма на център „Адаптационна среда“. От осъдените, преминали през програмата в този период, има данни за рецидив при 2 лица, като и двамата не са преминали през пълната програма.

18 In 2018, was publised the Little boock of RJ, by H.Zehr – first from the series of "The little Books for Justice and Peacebuilding". La Conference SARL planning to publish next two from the series this year

19 In 2015, PF Bulgaria celebrated its 20th anniversary with the National Conference on RJ. Subsequently in 2018 small group from professionals, consisting: Proff. D.Chankova, R. Petrov and Elena Evstatieva initiate a National Conference for RJ, which turns into an yearly initiative.

20 <https://pfbulgaria.org/%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%82%d0%b8/%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d0%bc%d0%b0-%d0%b0%d0%b4%d0%b0%d0%bf%d1%82%d0%b0%d1%86%d0%b8-%d0%be%d0%bd%d0%bd%d0%b0-%d1%81%d1%80%d0%b5%d0%b4%d0%b0>

В момента организацията се готви да стартира работа по програмата STP, квази-възстановителна програма в местата за лишаване от свобода.

- 2010 – 2013 Пи ЕФ България²¹ и Каритас Русе²², създават модел за социална услуга за деца с девиантно и делинквентно поведение изцяло базирана на принципите на ВП и неговите практики. Общият брой на обхванатите деца в краткосрочен и дългосрочен план в двата града надхвърля 600 деца.
- 150** — 2005 – ИСДП пилотира ФГК²³, като практика за подкрепа на деца в риск и подпомагане на семейството в грижа за тях. С дълго прекъсване, от 2017 г. ИСДП възстановява работата си по възстановителни практики, като развива работа с деца – потърпевши от престъпления и техните семейства;
- 2015 – 2018 ИГА – Пазарджик развиват услуга за сексуални правонарушители, основаваща се на кръговете за подкрепа при тяхното реинтегриране в общността²⁴. Моделът е представен на първата национална конференция по ВП през 2018
- от 2013 до днес фондация „Лале“²⁵ развива модел на семейни групови конференции за работа с деца в риск в общността, като основни партньори са общини, училища и МКБПМН. Днес, фондация „Лале“ работи по модифициране на добрата си практика и за случаи с осъдени лица. The Tulip Foundation (2012 – 2014) supported and piloted in a few municipalities, through various organizations a model of FGC for prevention and strengthening of parental capacity with the aim of deinstitutionalization and subsequent criminalization of children at risk.

21 <https://pfbulgaria.org/%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%82%d0%b8/%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%b2%d0%b5%d0%bd%d1%86%d0%b8%d1%8f-%d0%bd%d0%b0-%d1%80%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d0%b0-%d0%ba%d1%80%d0%b8%d0%bc%d0%b8%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d0%b8%d0%b7%d0%b0%d1%86%d0%b8%d1%8f-%d0%bd%d0%b0>

22 <http://caritas-ruse.bg/aktivni-obshnosti-v-prevenzivata-na-institucionalizaciata/>

23 Among the pioneers, I should mention also SAPI. Their team piloting a model for FGC in 2005-2006. Today, they are again on the field of RJ with mediation between children victims of crime and perpetrators

24 Моделът се базира на метода COSA <https://www.circleseurope.eu/>

25 <https://www.tulipfoundation.net/bg/programs/bg/programs/familni-grupovi-konferentsii-68/>

В непредставително изследване²⁶, представено на конференцията „География на ВП в България“, картата на възстановителните практики показва следното:

Ресурси към юни 2019

Трансфер на практика и знания от:

- САЩ и Европа
- Адаптиран и разпознаваем български опит
- Основни сфери на трансфер: медиация между жертва и извършител, ФГК, кръгове за подкрепа на правонарушители и възстановителни общности

Относителна устойчивост на практиката: 54%

Обучения на специалисти от различни институции и общности

(Полиция, прокуратура, ГДИН, съдебна власт, медиатори, училища, адвокатура, НПО, друго)

- Базисно обучение на специалисти – въведение във философията на ВП – 230.

Вид практика, в която са обучени специалистите:

ФГК – 130, Кръгов процес – 70, Медиация „Жертва извършител“ – 120

Налични български обучители – 12

Държавна политика

- Липса на съответствие между план за действие и развивани политики
- Нисък приоритет на темата
- Липса на общо действие между експерти и взимащите решения
- Стои отворен въпросът, доколко и как вземащите решения „разпознават“ наличната експертиза като такава.

151

26 Пълния текст от изследването и данните «Състояние на възстановителните практики в България: ресурс, териториално покритие, поле на приложение. Изследване в развитие», Елена Евстатиева, 2019г. <https://drive.google.com/file/d/1JGWbIgmDlxJfzAazuV09-kgeqdwiryb8/view>

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ПРЕПОРЪКИ

Задачите пред застъпниците на ВП отново изглеждат свързани основно с продължаване популяризирането на философията и нейното познаване. В края на краищата, едни от най-мощно въздействащите фактори се оказва превода на базисни за философията на ВП текстове на български език, създаването на текстове от родни специалисти и практикуващи, научните изследвания и преподавателска дейност на академични фигури.

Един от резултатите на ежегодните събития и конференции е осветяването на феномен, чийто измерения още не могат да се очертаят ясно: едно интуитивно и фрагментарно интегриране на възстановителни практики от отделни организации и граждански групи, без обаче те да се самоопределят и поставят в полето на ВП. Примери за това са: движение за демократично образование, ФГК с цел укрепване на фамилната система (макар последните да се определят като част от ВП), кръгови процеси в различни иновативни училища. Постиженията и добрите резултати се описват през различни социални науки и концепти, в зависимост от професионалната подготовка на въвеждащите ги, без да се засяга ВП. Корените на този феномен могат да се открият в здравите сили на обществото, което постоянно търси подходи, за да се самосъхрани и излекува, и естествено стига до „поправяне на нанесените вреди“ по един човешки и базисен за здравите ни отношения подход – „възстановителния“. Като го възпроизвежда, без да го описва и теоретизира през присъщата му философия. Друга сила на този феномен е, че той се развива отдолу-нагоре и в този смисъл е по-устойчив и добре поставен. Тези движения, произтичащи от граждански инициативи и групи демонстрират една еманципация на гражданското общество и промяна на нагласите. Поемане на отговорност за процесите и възстановително мислене, което е изключително добра предпоставка.

„Провалът“ през годините, в създаването на „закрепваща норма“ за ВП в националното законодателство не следва да се възприема задължително като слабост, а по-скоро като здравословен сигнал от страна на общностите за липсата на готовност в обществените нагласи и за недостатъчно количество експертиза в първите етапи от развитие на възстановително мислене в България.

Заглавието на последната национална конференция от юни 2020 г. е ясен знак за тенденцията, която се очертава в професионалното мислене в областта. „Възстановително правосъдие тук и сега: *Възможности за възстановителни практики при действащата правна уредба и срещата с предизвикателствата на COVID-19.*“ Практиката се развива и изпреварва законодателната промяна. Търсят се възможностите в съществуващата правна рамка, независимо от готовността на държавата да предприеме стъпки в тази посока. Това донякъде е естественият ход на процеса и дава една по-добра перспектива и пред законодателя – да предприеме реформи при една по-добра подготвеност на експертите и широката общност.

Осигуряване на повече възможности за срещи и широк диалог между различните професионални групи и общности е важна стъпка, за да се чуят всички аргументи „за“ и „против“, за да се разберат страховете и произтичащите от тях съпротиви към ВП. Проблематизирането на ВП означава проблематизиране на интересите на всички засегнати от криминални деяния, общността и обществото. Всеки следва да има глас в тази дискусия.

Изследване на реалната картина на ВП, натрупания опит през годините, създаването на база данни с обучените специалисти, би дало една по-ясна картина за състоянието и скритите ресурси от познание и натрупан опит. И ми се струва следваща важна задача в този ход.

Развитието на политика за изграждане на инфраструктура – както от специалисти прилагащи възстановителни практики, така и от организации подкрепящи пострадалите от престъпления.

Личното ми преживяване, като един от участниците в описания тук процес е, че приемането на Европейска Препоръка СМ / Rec (2018) 8 на Комитета на министрите към държавите-членки относно възстановителното правосъдие по наказателноправни въпроси възстанови справедливостта и поправи недоразуменията, натрупани през годините в областта на ВП. Това изглежда, сякаш е и „принцът“, който ще целуне „спящата красавица“ – натрупаната експертиза и познание през проекти, собствени изследвания и множество обучения – и ще я „събуди“ с една възможна среда, аргументи и ясна рамка постигнати в препоръките. Действията на вземащите политически решения, през последните месеци показват готовност за по-активна работа по въвеждането и развитието на политики в подкрепа на възстановителното правосъдие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Престъплението е повече от нарушаване на закон – то е нарушаване на отношенията между хората. Възстановителното правосъдие разглежда не само наказанието – това е, което прави наказателното правосъдие, но и причините и последиците от престъплението и какво може да улесни възстановяването.

154

Основна характеристика на престъплението от омраза е дискриминационният му мотив. Когато е възможно, трябва да се полагат усилия за справяне с предразсъдъчните нагласи на извършителя към социалната група, която е била обект на престъплението. Именно тук алтернативните санкции могат да послужат за образователна цел.

Освен това престъпленията от омраза често се наричат „престъпления с послание“. Те носят обществено послание за изключване. Утежняващото обстоятелство сигнализира на обществото, че омраза, мотивирана от предразсъдъци, не се приема. Процесите на медиация могат да бъдат мощен инструмент за това.

Нестопанските организации и правителствените служби трябва да продължават да проучват дали възстановително правосъдие може да се прилага в случаи на престъпления от омраза срещу ЛГБТИ хора, основани на омраза съобщения или дискриминация. При условие че са изпълнени определени условия, медиацията между жертвата и извършителя може да има по-добър дългосрочен ефект от обикновено наказание или парична глоба. Въпреки че подходът, ориентиран към възстановяване, не винаги е възможен, той трябва поне да бъде представен като валидна възможност за участващите в процеса хора.

SAFE.TC.BE BY SPEAK OUT
PROJECT